

*Міністерство освіти і науки України
Шернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра теорії та історії держави і права*

ГРУБІНКО АНДРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Словник-довідник

(Навчально-методичний посібник)

Шернопіль, 2015

УДК 340.12

ББК 67.3

Г 90

Навчально-методичне видання

Автор-упорядник:

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права ТНЕУ
Грубінко Андрій Васильович

Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Тернопільського національного економічного університету
протокол № 7 від 23 листопада 2015 р.

Рецензенти: доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
завідувач кафедри конституційного права та порівняльного
правознавства ДВЗН “Ужгородський національний університет”
Бисага Ю.М.

доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних
організацій і дипломатичної служби Інституту міжнародних
відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Яковенко Н.Л.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільних та
адміністративно-правових дисциплін Академії муніципального
управління
Тернавська В.М.

Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: навчально-методичний посібник; словник-довідник / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 125 с.

Словник-довідник сформований за історико-хронологічним принципом та відповідає робочій програмі однойменної дисципліни, відображає ключові поняття тем курсу. Структурно видання складається з двох частин: 1) термінологічна частина (викладення основних термінів дисципліни в алфавітному порядку); 2) методична частина (розширений виклад робочої програми дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн”).

Словник-довідник розрахований для студентів усіх форм навчання, аспірантів, викладачів юридичних ВНЗ і факультетів, усіх, хто цікавиться історико-правовими проблемами.

ISBN 723-163-13-3

© Грубінко Андрій Васильович, 2015

© ТНЕУ, 2015

ЗМІСТ

Передмова	4
I. ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЧАСТИНА	7
II. МЕТОДИЧНА ЧАСТИНА	40
○ Опис дисципліни	40
○ Мета і завдання вивчення дисципліни	41
○ Зміст дисципліни	44
○ Структура залікового кредиту дисципліни (тематичний план)	53
○ Тематика семінарських занять	56
○ Рекомендації щодо виконання Комплексного практичного індивідуального завдання (КПІЗ)	90
○ Рекомендації щодо виконання і тематика самостійної роботи студентів. Організація і проведення тренінгу	105
○ Методи навчання і оцінювання навчальних досягнень студентів	110
○ Рекомендована література	111
○ Питання для підготовки до екзамену	118

ПЕРЕДМОВА

Мета освіти сьогодні – створення такої її системи (за структурою, організацією та змістом), яка на основі національних надбань світового значення та усталених європейських традицій забезпечить формування фахівців, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних гуманістичних засадах в системі суспільної праці для забезпечення розвитку інформаційно-технологічного суспільства, бути конкурентоспроможними на світовому ринку праці, реалізовувати соціальну політику як пріоритетну функцію держави, що спрямовується на розвиток і самореалізацію особистості, задоволення її освітніх та духовно-культурних потреб¹.

На сучасному етапі розвитку суспільства величезною є роль правової освіти. Це найважливіша компонента особистісного та соціального спрямування освіти. Як і в освіті загалом, у викладанні дисциплін правничого циклу відбувається еволюція, суть якої полягає у зміні парадигми формування змісту освіти – перехід від знаннево-орієнтованого підходу до діяльнісного особистісно-орієнтованого.

Фундаментальне значення у підготовці сучасного фахівця-правника має система знань історико-правового спрямування, складові якої забезпечують наукове підґрунтя, методологічну базу та фаховий інструментарій для вивчення галузевих і міжгалузевих напрямів юриспруденції та підготовки фахівця-правника. Вітчизняні дослідники слушно зазначають, що “...галузеві та інші юридичні науки вивчають окремі сфери, сторони держави і права ..., не можуть дати цілісного і повного уявлення про державно-правову організацію суспільства”². Саме суспільно-історична практика породжує об’єкт пізнання, висуває його на перший план для подальшого теоретичного осмислення,

¹ Вища освіта України і Болонський процес: навчальна програма / Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. – 2-ге вид., доп. і переробл. – К.: Вид-во «Дельта», 2007. – 24 с.

² Пархоменко Н.М., Легуша С.М. До визначення змісту окремих методів теорії держави і права / Н.М. Пархоменко, С.М. Легуша // Науковий вісник Дипломатичної академії України. Випуск 13. Зовнішня політика і дипломатія: історичний та сучасний виміри / за заг. ред. Б.І. Гуменюка, В.Г. Ціватого. – К., 2007. – 240 с.

Історія держави і права зарубіжних країн

зокрема, проблеми джерел права, діалектики правової діяльності та правових відносин як форми і результату цього різновиду соціальної діяльності.

Дослідження процесів генезису, становлення, розквіту і занепаду держави і права в певних цивілізаціях сприяє формуванню загальної і професійної культури майбутнього правника. Воно насамперед дозволяє зрозуміти, що існування певних державно-правових інститутів історично обумовлене, залежить від рівня розвитку суспільства та правової культури населення конкретного регіону.

“Історія держави і права зарубіжних країн” є самостійною наукою і навчальною дисципліною історико-теоретичного циклу, обов’язковою в системі юридичних наук та юридичної освіти, в межах якої досліджується процес становлення і розвитку держави і права країн світу у різні періоди історії. Її особливістю є творче поєднання сфери дослідження, методологічних підходів та завдань двох самостійних сфер наукового знання – історії та юриспруденції, а широта розгляду проблем пов’язана із специфічним географічно-просторовим, хронологічним, змістовим (історичним і теоретико-юридичним) наповненням, що ставить її на чільне місце серед фундаментальних правових навчальних дисциплін у системі підготовки сучасного юриста.

На відміну від загальної історії історико-правові науки не досліджують суспільство в цілому. Вони вивчають історичні процеси розвитку складної системи державних і юридичних установ. Історія держави і права зарубіжних країн оперує безліччю фактів конкретних подій політичного життя, діяльності держав, урядів, партій, суспільних верств та інших соціальних інститутів. Однак вона не є простим набором знань про минуле держави і права. Конкретно-історичні закономірності розвитку держави і права мають свою специфіку у порівнянні із закономірностями розвитку суспільства, бо держава і право займають в ньому особливе становище, володіють відносною самостійністю.

Теоретичне і практичне значення навчальної дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн” полягає у можливості на основі ґрунтовного вивчення державно-правового досвіду країн і народів світу, здобутого у різні історичні періоди, глибше пізнати державно-правові реалії сучасності. Також її вивчення

дає можливість здобути необхідні знання щодо здійснення економічних реформ, демократизації політичного життя суспільства і охорони прав громадян, прогнозувати подальший розвиток держави і права як в Україні, так і за її межами.

Історія держави і права вивчає політичні та правові інститути від найдавніших часів до сьогодення, а тому органічно поєднується з діючим правом. Історію держави і права цікавлять конкретні політичні і правові явища, але насамперед вона досліджує фактичний матеріал для встановлення міжгалузевих закономірностей, показу загальних поступальних тенденцій розвитку держави і права.

Предметом історії держави і права зарубіжних країн є вивчення загальних та специфічних процесів і закономірностей виникнення, розвитку та занепаду різних типів держав і права у конкретних історичних умовах в хронологічному розрізі від найдавніших часів до сьогодення.

Мета навчальної дисципліни – пізнання закономірностей еволюції держави і права країн світу, досвіду практичного застосування державно-правових інструментів та юридичних технологій, сформованих у минулому та історично обумовлених об'єктивними суспільними процесами, їх використання в сучасних державно-правових системах.

Розміщений у словнику навчальний матеріал з дисципліни побудований за регіонально-цивілізаційним (розгляд основних тенденцій розвитку держави і права країн за регіональною і цивілізаційною належністю), історико-хронологічним (виклад матеріалу у хронологічній послідовності), проблемно-правовим та порівняльно-правовим підходами. Два останні передбачають зосередження уваги на вузлових проблемних питаннях і явищах розвитку державно-політичних, державно-правових та господарсько-правових систем. Термінологічна частина словника представляє найбільш яскраві приклади (типи) державно-правових систем ключових регіонів світу, що історично визначали і нині визначають основні тенденції розвитку держави і права у світі або мали безпосередній вплив на формування державності і права України в різні періоди її історії (Росія, країни Центрально-Східної Європи тощо).

I. ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЧАСТИНА

А

Абат – 1) в католицькій церкві – глава громади ченців, настоятель монастиря; 2) духовна особа у Франції. Деякі абати мали єпископську владу. Абати спершу обиралися монахами і затверджувалися єпископами. В церковній ієрархії абат займав місце одразу після єпископів. В середньовіччі, починаючи з VIII—IX століть, була практика, коли за наказом світських володарів титул абата давався мирянам за особливі заслуги.

Аболіціонізм (від лат. *abolitio* – скасування, знищення) – рух у США наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. за скасування рабовласництва, що виявився у масштабних політичних акціях і повстаннях негрів. Відіграв значну роль у розв'язанні Громадянської війни 1861 – 1865 рр.

Абсолютна монархія – зосередження всієї повноти державної влади, в тому числі законодавчих, судових і фіскальних функцій, в руках короля; наявність великої професійної армії і бюрократично- чиновницького апарату, що забезпечує монарху пряме управління і контроль за країною.

Август – титул римського імператора, після реформи Діоклетіана - вищий правитель імперії.

Авілум (букв. людина, син людини) – в Стародавньому Вавилоні привілейована частина вільного населення, особи, що володіли земельними наділами і мали цілий ряд прав і привілеїв.

Автаркія (від. грец. *autarkeia* – достатність) – термін, що вживається для позначення політики господарського відокремлення певної країни, такої національної економіки, яка повністю самозабезпечується і є незалежною від імпорту. Була офіційною економічною доктриною фашизму.

Агнат (лат. agnatus – “родич за батьком”) — член сім'ї, заснованої на владі домовладки в Стародавньому Римі, так званої агнатської сім'ї. Агнатська сім'я складалась з домовладки та підпорядкованих йому інших членів, які вважались один одному агнатами. Агнати не завжди були між собою кровними родичами.

Акт про престолоспадкування 1701 р. – конституційний акт, який визначив порядок престолонаслідування і формування державного механізму Англії (з ХІХ ст. – Великої Британії).

Актуалізації і прогнозування метод – отримані у результаті вивчення (дослідження) знання використовуються для формування науково-обґрунтованих прогнозів щодо майбутнього розвитку держави і права, наступної практичної діяльності в сучасних умовах правотворення і правозастосування.

Алод – відчужуване землеволодіння, що переходить у спадщину у вільних франків. Склався в ранньофеодальних державах Західної Європи в процесі розкладання общинної власності на землю. Алод став основою вотчинного землеволодіння, а також був в утриманні феодально-залежних селян. У феодальній Англії – земельна ділянка, що знаходилася у вільно відчужуваної індивідуально-сімейної власності.

Американська революція – політичні події у британських колоніях Північної Америки в 1775 – 1783 рр., які закінчилися утворенням Сполучених Штатів Америки. Вони були викликані небажанням колоній підкорятися інтересам метрополії (Англії).

Англіканська церква – християнська протестантська церква, заснована в 1534 році королем Англії Генріхом VIII внаслідок Реформації. Головою А. ц. став англійський король. Усі католицькі догмати та обряди зберігалися, землі й цінності монастирів конфіскувались і переходили у власність короля.

Англосаксонське (англо-американське) право – одна з основних сучасних міжнародних сімей права, найважливішими відмітними рисами якої є: відсутність внутрішнього поділу на публічне та приватне право, значення прецеденту як джерела права тощо. Англосаксонська правова

сім'я включає в себе національні правові системи Великої Британії, США, Канади, Австралії, Нової Зеландії та інших країн.

Анексія (лат. *annexio* – “приєднання”) – насильницьке приєднання (загарбання) однією державою частини або всієї території іншої держави чи народності; насильницьке утримання народності в межах кордонів чужої держави.

Антитрестове законодавство – закони в США, які забороняють будь-які об'єднання фізичних і юридичних осіб з метою створення монополій та встановлення обмежень вільної торгівлі.

Антропоцентризм – релігійно-ідеалістичний погляд, за яким людина є центром і найвищою метою Всесвіту.

Апела – народні збори в стародавній Спарті, вищий орган державної влади, складався з усіх повноправних громадян-спартіатів.

Ареопаг – до середини V ст. до н.е. вищий орган управління і вищий судовий орган Стародавніх Афін, який утворився на основі ради старійшин.

Артхашастра – жанр староіндійської юридичної літератури, трактати з управління державою, за допомогою яких регулювалися в основному публічно-правові відносини. До числа найбільш відомих належить Артхашастра Каутільї.

Архагети – спартанські царі.

Архонти – посадові особи в Афінах, колегія яких після реформ Тезея замінила басилеїв (царів).

Ассиза (від лат. *assisae* – засідання) – 1) в Середні віки в Англії і Франції – засідання, збори. Згодом – збори присяжних, що збиралися для вирішення земельних спорів і кримінальних справ; 2) збірки звичаєвого права періоду Середньовіччя.

Атімія – вид покарання в Афінах за злочини проти держави і релігії, що передбачав позбавлення громадянських прав і фактичне вигнання з поліса.

Атимія – позбавлення політичних і цивільних прав, що застосовувалося в Стародавній Греції в якості покарання за вчинення злочину.

Аторней – службова особа юстиції в США та Англії, виконує прокурорські функції.

Б

Бальї – в північній частині середньовічної Франції королівський чиновник, голова судово-адміністративного округу (бальяжа). Посада скасована під час Великої французької революції 1789 року.

Басилевс (Василевс) – цар, титул імператора ромеїв (Візантія). Перейшов від греків у IV ст. Атрибути влади: корона, діадема, мантия, особливі чоботи.

Бейліф – в середньовічній Англії представник королівської адміністрації в сотні (адміністративно-територіальна одиниця), в XIII ст. помічник шерифа.

Бенефіцій – (від лат. *Beneficium* – “благодіяння”) – в період раннього середньовіччя в Західній Європі землеволодіння, яке жалував король або інший великий феодал у довічне користування васалу на умовах несення військової або адміністративної служби. Поступово перетворився на феодал.

Березневі поля – прототип народних зборів озброєного франкського населення у вигляді щорічних військових оглядів, котрі проводилися у березні місяці в державі Францік (“*campi martii*”).

Біблум – в Стародавньому Вавилоні завдаток, який сплачується сім'ї нареченої після укладення шлюбного договору.

Білль про права – 1) юридичний акт, прийнятий в 1689 р. в Англії, який закріпив систему основних політичних прав і свобод підданих; 2) перші десять поправок до Конституції США, прийняті 1791 року, що містять перелік прав і свобод наданих громадянам і штатам.

Більшовизм – ліворадикальна течія політичної думки, що оформилася у 1903 р. внаслідок боротьби російських марксистів за створення партії. На II з'їзді Російської соціал-демократичної партії (1903 р.) марксисты, які згуртувалися навколо В. Леніна, під час виборів до центральних органів партії отримали більшість голосів і тому почали називатися

більшовиками, а їх противники, які опинилися в чисельній меншості – меншовиками. Втілювався у політичній діяльності партії більшовиків.

“Болого” – назва групи депутатів, які склали більшість в Конвенті у період Французької революції та не приєднувалися до жодного з політичних угруповань крайніх поглядів (жирондистів чи якобінців). За сприятливих політичних умов ситуативно переходили на сторону одного із цих крайніх угруповань Конвенту.

Бояри (від старослов. бой – воїн, великий або від тюрк. бояр – багатий, знатний) – верхівка панівного класу феодального суспільства в Київській Русі, Росії. Термін спершу вживався лише стосовно багатих і знатних служилих людей. З часом він став позначати, крім служилої знаті, членів дружини (війська) і місцеву неслужилу знать. Консолідація боярства та зростання його економічної могутності у X – XIII ст. супроводжувалися значним збагаченням. В Росії під час правління Івана IV підірвана політична роль боярства, а на початку XVIII ст. Петро I остаточно ліквідував цей суспільний інститут.

Брахмани – варна в стародавній Індії, (brahmana – той, що знає священне учення), займала верховне становище. До неї входили представники родів, які виконували обов’язки жерців. Вони мали виключне право тлумачити закони, здійснювати жертвоприношення, основні обряди, знайомити людей з священними писаннями. Брахмани звільнялися від усіх податків, повинностей і тілесних покарань. Особа брахмана була недоторканною, його вбивство каралося найтяжчою і найбільшнішою стратою.

Булла – (пізнньолат. – печатка або документ, скріплений печаткою) – кругла металева печатка, яка зазвичай в Середні століття скріплювала папський, імператорський, королівський акт (документ); назва самого акта. Найважливіші королівські та імператорські акти, скріплені золотою печаткою, отримали назву “Золота булла”. У Новий час така назва збереглася тільки за найважливішими актами римських пап.

Бундесрат – за Конституцією Німеччини 1871 р. верхня палата імперського парламенту; за Конституцією ФРН 1949 р. верхня палата парламенту. Орган представництва земель.

Бундестаг – нижня палата парламенту Німеччини за Конституцією ФРН 1949 р.

Буржуазія – термін, що вживався спершу для позначення вільних городян середньовічного французького міста, а згодом – середнього класу у Франції та інших країнах. До буржуазії належали купці, банкіри, підприємці та інші економічно активні мешканці міст. Вони на певному етапі були союзниками монархічної влади, але вже у XVII – XVIII ст. стали в авангарді боротьби за повалення абсолютної монархії. Стала провісником і соціально-економічним підґрунтям переходу від феодалізму до нового типу господарювання та соціально-економічних відносин – капіталістичних.

В

Вайшії – варна в стародавній Індії, (vais'va – “наділений власністю”) – основна маса общинників. Складалася в основному із землеробів і скотарів, торговців та ремісників. Вони мали право володіння землею і незначні можливості в управлінні країною. Вайшії були основним податним станом.

Вакф – нерухома власність (насамперед, земля) у мусульманських країнах, що передається як подарунок або за заповітом релігійній чи благодійній установі; не оподатковується і не відчужується.

Ван – титул царя в Стародавньому Китаї.

“Варварські правди” – (лат. *leges barbarorum* – закони варварів) – збірники норм звичаєвого права німецьких племен, створені у період V – середини XI ст. Приклади: Вестготська правда, Бургундська правда, Салічна правда, Алеманська правда, Саксонська правда та інші.

Варна – замкнута соціальна група суспільства, в основі якої лежали походження людини, вид занять та майнове становище.

Васал (від лат. *vassus* – слуга) – в середні віки в Західній Європі феодал, що одержував земельні володіння і був залежним від іншого, більш могутнього феодала-сеньйора (сюзерена). Васал мав по відношенню до сюзерена ряд повинностей, зокрема, подавав йому військову та грошову допомогу, брав участь у суді й нарадах сюзерена тощо. Відносини між васалом і сюзереном створювали систему сюзеренітету-васалітету.

Веди (на мові санскриту буквально “знання”) – священні тексти, найдавніші пам’ятки староіндійської літератури. Це релігійно-філософські твори, збірники етико-правових настанов і ритуальні тексти, що створювалися брахманами.

Веймарська республіка – республіка в Німеччині міжвоєнного періоду, проголошена у 1919 р. в результаті прийняття Конституції після перемоги Листопадової революції. Навза пов’язана із конституційними Національними зборами, що засідали у м. Веймар. Фактично існувала до 1933 року (приходу до влади А. Гітлера).

Велика Хартія вольностей (з лат. *Magna Carta Libertarum*) – грамота, що була підписана в 1215 р. англійським королем Іоанном Безземельним. Обмежувала права короля і надавала деякі привілеї рицарству, верхівці вільного селянства, містам. Мала велике значення для утворення англійської станової монархії і парламенту. Входить до числа діючих актів неписаної Конституції Великої Британії.

Вербальні договори – це договори, що уклалися на підставі усного проголошення певних слів, формул або фраз і були поширені в римському праві. Юридичну чинність вони набували з моменту проголошення (з лат. *verbis* – вербальні). Це найдавніші договори, стипуляція, обіцянка вільновідпущеника патрону при звільненні, обіцянка про встановлення посагу.

Вергельд (від нім. *wergeld* – ціна людини) грошовий штраф за вбивство, що передбачався “варварськими правдами”.

Вершники – категорія найбагатших (після першого розряду) римських громадян (за реформою Сервія Туллія), які служили в кінноті.

Віги – політична партія Англії, що виникла в останній чверті XVII ст. і об'єднала представників дворянської аристократії та великої буржуазії. У середині XIX ст. на її основі виникла ліберальна партія, яка стала партією промисловців і виразником ідей лібералізму.

Візир – головний радник і вища посадова особа при халіфі.

Віллани – селяни, категорія феодално залежного селянства в Західній Європі. Їх феодалні повинності не були пов'язані з особистою залежністю.

Власність бонітарна – (преторська) – власність, що одержала захист з рук претора (з лат. *in bonis habere* – мати у своєму добрі), тобто річ, придбана покупцем, стає його майном.

Волостелі – місцеві посадові особи у Великому князівстві Московському XIV – XVI ст., які здійснювали судову владу в межах кількох сіл. Крім загальних були особливі волостелі для рибацьких дворів, для “бобрових поселень”. Вони були незалежні від намісників у межах свого округу.

Г

Гелієя – вищий судовий орган Афінської держави (суд присяжних), що виник за часів Солона і складався з 6 000 громадян, старших 30 років, які обиралися на 1 рік.

Генерал-прокурор – чиновник у Російській імперії (з 1722 р.), який спостерігав за розглядом справ у Сенаті і був головним начальником сенатської канцелярії. Під його наглядом знаходилися також фіскали.

Генеральні штати – у Франції вища станово-представницька установа в 1302 – 1789 рр., що складалася з депутатів духовенства, дворянства і третього стану. Скликалися королями головним чином для отримання від них згоди на збір податків.

Геомори – в Аттиці в архаїчний період вільні общинники і дрібні власники землі, що належали до стану землевласників.

Герцог – у стародавніх германців герцог – це військовий вождь, що обирався родоплемінною знаттю; у Західній Європі, в період раннього середньовіччя, – племінний князь, а в період феодалної роздробленості

– крупний територіальний володар, що займав перше місце після короля у військово-феодальній ієрархії. В ієрархії деяких середньовічних держав Східної і Центральної Європи, зокрема руських князівств, йому приблизно відповідає титул удільного князя.

Герцог – у Франкському королівстві – посада керівника великого прикордонного округу, який відповідав за скликання народного ополчення та збір податків. Один з найвищих феодальних титулів.

Герусія – рада старійшин Спарти (28 геронтів + 2 спартанських царі).

Глосатори – (з лат. glossator, від гр. Glossa – застаріле або рідкісне слово, що вимагає пояснення) – в Середні століття італійські юристи, коментували і тлумачили римське право шляхом складання нотаток (глосс) на полях текстів римських кодексів.

Граф – (нім. Graf – “супутник”) – в раннє Середньовіччя в Західній Європі посадова особа, яка представляла владу короля в графстві. У період феодальної роздробленості перетворилися на незалежних великих феодалів, далі – дворянський титул.

Граф – у Франкському королівстві – посада керівника адміністративного округу, відповідального за скликання ополчення та збір податків з населення. Виконував поліцейські та судові функції.

Грюндерство (з нім. grunden – “засновувати”, “встановлювати”) – період швидкого розвитку Німецької імперії після об’єднання, що припав на останню третину XIX ст. Період пов’язаний з правлінням канцлера Отто фон Бісмарка і відзначався прискореним розвитком економіки, підприємництва, виробництва, банківської справи, що мало наслідком перетворення Німеччини на одну з провідних європейських держав.

Гуситський рух – антифеодальний, національно-визвольний і антикатолицький рух у Чехії першої половини XV ст. Причини: закріпачення селян світськими і духовними феодалами; свавілля католицької церкви; засилля німців в економічному і політичному житті країни; тяжке становище ремісників і плебсу в містах. Названий за ім’ям лідера Яна Гуса, страта якого у 1415 р. підняла всенародне повстання.

Д

Давньосхідна деспотія – форма держави в країнах Стародавнього Сходу, яка характеризувалася: необмеженою сакралізованою (освяченою релігією) владою правителя; централізованою організацією розгалуженого численного державного апарату з жорстким тоталітарним режимом, основною функцією якого був нагляд за підданими; тісним переплетенням (часто поєднанням) світської і духовної влади в особі правителя та вищих посадовців; усталеною практикою обмеження прав і свобод громадян. Передбачала авторитарно-тоталітарні методи управління і політичний режим при монархічній формі державного правління.

Дайме (з яп. “велике ім’я”) – великі землевласники у феодальній Японії. Після реставрації Мейдзі 1868 р. втратили свої землі і привілеї, отримавши грошову компенсацію.

Даса – раб на давньоіндійській мові (санскриті), що означав не лише раб, але й слуга. У давньоіндійських збірниках згадувалися різні категорії даса (до 15). Рабом міг стати кожен, навіть члени вищих варн, а також представники народностей і племен, які розглядалися індійцями як варвари. Більшість рабів були саме з їх когорти та з нижчих варн. Раби належали державі, приватним особам та общині. Закони Ману офіційно обмежували правоспроможність раба. Невільник не мав власності. Договір, укладений рабом, вважався недійсним.

Дворянство – стан світських землевласників, які мали спадкові привілеї; разом із духовенством становили панівний клас у феодальному суспільстві.

Дворянство шпаги (старе дворянство, дворянство, набуте військовою службою). На початку XVI століття у французькому дворянстві вирізняли старе “дворянство шпаги” і нове дворянство – “людей мантиї”.

Дворянство мантиї – назва дворянства у Франції, яке утворилося з осіб судової професії (суддя – людина в мантиї, звідси й назва). Вони получили дворянство від короля за цивільну службу на відміну від родової знаті рицарського походження – дворянства шпаги. Існувало з 1600 року.

Державно-правового моделювання метод – дозволяє досліджувати державно-правові явища, процеси та інститути на їх моделях, тобто шляхом уявного, ідеального відтворення об'єктів, що досліджуються.

Десятина – десята частина доходів, яку сплачувало церкві залежне населення у феодальний період.

Джентрі – нове дворянство в Англії XVI – XVII ст., яке під час буржуазної революції підтримало боротьбу буржуазії проти короля, феодального дворянства та англіканської церкви.

Диван – центральні органи державного управління в Арабському халіфаті. Термін вживався також стосовно інших урядових установ (наприклад, до державної ради на чолі з візирем).

Джаті (візир) – верховний сановник, найближчий помічник фараона в управлінні країною (концентрував в своїх руках максимум законодавчої, адміністративної, вищої судової та військової влади).

Джентрі – “нове дворянство” в Англії, частина англійських феодалів, що сформувалася в XV ст. Вони вкладали кошти у земельну власність з метою створення ефективних виробничих господарств для подальшої реалізації виробленої продукції.

Джерела історичні – комплекс пам'яток минулого, носіїв історичної інформації, що становить джерельну базу історичної науки в цілому та окремих її розділів (історії Стародавнього світу, Середніх віків, нового та новітнього часу, історії окремих суспільств, держав тощо), а також конкретно-наукових досліджень (монографій, статей, дисертацій тощо).

Дими – спортивно-політичні партії Візантії, створені у IV ст. указом імператора, проіснували до IX ст. Володіли правом пред'являти вимоги басилевсам, брати участь у вирішенні найважливіших політичних питань, зокрема в проголошенні імператора. Очолював димарх, який міг розпоряджатися озброєною міліцією цього політичного об'єднання.

Дискретність – роздільність, перервність, що протиставляється неперервності.

Діоцез – спершу міський округ (з I ст. до н.е.); у період принципату – частина провінцій; з часів Діоклетіана – велика адміністративна одиниця, до

складу якої входило кілька провінцій. Очолював вікарій, підлеглий префекту преторія.

Домен (від лат. *dominium* – володіння) – 1) королівські володіння в країнах Західної і Центральної Європи в епоху Середньовіччя; 2) сеньйоральна частина вотчини (помістя).

Домініони (від лат. *dominium* – “володіння”) – назва самоврядних частин колишньої Британської імперії, а після 1931 р. (Вестмінстерський статут) – деяких країн, колишніх британських колоній, що отримали незалежність, стали членами Британської Співдружності націй та визнали главою держави британського монарха, представленого на їх території генерал-губернатором (Австралія, Канада тощо).

Дхарми – (з санскриту “закон, правило”) – релігійно-філософська категорія “універсального Закону” або “правила” в індуїзмі та буддизмі. Термін вказує не на конкретний, а на фундаментальний закон. У давній європейській філософії аналог – логос.

Е

Евпатриди – родова знать в Стародавніх Афінах.

Екклесія – народні збори громадян в Афінах.

Емір – намісник халіфа на завойованих територіях, здійснював управління ними.

Есери – соціалісти-революціонери. Партія в Росії, що виникла у 1901 р. з народницьких гуртків і груп. До лютого 1917 р. перебувала на нелегальному становищі. Її склад формувався із середніх прошарків селянства і міщан. Виступали за встановлення в Росії демократичної федеративної республіки, ліквідацію приватної власності на землю. За програмними засадами належали до поміркованих лівих партій.

Ефори – (колегія ефорів) у Спарті – один із вищих державних органів, що обирався зі складу спартіатів апелою строком на 1 рік.

Ж

Жирондисти – політичне угруповання періоду Французької буржуазної революції, яке представляло республіканську торгово-промислову буржуазію, що виступала за встановлення республіки та демократичні свободи громадян. Жирондисти були найвпливовішим угрупованням другого етапу революції (1792 – 1793 рр.). Лідери – Бріссо, Верно, Кондорсе та ін.

Жрецтво – служителі культу, яких шанували як посередників у спілкуванні людей з уявним світом богів і духів. Однією з найважливіших функцій жрецтва було прийняття жертвоприношень, призначених богам. У додержавний період їх функції виконували старші роду, чаклуни, шамани. З розкладом первісної громади, соціальною диференціацією виділяються професійні жерці. У рабовласницькому суспільстві жерці користувалися значним суспільним впливом і політичною владою, володіли багатствами.

З

Закони Ману (Манусмірті) – пам'ятник давньоіндійської літератури, збірник настанов благочестивому індійцеві для виконання ним свого громадського, релігійного і морального обов'язку. Є однією з найраніших та найважливіших Дхарма-Шастр. За індуїстською традицією, Ману-Смірті є записом слів Брахми. У тому вигляді, в якому вони дійшли до нас, склалися в II ст. до н. е. – II ст. н. е.

Закони Хаммурапі – один з найдавніших і найкраще збережених законодавчих кодексів стародавнього Вавилону, створений близько 1780 року до н. е. за наказом вавилонського царя Хаммурапі.

Звичай – соціальна норма, правило поведінки людей, яке склалося у процесі співжиття людей у результаті фактичного його застосування упродовж тривалого часу.

Звичасве право – сукупність звичаїв певного суспільства, санкціонованих державою як загальнообов'язкові правила поведінки.

I

Іджма (з арабської мови – “згода”, “схвалення”) – погоджені думки сподвижників Мухамеда і найавторитетніших знавців шаріату. Нині для судочинства виступає остаточним тлумаченням пам’яток права Корану і Сунни. Не пов’язана безпосередньо з діяльністю Мухамеда.

Ікта – умовне дарування земельного наділу в країнах Близького і Середнього Сходу в Середні віки. Підлягала оподаткуванню. Могла продаватися.

Ілку – ділянка землі та інша власність, що надавалася воїнам за виконання службових обов’язків.

Ілоти – категорія залежного населення Спарти (жителі захопленої Мессенії).

Імам (з арабської – “той, що керує молитвою”) – особа, яка стоїть на чолі ісламського політичного та релігійного угруповання. У шиїтів – нащадок пророка, світський і духовний лідер; у суннітів – виборний релігійний предстоятель.

Імпічмент (від англ. impeachment) – особливий порядок притягнення до відповідальності вищих посадових осіб та вирішення питання про їх відповідність займаній посаді найвищим органом законодавчої влади. Право пред’являти звинувачення в порядку імпічменту належить Палаті представників Конгресу, а здійснювати суд – Сенату.

Інвеститура – в середньовічній Західній Європі юридичний акт передачі земельного феода, посади, сану, що закріплював васальну залежність та супроводжувався символічним обрядом: передаванням сеньйором васалу грудки землі, рукавички, зброї, прапора та ін., що вважалося символом влади.

Інквізиція (від лат. inquisitio – розшук) – трибунал католицької церкви (з 1231 р.), створений для боротьби з єретиками. Практично виконувала функцію боротьби з інакомисленням. Активно застосовувала позасудові переслідування, тортури, конфіскацію майна обвинувачених. Як вища міра покарання застосовувалося спалення на вогнищі. З 1233 р. передана у відання ордену домініканців і діяла до Великої французької революції.

Інституції – назва елементарних підручників римських юристів, що дають систематичний огляд діючого (в основному приватного) права. Найдавнішими з тих інституцій, що дійшли до нашого часу, є інституції римського юриста Гая (II ст. н. е.).

Інтерцесія – право посадових осіб (магістратів) у Римі протидіяти рішенню своїх колег. Найчастіше застосовувалося народними трибунами проти консулів.

Історичний (конкретно-історичний) метод – державно-правові явища отримують оцінку крізь призму визначеного історичного часу, соціального середовища, впродовж якого та в якому вони існували, тобто виникли і отримали розвиток.

Історія – (від грец. *historia* – оповідь про минулі одії, про те, що пізнано) – наука, яка вивчає розвиток окремих держав і народів, а також людства в цілому в усій його конкретності й різноманітності, яке пізнається з метою розуміння його минулого, сучасного стану і перспектив у майбутньому. Важливою складовою розвитку історичної науки є постійне виявлення усієї сукупності фактів про різні події, явища і процеси, вивчення і висвітлення їх, зокрема, правових. Історична наука повинна зрозуміти і пояснити описувані факти. Вона тісно пов'язана з рядом конкретних суспільних наук, зокрема з юриспруденцією.

Історична школа права – напрям у правовій думці, який виник в кінці XVIII ст. у Німеччині. У першій половині XIX століття цей напрям набуває широкої популярності і впливу. В центрі уваги представників цього напрямку було питання про виникнення та історичний розвиток права. Засновником історичної школи права є Густав Гуго (1764–1844 рр.) – професор Гетінгенського університету. Його основною працею є “Підручник природного права, як філософії позитивного права, а особливо – приватного права”. Послідовником і продовжувачем його був Фрідріх-Карл фон Савін'ї (1779–1861 рр.), головними працями якого є: “Право володіння” та шеститомна “Система сучасного римського права”. Останнім, найбільш яскравим представником цього напрямку є Георг Фрідріх Пухта (1798–1846 рр.). Його головні праці: “Звичаєве

право” та “Курс інституцій”. Представники цього напрямку вважали, що для правильного розуміння і розвитку державно-правових явищ визначальне значення має вивчення та осмислення їх історичного розвитку. В центрі уваги історичної школи права були проблеми історії, традицій і, головне, саме поняття народу. Базовим було поняття народу та народного духу, або духу історії. Дух народу виростає з традиції і виробляється упродовж віків. Саме тому він є визначальним у правотворчих процесах.

Історія держави і права зарубіжних країн – наукова і навчальна дисципліна, яка вивчає державу і право окремих (зарубіжних) країн світу у процесі їх виникнення і розвитку у певній конкретно-історичній обстановці, в хронологічній послідовності, на основі виявлення як загальноісторичних закономірностей цих процесів, так і закономірностей, які діють в рамках тих історичних епох, що є найважливішими ступенями розвитку конкретних суспільств.

К

Кадети – конституційні демократи. Провідна партія ліберально-монархічних кіл в Росії до революції жовтня 1917 р. Утворилася у жовтні 1905 р. До них належали ліберально налаштовані поміщики, середній прошарок промисловців і торговців, ліберальна інтелігенція. Партія правого ідеологічного напрямку. Ставили завдання встановлення в Росії конституційної монархії, прав і свобод громадян, наділення малоземельних і безземельних селян землею. Підтримували імперську політику у національному питанні. Посідали провідні позиції у Тимчасовому уряді. Після жовтневої революції 1917 р. перейшли на підпільне становище.

Каді – суддя в мусульманських країнах, який здійснює судочинство за мусульманським правом. У Середньовіччі також виконував функції нотаріуса, призначав опікунів сиротам, слідкував за виконанням вироку

та рішень у кримінальних і цивільних справах. Його рішення оскарженню не підлягало. Часто рішення каді ставали джерелом права.

Кануни – закони і постанови державної влади Арабського халіфату. Не мали суперечити шаріату і доповнювали його нормами державного права, регулювали адміністративно-правові відносини органів влади з населенням.

Кияс – рішення судових справ за аналогією. Застосовувався у практичному судочинстві для швидкого вирішення справ та полягав у застосуванні норм Корану, Сунни та Іджми у випадках, які не були прямо прописані у текстах цих священних книг.

Кіас – вид правопорушення (злочину) в мусульманському праві (шаріаті), що передбачає насильницькі дії проти осіб (убивство, тяжкі тілесні ушкодження).

Колабораціонізм (від франц. collaboration – співробітництво) – співробітництво населення з окупаційною владою та армією ворожої держави в період Другої світової війни. Термін уперше з'явився у Франції, частина правлячих кіл якої в травні-червні 1940 р. відмовилася від опору агресії Німеччини і стала на шлях співробітництва з нацистським урядом. Після війни на колабораціоністів чекало суворе покарання.

Колонат (від лат. colonus – землероб) – особлива форма виробничих відносин у Стародавньому Римі (найбільшого розвитку набула в період імперії) між великим землевласником і безпосереднім виробником (колоном). Землевласники здавали дрібні ділянки землі (парцели) в оренду колонам. У II ст. до н.е. – I ст. н.е. колон був юридично вільним, використовував працю своєї родини і рабів, вносив орендну плату грошми. З II ст. колон став безпосереднім виробником, оренду сплачував часткою врожаю, виконував певні повинності. У IV ст. колонів прикріплено до землі. Вони займали проміжне становище між рабами і вільними, були попередниками кріпаків.

Конкордат (лат. concordatum – угода) – угода між папою римським як главою католицької церкви і урядом певної держави щодо діяльності

католицької церкви в цій країні і взаємовідносин цієї держави з Ватиканом.

Контрибуція (лат. *contributio* – збираю, стягую) – примусові грошові або натуральні побори з населення окупованої території під час війни; грошова сума, яку за умови мирного договору держава-переможниця стягує з переможеної держави.

Коран – священна книга мусульман. Записи “одкровення Аллаха” для Мухамеда, що здійснювалися його послідовниками. Включає 144 глави (сури), що поділяються на аяти (вірші), всього 6219 аятів. Основну частину складають богословсько-міфологічні аяти. Правові приписи містяться приблизно у 500 аятах (переважно шлюбно-сімейне право та релігійні ритуали).

Кріпацтво – система правових норм, що встановлюють залежність селянства від феодалів і неповну власність феодала на селянина-кріпака. Знайшло юридичний прояв у прикріпленні селянина до землі, праві феодала на працю і майно селянина, відчуженні його як із землею, так і без неї, обмеженні дієздатності селянина. У Західній і Центральній Європі VII – IX ст. селяни спадково перебували в особистій або судовій та адміністративній залежності від сеньйорів, але не були юридично прикріплені до землі або до сеньйора і не знали інших обмежень кріпосного права. Юридичне прикріплення селян до землі існувало у Візантії. З X по XV ст. елементи кріпацтва поширилися у Західній Європі щодо певних категорій селян. У Центральній і Східній Європі кріпацтво стало найважливішим елементом соціальних відносин.

Ку-клукс-клан – таємна расистська терористична організація в США, створена у 1865 р. в м. Пуласкі. Об’єднала всі терористичні організації плантаторів, які тероризували негритянське населення країни, фізично знищували невдоволених і борців за громадянські права.

Кутюми – правові звичаї окремих провінцій, округів, міст у феодальній Франції.

Кшатрії – варна в стародавній Індії, *ksatruya* – “наділений могутністю) – варна правителів, яка включала військову знать і царських осіб. Ця варна володіла реальною владою.

Л

Легісти – китайські мислителі V–III ст. до н.е. Творці концепції деспотичної держави, яка є одноосібним творцем права (законів).

Лендлорди – великі землевласники в Англії.

Лібералізм (від лат. *liberalis* – вільний) – політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, демократичних свобод і вільного підприємництва. В основі ідей – свобода людини, її діяльності, необхідність гарантування і захисту цієї свободи системою законів, перед якими всі рівні. Виник в Європі у XVIII – XIX ст. На сучасному етапі визнає найвищими цінностями вільне підприємництво, приватну власність, свободу конкуренції та ринку, громадські свободи (слова, преси, асоціації), парламентський устрій.

М

Магістратура – владний інститут у Стародавньому Римі, до складу якого входили магістрати – органи державної влади, посадові особи, які обиралися на визначений строк для виконання певних функцій.

Манор – домен короля, феодалне помістя в середньовічній Англії.

Мануфактура (від лат. *manus* – рука і *factura* – виготовлення) – підприємство, що діє на ремісничій техніці і поділі праці; стадія розвитку промисловості, що історично передувала великій машинній індустрії.

Манципація – процедура (обряд) в римському праві докласичного періоду, вживаний під час укладання угоди придбання права на річ.

Марка – сусідська община у франків, що прийшла на зміну родовій общині, яка втратила власність на землю за едиктом короля Хільперіка щодо наслідування землі по жіночій лінії.

Марксизм – узагальнена назва сукупності теоретичних поглядів німецьких мислителів Карла Маркса (1818–1883 рр.) та Фрідріха Енгельса (1820–1895 рр.) на історію, політику та суспільство загалом, які їхні послідовники намагаються інтерпретувати, розвивати та втілювати на

практиці. Марксизм заявляє про себе, що він є системою революційних поглядів робітничого класу, що відображає об'єктивні закони розвитку людського суспільства та досвід класової боротьби народних мас проти експлуататорів, і постійно розвивається на основі узагальнення цього досвіду. У марксистів панує негативний погляд на державу, яка є найвищим інститутом організації суспільства, функція якого полягає у захисті панування одного класу над іншими, а також у збереженні системи експлуатації панівним класом всього суспільства. Право є засобом такого панування і пригноблення робітничого класу буржуазією.

Меншовики – представники лівої течії політичної думки, які опинилися у чисельній меншості після виборів центральних органів партії на II з'їзді РСДРП (звідси й назва). Після жовтневого перевороту 1917 р. були розгромлені. Їх залишки продовжували партійну роботу за межами СРСР.

Метеки – некорінні жителі Аттики, обмежені в правах.

Метод – спосіб організації практичного і теоретичного освоєння дійсності

Методологія – (від грец. *methodos* – шлях дослідження, спосіб пізнання і *logos* – слово, поняття, вчення) – 1) вчення про методи пізнання й перетворення світу; 2) сукупність методів, що використовуються в будь-якій науці.

Мировий суд – суд з дрібних кримінальних і цивільних справ (невеликих за сумою позову). Його обов'язок – примирити сторони спору (звідси й назва). Вперше виник в Англії у XIV ст. (існує досі). У дореволюційній Росії запроваджені відповідно до судової реформи 1864 р. Мирові судді обиралися терміном на 3 роки повітовими земськими зборами або міськими думами на основі майнового та освітнього цензу з обов'язковим затвердженням Сенатом. В Малоросійських губерніях (Україна) їх призначав міністр юстиції. У 1889 р. в основному ліквідовано. Остаточо ліквідовано в РРФСР Декретом про суд 1917 р.

Міністеріали – в середньовічній Франції – слуги королівського палацу. Здійснювали контроль за виконанням повинностей на користь короля. Спершу призначалися королем із числа світських феодалів домена і

священиків. З XIII ст. до їх складу залучаються представники міст, дрібні і середні феодали (лицарі короля) і легісти.

Моногамія – одношлюбність, форма шлюбу і сім'ї, сформованих чоловіком і жінкою. Виникнувши з парного шлюбу в епоху розкладу первісного суспільства, стала згодом панівною формою шлюбу.

Монополія (від грецького *monopolia* – право виключного продажу) – виключне право на володіння будь-чим або здійснення певних заходів. Характерна для панування у певній галузі виробництва і послуг різних видів економічних об'єднань (концернів, трестів), які зосереджують під своїм контролем значну частину виробництва і збуту певної продукції з метою отримання надприбутків. Притаманна для приватної і державної форм власності.

Мульк – приватні земельні володіння мусульман на неаравійських землях.

Муніципій (від лат. *municipus* – “обов’язок”) – одна з форм обмеженого римського громадянства, поширена в Італії.

Н

Неолітична революція – перехід людства від привласнюючих способів добування засобів існування (мисливство, рибальство, збиральництво) до відтворюючих форм господарства – землеробства і скотарства. Розпочалася в регіоні Близького Сходу – Передньої Азії приблизно в X – VIII тис. до н.е.

Нігілізм правовий – пряма протилежність правовій культурі, коли більшість людей не знає або не розуміє закону, негативно ставиться до законодавства і необхідності його дотримання, не визнає суспільної цінності права.

Ном – окрема адміністративна одиниця у Стародавньому Єгипті, що володіла політичною та релігійною автономією, мала державницькі атрибути.

Номархи – правитель нома (очолював адміністративний, судовий апарат, військо нома, відав усіма господарськими справами).

Нубанда – нубанда, управитель царського палацу і маєтків у Стародавньому Вавилоні. Нубанда керував великим штатом урядовців і слуг, управляв царськими маєтками, а згодом – усіма господарськими роботами, іригаційними спорудами, фінансами. Після нубанди йшли інші вищі сановники.

О

Обер-прокурор – чиновник в Російській імперії, помічник генерал-прокурора.

Октройовані конституції – акти конституційного характеру, “даровані” монархами своїм підданам.

Олігархія (з грецької – влада небагатьох) форма правління, за якої державна влада належить невеликій групі людей, зазвичай економічно найзаможніших. У випадку Стародавньої Греції виділяють аристократичну олігархію.

Опричнина – система внутрішньополітичних заходів уряду Івана IV Грозного, що здійснювалася у 1565–1572 рр. в Росії. Її завдання: сконцентрувати матеріальні, людські і військові ресурси для продовження тривалої Лівонської війни; перерозподіл землі на користь вірного цареві служилого стану; закріпачити селян; піднести авторитет царя. Країну розділено на дві частини – опричнину і земщину. З першої у другу було виселено значну частину князівсько-боярської знаті, маєтки якої конфісковано і передано дворянам-опричникам. Обмежено компетенцію Боярської думи. Супроводжувалася терором проти опозиційних бояр і дворянства. У 1572 р. опричнину скасовано. Частину конфіскованих земель повернено попереднім власникам.

Оптимати (від лат. *optimus* – найкращий) – політичне угруповання аристократів-сенаторів в республіканському Римі (остання третина II – середина I ст. до н.е.), яке сповідувало консервативні погляди і виступало за обмеження прав (насамперед земельних) незаможного населення держави. Супротивники популярів.

Організація Варшавського Договору – військово-політичний союз соціалістичних держав Східної і Центральної Європи під проводом

СРСР, створений на основі Договору про дружбу, співпрацю і взаємну допомогу (Варшава, травень 1955 р.). Заснована як противага Північноатлантичному Альянсу західних країн (НАТО) у ході т. зв. “холодної війни”. До її складу увійшли Албанія, Болгарія, Німецька Демократична Республіка, Польща, Румунія, СРСР, Угорщина і Чехо-Словаччина. Діяльність організації дала змогу СРСР розмістити свої війська на території згаданих держав. У липні 1991 р. організація припинила існування.

Ордалії – “Божий суд” або випробування підозрюваного у здійсненні злочину водою, залізом, вогнем (вид отримання і підтвердження судових доказів).

Остракізм – з часів реформ Клісфена голосування на афінських народних зборах за допомогою глиняних черепків щодо вигнання на період 10 років особи, яка загрожувала афінській демократії.

П

Паришад – дорадчий орган при цареві у Стародавній Індії, який вирішував важливі справи управління державою.

Партикуляризм (лат. *particularis* – частковий) – будь-який рух, метою якого є набуття або утримання політичної, адміністративної або культурної автономії чи відокремлення для певної частини держави.

Патесі (лугаль) – титули перших правителів міст-держав Межиріччя. Титул лугал означав (“велика людина”).

Патриції (від лат. *pater* – батько) – родова аристократія в Римі, яка мала найбільше прав та здійснювала державну владу.

Перегрини – вільні громадяни іноземних держав, які проживали в Римі. Володіли обмеженою правоздатністю.

Періеки – особлива категорія населення в грецьких полісах, зокрема у Спарті. Не мали громадянських прав.

Періодизації метод – виокремлення на основі певних критеріїв періодів розвитку державно-правових інститутів.

Періодизація історичного процесу – в цілому та конкретно історії держави і права є необхідним методологічним прийомом, що враховує змінність і динамічність розвитку типів державних систем і права на різних етапах розвитку цивілізації, що відокремлені певними якісними параметрами і характеристиками та є хронологічно визначеними.

Плебеї (від лат. plebs – простий народ) – одна з верств давньоримського населення, що тривалий час перебувала на нижчому правовому рівні від родової аристократії (патриціїв). Вважалися громадянами общини-держави, були частиною “римського народу”, але не входили до патріархальних патриціанських общин.

Популяри (від лат. populus – народ) – політична течія в Римській республіці кінця II – I ст. до н.е., що протистояла оптиматам. Відображала інтереси плебсу, насамперед сільського.

Порівняльний (порівняльно-історичний) – дає можливість виявити спільні та відмінні риси і закономірності розвитку державно-правових явищ і процесів у певний час (наприклад, порівняння форм держави, правових систем, конкретних інститутів держави і права) у різних країнах та регіонах світу (синхронний метод), або у різні історичні періоди та епохи (діахронний метод).

Порівняльно-правовий метод – передбачає глибше вивчення правових явищ, інститутів і процесів через їх співставлення (порівняння нормативних актів, правових систем та їх складових тощо).

Пролетарі (від лат. – нащадки) – ті, хто має лише нащадків, безземельні. Після реформ Сервія Туллія – особи, які за своїм майновим станом стояли нижче усіх майнових розрядів.

Пронія – вид земельних пожалувань у Візантії на користь фізичної особи від держави на умовах несення служби. Надавалася на час несення цієї служби або на час життя імператора.

Просвітництво – період в європейській історії XVIII ст., а також видатний культурний феномен цього ж часу; сукупність прогресивних світоглядних ідей. Предметом головної уваги мислителів стало критичне дослідження середньовічних принципів та авторитетів у політиці, релігії і науці.

Заперечувалося всевладдя держави і церкви. Проголошувалася необхідність звільнення людини від станових і релігійних обмежень. Мислителі-просвітники виступали на захист конституціоналізму та ефективного управління, сформувавши завершені концепції суспільного договору, поділу влади, природних прав людини і громадянина, які згодом лягли в основу державно-правової практики країн світу. Як ідейний рух Просвітництво набуло найбільшої популярності в Англії, Франції, США, Німеччині, Італії. Його представники: Ф.-М. Вольтер, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, К.Гельвецій, Ж. Кондорсе та ін.

Протекторат (від лат. protector – охоронець, захисник) – форма залежності, за якої одна держава (протектор) на підставі спеціального міжнародного договору або одностороннім актом перебирає на себе функції зовнішніх зносин та захисту території іншої (яка протегується) держави і зазвичай через свого представника контролює також її внутрішнє життя.

Р

Рабство – насильницьке підпорядкування однієї людини іншою або однієї групи людей іншою групою людей. Слово походить від старослов'янського слова “раб” або “роб”, яким у слов'ян називали робітника-людину, яка виконує ту, чи іншу господарську роботу. Пізніше з появою у світі рабовласництва, це слово стало вживатись у значенні – людина, яка виконує свої обов'язки примусово, яка знаходиться у власності інших людей або організацій. Джерел рабства: військовий полон; народження від рабині; боргове рабство; форма покарання за злочин; продаж у рабство дітей.

Рада 500 (буле) – з часів реформ Клісфена робочий колегіальний орган афінських народних зборів. Обирався по 50 осіб з кожної з 10 афінських філ шляхом жеребкування строком на 1 рік з числа афінських громадян.

Раджа – титул індійського царя.

- Рахінбург** – за “Салічною правдою” – члени виборного сотенного суду франків. Під головуванням виборного тунгїна розглядали спори в присутності усіх вільних жителів сотні.
- Регент** – у монархічних державах тимчасовий правитель у період, коли престол не зайнятий, або коли законний спадкоємець престолу не може здійснювати владу внаслідок тривалої відсутності, неповноліття, хвороби тощо.
- Редум і баїрум** – воїни царської армії у Стародавньому Вавилоні, які отримали за службу ділянку землі або інше майно в користування. Зазначені в Законах царя Хаммурапі.
- Резервація** (від лат. *reservo* – зберігаю) – територія, відведена для примусового поселення корінного населення. У США існували для індіанців. Одна з форм расової та національної дискримінації у світі.
- Реквізиція** – примусовий відбір певної власності на користь держави чи армії з подальшим її відшкодуванням власнику.
- Рекрутська повинність** (від нім. *recrut* – новобранець; франц. *recruter* – набирати, вербувати) – система комплектування регулярної армії та військ флоту в Росії XVIII – XIX ст. Запроваджена у 1705 р. Петром I. Набирали одного чоловіка з певної кількості дворів (наприклад – з 20). Строк служби скорочувався від довічного до 7 років. З 1831 р. набори проводили щорічно. У 1874 р. замінена загальною військовою повинністю.
- Рента** – прибуток з капіталу, землі або майна, що регулярно одержують їх власники, не займаючись підприємницькою діяльністю. Види земельної ренти: натуральна, грошова, відробіткова.
- Репарація** – вид матеріальної відповідальності держави, що стала ініціатором війни. Складається відшкодування за мирним договором або іншим актом збитків державам, на які було вчинено напад.
- Ретроспективний метод** – передбачає відтворення картини минулого за наявності необхідної (мінімальної) кількості історичних та правових джерел певного історичного періоду і дає можливість прослідкувати

загальні тенденції розвитку окремих процесів від найдавніших часів до сьогодення.

Реформація (від лат. reformation – перетворення, виправлення) – широкий антифеодальний і антикатолицький суспільно-політичний рух, що охопив у XVI – XVII ст. більшість країн Західної і Центральної Європи і відобразив необхідність пристосування релігії до потреб утвердження нових буржуазних відносин. У вузькому розумінні – здійснення релігійних перетворень в дусі протестантизму.

Рецепція правова (від лат. reserption – прийняття) запозичення і пристосування до умов певної країни норм права, вироблених в іншій державі або у попередню історичну епоху.

Рицарство (з старогерманської riter – вершник) – привілейована соціальна верства у країнах Західної і Центральної Європи Середньовіччя. У широкому розумінні – усі світські феодали, у вузькому – лише дрібні світські феодали, які отримували від сеньйора феод і несли за це певні повинності (передусім військову службу).

С

Санація (від лат. sanatio – оздоровлення) – назва політичного угруповання, яке утримувало владу в Польщі у 1926 – 1939 рр. Створене після травневого перевороту 1926 р. прибічниками Ю. Пілсудського. Висувало гасло оздоровлення суспільно-політичного життя країни шляхом згортання демократичних інститутів, обмеження прав парламенту і зміцнення виконавчої влади (президента, уряду). Домоглося прийняття Конституції 1935 р., яка встановила в країні напівавторитарний державний режим.

Сегрегація (від лат. segregatio – відокремлення) – один з проявів політики і практики расової дискримінації, що полягає у примусовому відокремленні “кольорового” населення від “білого”. Сучасне міжнародне право відносить сегрегацію до найтяжчих злочинів.

Секвестр – заборона на користування майном, яка накладається органом влади.

Секуляризація (від лат. *saecularis* – мирський, світський) – обертання церковної і монастирської власності (головним чином земельної) на світську державну власність.

Сенат – в Росії 1711 – 1917 рр. спершу вищий орган державного управління, підпорядкований імператору, а з початку XIX ст. – вищий судовий орган, що здійснював також контроль за діяльністю державних установ та уряду.

Сеньйоріальна монархія (X-XIII ст.) – період в історії середньовічної Європи, коли відбувався розквіт феодального способу виробництва і панування натурального господарства, що спричинило феодальну роздробленість. Остання супроводиться переходом влади від короля до окремих феодалів і організацію державної влади на основі васальних зв'язків.

Сервітут – право на чужу річ, що виникло в Стародавньому Римі у сфері земельних відносин.

Синод (Святійший синод) – вищий орган церковного управління. Розпоряджався судами над особами релігійного культу, справами єретиків, шлюбно-розвідними справами і судом над монархами, архієрейськими кріпосними селянами.

Синоїкізм – об'єднання стародавніх племен в Аттиці, здійснене у VII ст. до н.е. Тезеєм.

Сисахфія – реформи боргових відносин в Афінах, проведені Солоном. Означали насамперед скасування боргового рабства.

Соціологічний напрям юриспруденції – це напрям праворозуміння, що розглядає як основу права реальні суспільні відносини, інтенсивний розвиток яких зумовлює необхідність, безпосередньо, пристосовувати право до життєвих потреб конкретних індивідів через процес правозастосування.

Сунна – священне писання мусульман. Доповнення до Корану. Складається з хадисів – розповідей про рішення, вчинки і думки Мухамеда. Остаточна редакція здійснена у IX ст. Містить норми шлюбно-сімейного, спадкового, судово-процесуального права, правила про рабів тощо.

Сьогунат – самурайський уряд, який очолює сьогун. Система державного управління феодалської Японії (XII – XIX ст.).

III

Тазір – правопорушення у мусульманському праві (шаріаті), що не розглядалися як кримінально карані і не передбачалися джерелами шаріату. До таких правопорушень належать шпигунство, чаклунство, несплата боргу, порушення зобов'язань, шахрайство, лжесвідчення, бродяжництво, хуліганство

Таліон – принцип відповідальності у кримінальному праві, що полягав у завданні винному такої ж шкоди, якої той завдав потерпілому (“око за око, зуб за зуб”).

Талья – постійний прямиий податок з міщан. Запроваджений генеральними штатами у Франції в 1439 р., коли королю було дозволено збирати податки на свій розсуд.

Тевтонський орден – німецький орден, орден хрестоносців. Католицький духовно-лицарський орден, що виник у Палестині у XII ст. під час хрестових походів. Набув військового характеру. Наприкінці XII ст. переселився до Європи. Лише у 1809 р. Наполеон Бонапарт ліквідував його. Відновлений в Австрії у 1834 р. та формально існує до нині.

Тиранія – прогресивна форма державної влади у Стародавній Греції, при якій фактична влада знаходилася в руках одного правителя.

Тіуни – помічники намісників і волостелів.

Торі – англійська політична партія, що існувала з 30-х рр. XVII ст. (в 30-ті роки XIX ст. трансформувалася в партію консерваторів). Складалася з дворян (сквайрів) та представників англіканської церкви, які обстоювали позиції монархії. З XIX ст. остаточно сформувалася як партія, основним завданням якої став захист інтересів землевласницької аристократії та фінансової верхівки.

У

Урбанізація (від. франц. Urbanization, від лат. urbanus – “міський”) – історичний процес зростання ролі міст в економічному і культурному житті

суспільства; процес зосередження промисловості і населення в переважно великих містах.

Урф і адат – правові звичаї, що склалися як у самому арабському суспільстві (уруф), так і в народів, включених до складу халіфату (адат). Використовувалися у випадку прогалин в законодавстві.

Фараон – титул єгипетських царів. Їх імена вважалися священними, тому люди уникали практики називати царя по імені. З середини II тис. до н.е. єгиптяни називали царя пер-о – “великий дім”, звідки й пішло видозмінене на давньогрецький лад “фараон”.

Фашизм (від італ. fascio – “зв’язка”) – терористична диктатура найреакційніших верств суспільства, яка використовує насильницькі методи для захоплення та утримання влади, що мала місце в історії Італії під час диктатури Муссоліні. Друга назва німецького нацизму (схожа ідеологія з італійським фашизмом).

Фельяни – представники великої буржуазії, ліберальні дворяни, інші консервативні сили періоду Французької революції, які були при владі на її першому етапі.

Фетва – збірка судових рішень і вислови відомих мусульманських законників. Не пов’язана безпосередньо з діяльністю Мухамеда.

Фети – селяни-общинники, що втратили свій земельний наділ і були вимушені найматися на роботу до заможних селян за платню.

Фірмани – укази та розпорядження халіфів Арабського халіфату. Не мали суперечити шаріату та доповнювали його нормами державного права.

Формально-юридичний метод – дозволяє простежити взаємозв’язок внутрішнього змісту і форм державно-правових явищ та інститутів і застосовується при аналізі форм держави, визначенні і юридичному оформленні компетенції державних органів, дослідженні форм (джерел) права, формальної визначеності права як однієї з його основних

властивостей, у практичній діяльності при тлумаченні норм права для з'ясування їх суті, змісту і волі законодавця, вираженої в них.

Формаційний підхід – найбільш вживаний науковий підхід до трактування державно-правових явищ у вітчизняній історико-правовій науковій та навчально-методичній літературі, що значною мірою пов'язано з його офіційним закріпленням в радянській історіографії. Він передбачає поділ історії суспільства на соціально-економічні формації (первіснообщинна, рабовласницька, феодальна, буржуазна та комуністична). Цей підхід відображає еволюціоністські ідеї в наукових підходах до вивчення всесвітньоісторичного процесу. Проте такий поділ історії як всезагальний і монопольний має чимало недоліків. Наприклад, історія суспільств і культур Америки, Африки, Австралії чи Азії не відповідає формаційній лінії розвитку, що неодмінно потрібно враховувати при вивченні історії держави і права. Історія багатьох держав і народів Європи, на матеріалах якої переважно створювалася формаційна теорія (наприклад, історія країн Східної Європи та Балканського півострова), не цілком вписується у зазначену схему. У політичній сфері робиться акцент на державно-партійних утвореннях. Держава тлумачиться як знаряддя класового панування, що нехтує її соціокультурну роль. Водночас існує думка, що розробка і використання формаційного підходу – один із класичних етапів у розвитку філософсько-історичного знання, а сам цей підхід за належної корекції (з урахуванням здобутків інших концепцій) може й надалі залишатися одним з основних напрямів пізнання історичних (в т.ч. історико-правових) процесів.

Формація суспільно-економічна – (від лат. *formatio* – утворення, формування) – одна з наріжних категорій марксистської соціальної філософії. Запроваджена К.Марксом, який вперше вжив термін “суспільна формація” у своїй праці “Вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта” (1851 р.) та розглядав її у кількох значеннях: економічна структура суспільства упродовж усього історичного існування; одна з трьох великих стадій історії людства (докласове, класове і безкласове суспільство),

Історія держави і права зарубіжних країн

історичний ступінь (тип) розвитку суспільства; історично визначена сукупність суспільних та виробничих відносин.

Форум – головна міська площа в містах Стародавнього Риму, що була ринком і центром політичного життя міста.

Х

Хадд – в мусульманському праві злочини, передбачені джерелами ісламу (віровідступництво, бунт, розбій, крадіжка, перелюб, вживання спиртних напоїв).

Халіф – глава арабської ісламської держави, який одночасно був релігійним лідером общини, оскільки визнавався представником пророка на землі. Уособлював вищу світську (емірат) і духовну (імамат) владу.

Хронологічний метод – явища і події державно-правового розвитку представлені у чітких часових (хронологічних) рамках та у чіткій послідовності.

Ц

Цивілізація – (від лат. *civilis* – громадянський, державний) – 1) форма існування живих істот, наділених розумом; 2) синонім культури, сукупність духовних і матеріальних здобутків суспільства; 3) ступінь розвитку матеріальної і духовної культури, суспільного розвитку загалом; 4) процес становлення громадянського суспільства; 5) відносно самостійне цілісне соціально-історичне творення, локалізоване у просторій часі, що може мати ієрархічні рівні (антична, елліністична, афінська цивілізації тощо). Термін запроваджений В. Мірабо (1757 р.) і використаний вченими XIX ст. у періодизації історії для позначення вищої, після дикості й варварства, епохи.

Ш

Шаріат – (з араб. – належний (правильний) шлях, спосіб дії) – сукупність правових, морально-етичних і релігійних норм ісламу, що охоплює значну частину життя мусульманина і проголошена в ісламі як “вічне і

Історія держави і права зарубіжних країн

незмінне” божествене настановлення. Час і місце появи – VII-XII століття Арабський халіфат. Шаріат спирається на Коран, Сунну і фікх; включає елементи конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного, сімейного і процесуального права

Шеффени – засідателі феодальних судів у VIII – XVI ст. у деяких державах Західної Європи.

Шляхта – феодалы в Польщі, які отримували землю за службу (аналог західноєвропейського лицарства).

Шудри – варна в стародавній Індії, включала простолюду, що жив із фізичної праці, близької до рабської. Вони не мали права брати участі в управлінні країною, займати державні посади, брати участь в здійсненні обрядів і культів. Головне заняття шудр – служіння іншим варнам. Вони мали право створювати сім’ї, залишати спадок.

Ю

Юнкер (з нім. junker – “молодий дворянин”, “паніч”) – дворянин, великий поміщик в Пруссії; у широкому розумінні – великий дворянин-землевласник у Німеччині.

Я

Якобінці – представники найбільш радикальної частини буржуазії періоду Французької революції. Назву отримали від бібліотеки монахів-якобінців (чину Св. Якоба), де відбувалися їх засідання. Підтримували просвітницьку теорію суспільного договору. Зі складу Якобінського клубу виділялися радикальні якобінці-монтаньяри (“Гора”). Їх провідні діячі – М. Робесп’єр, Ж.-П. Марат, Ж. Дантон. Були при владі у 1793 – 1794 рр.

II. МЕТОДИЧНА ЧАСТИНА

Опис дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн”

Дисципліна “Історія держави і права зарубіжних країн”	Галузь знань, напрям підготовки/спеціальні сть, ОКР	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів ECTS – 4	Галузь знань – 0304 “Право”	Нормативна дисципліна циклу професійної та практичної підготовки
Кількість залікових модулів – 4	Напрямок підготовки – 6.030401 “Правознавство”	Рік підготовки: <i>Денна – 1</i> <i>Заочна – 1</i> Семестр: <i>Денна – 1</i> <i>Заочна – 2</i>
Кількість змістових модулів – 2	Освітньо- кваліфікаційний рівень – бакалавр	Лекції: <i>Денна – 30 год.</i> <i>Заочна – 6 год.</i> Практичні заняття: <i>Денна – 30 год.</i> <i>Заочна – 4 год.</i>
Загальна кількість годин – 120		Самостійна робота: <i>Денна – 56 год., в тому числі тренінг – 4 год.</i> <i>Заочна – 110 год.</i> Індивідуальна робота: <i>Денна – 4 год.</i> <i>Заочна – 0 год.</i>
Тижневих годин – 8 годин, з них аудиторних – 4 години.		Вид підсумкового контролю - екзамен

МЕТА І ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Метою дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн” є пізнання закономірностей еволюції держави і права країн світу, досвіду застосування державно-правових інструментів та юридичних технологій, сформованих у минулому та історично обумовлених об’єктивними суспільними процесами, їх використання в сучасних державно-правових системах.

Найменування та опис компетентностей, формування котрих забезпечує вивчення дисципліни:

- креативність, здатність до системного мислення;
- наполегливість у досягненні мети, уміння постійно і системно працювати над собою та отриманою інформацією;
- юридична грамотність, уміння застосовувати норми правової культури;
- здатність і готовність використовувати знання про відносини у дійсному світі, розуміти причинно-наслідкові зв’язки розвитку суспільства;
- розуміти роль науки в розвитку цивілізації і техніки та пов’язані з ними сучасні соціальні проблеми, цінність наукової раціональності та її історичних типів;
- здатність розуміти та відображати взаємозв’язки, розвиток та протиріччя явищ дійсності;
- дослідницькі навички;
- сучасні уявлення про принципи гармонійного розвитку юриспруденції;
- здатність використовувати професійно профільовані знання для моделювання правових систем;
- здатність використовувати теоретичні знання й практичні навички для застосування їх у сфері права;
- володіння методами оцінки ефективності правових систем.

Завдання вивчення дисципліни:

- сприяння ширшій загальній підготовці студентів з питань і проблем історії держави і права зарубіжних країн, виробленні у них правового світогляду, необхідного для засвоєння і застосування права у практичній діяльності;
- створення передумов для якнайкращого засвоєння таких навчальних дисциплін як “Теорія держави і права”, “Історія політичних і правових вчень”, галузевих і міжгалузевих дисциплін;
- формування наукового світогляду про державно-правові процеси, що відбуваються у світі і в Україні;
- ознайомлення з кращими надбаннями законодавчого мистецтва та правотворчістю держав і народів, видатних діячів у різні історичні епохи.

Завдання лекційних занять: сприяти оволодінню студентами основними поняттями, категоріями та методологічними підходами науки і навчальної дисципліни; ознайомити студентів з конкретними державними інститутами та системами права; сформувати систему знань та уявлень про генезис державно-правового досвіду країн і народів світу, його історичну детермінованість, спадковість та практичний зв'язок із сучасними державно-правовими трансформаціями у світі та в Україні. Методологічна частина бачить своїм завданням формування у студентів вмінь та навичок володіння поняттями, категоріями і термінами, які увійшли до арсеналу загальнолюдської політичної і правової культури, розвиток креативного мислення.

Завдання семінарських занять

Мета проведення семінарів з історії держави і права зарубіжних країн – поглибити і систематизувати вивчення найбільш важливих і складних тем курсу. Семінарські заняття – ефективна форма закріплення знань і виявлення творчих здібностей студентів. Вони не повинні повторювати лекційний курс. Завдання семінарських занять: розвинути навички роботи студентів з першоджерелами з історії держави і права зарубіжних країн; навчити їх аналізувати навчальну і наукову літературу з проблеми; формувати досвід самостійного осмислення

головних питань. Основою для роботи на семінарському занятті є самостійна робота студентів над джерелами права.

Основні форми роботи під час опанування дисципліни: лекції (у тому числі з використанням мультимедійного проєктора та інших ТЗН); семінарські заняття; самостійна робота студентів і тренінг з дисципліни; індивідуальна робота під керівництвом викладача (виконання Комплексного практичного індивідуального завдання (для ДФН), підготовка рефератів і наукових публікацій, участь у конференціях та олімпіадах, робота в студентському науковому гуртку).

Форми семінарських занять: доповідна система і творчі дискусії, співбесіда, “круглі столи”, рольові ігри тощо. На семінарських заняттях передбачено використання новітніх матеріалів з офіційних державних видань, засобів масової інформації, розв’язування правових задач, використання комп’ютерних технологій. Для систематизації та закріплення знань студентів використовується метод складання і заповнення логічних схем для кожної з тем.

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Держава і право Стародавнього часу і Середньовіччя

Тема 1. Вступна лекція. Предмет, завдання, методологія науки і навчальної дисципліни

1. Предмет і завдання історії держави і права зарубіжних країн.
2. Місце навчальної дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн” в системі юридичних дисциплін.
3. Історія формування та методологія науки і навчальної дисципліни. Виникнення та розвиток загальної історії держави і права. Історична, соціологічна школи права. Марксизм. Радянська школа історії права. Вітчизняні дослідження історії права.
4. Періодизація історії держави і права. Формаційний, цивілізаційний, стадіальний, полілінійний, цивілізаційної дискретності підходи до періодизації. Західна і Східна цивілізації. Джерела вивчення дисципліни.

Тема 2. Держава і право країн Стародавнього Сходу

1. Державність у країнах Стародавнього Сходу: історичні передумови формування та періоди розвитку. Процес утворення держави в Стародавньому Єгипті, Вавилоні, Індії, Китаї.
2. Господарські характеристики і соціальна структура давньосхідних суспільств. Класовий лад в країнах Стародавнього Сходу. Система каст Стародавнього Китаю. Варни Стародавньої Індії. Особливості давньосхідного рабства.
3. Поняття східної деспотії, її основні риси та особливості. Структура державного механізму давньосхідних держав.
4. Джерела та особливості давньосхідного права. Основні кодифікації. Закони царя Хаммурапі, Закони Ману, Артхашастра. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочин і покарання. Судочинство.

Тема 3. Держава і право Стародавньої Греції

1. Виникнення полісної організації суспільства і держави. Їх соціально-економічні характеристики.
2. Розвиток соціальної структури і державного механізму Афінівської республіки. Рабовласництво. Реформи Тезея. Закони Драконта. Зміни, внесені до законодавства Солоном. Реформи Клісфена, Ефіальта і Перікла.
3. Формування державності у Стародавній Спарті. Органи влади і їх функції. Державні реформи.
4. Джерела та основні риси права стародавньогрецьких держав. Правова система в Афінах. Джерела та основні риси афінського права. Джерела та основні риси права Спарті. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочин і покарання. Судочинство.

Тема 4. Держава і право Стародавнього Риму

1. Формування державності у Стародавньому Римі. Періодизація історії римської держави. Боротьба патриціїв і плебеїв. Реформи Сервія Туллія. Виникнення Римської держави.
2. Державний механізм Риму у період республіки. Трансформації соціальної структури. Рабовласництво. Правове становище населення. Розвиток рабства. Центуріальні збори. Сенати. Магістратура. Військо.
3. Зміни державного устрою в Римі на етапі переходу від республіки до імперії. Загострення соціально-класових протиріч в II – I ст. до н.е. Законодавство Гракхів. Диктатура Сулли. Перший і другий тріумвірати.
4. Форма держави у Стародавньому Римі в періоди принципату і домініату. Суспільний і державний лад Риму в період імперії. Занепад республіканських установ. Управління провінціями. Армія і преторіанська гвардія. Реформи Діоклетіана. Еволюція державного механізму імперії. Поділ імперії на Західну і Східну. Падіння Західної Римської імперії.
5. Римське право: основні етапи розвитку та джерела.
6. Римське право докласичного періоду. Закони XII таблиць. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочин і покарання. Судочинство.

7. Римське право класичного і посткласичного періодів. Кодифікація Юстиніана. Правове регулювання власності. Класифікація договорів. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочин і покарання. Судочинство. Формулярний, легісакційний та екстраординарний процес. Історичне значення римського права.

Тема 5. Середньовічна держава і право країн Європи.

Ранньофеодальний період

1. Характеристика феодалізму. Зміст термінів “середні віки” і “феодалізм”. Особливості та форми феодальної земельної власності. Відмінності західної і східної моделей феодалізму. Політична організація феодального суспільства. Періодизація епохи Середньовіччя в Західній Європі.
2. Формування ранньофеодальної державності у Західній Європі. Держава франків.
3. Становлення і розвиток ранньофеодальних держав в Англії і Німеччині. Норманське завоювання Англії. Особливості державного розвитку Англії в період ранньофеодальної монархії. Центральне і місцеве управління. Феодальна ієрархія. Феодальна роздробленість.
4. Характеристика, джерела та інститути феодального права. “Салічна правда”. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочин і покарання. Судочинство.

Тема 6. Середньовічна держава і право країн Західної Європи

на етапі розвиненого феодалізму

1. Утвердження феодальних відносин в країнах Західної Європи у X – XII ст. Зміни соціальної структури. Формування станів. Відносини сюзеренітету-васалітету. Посилення королівської влади. Формування Французької держави. Паризький парламент. Реформи Генріха II в Англії.
2. Станово-представницька монархія в Англії і Франції. Зміни в центральному і місцевому управлінні. Велика хартія вольностей 1215 р. Англійський парламент. Французькі Генеральні штати.

3. Розвиток середньовічної держави в Німеччині. Князівський абсолютизм. “Священна Римська імперія Німецької Нації”. Колегія курфюрстів. “Золота булла” 1356 р. Рейхстаг. Ландтаги.
4. Абсолютна монархія в країнах Західної Європи. Передумови виникнення абсолютизму. Центральний і місцевий апарат в умовах абсолютної монархії. Класичний абсолютизм Франції, незавершений характер абсолютизму в Англії.
5. Джерела та інститути феодального права. Правові звичаї. Рецепція римського права. Королівське законодавство і законодавча практика парламенту. Канонічне право. Міське (магдебурзьке) право. Торгове право. “Загальне право” і “право справедливості” в Англії. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочин і покарання. Судочинство.

Тема 7. Середньовічні держава і право Візантії, південних і західних слов'ян

1. Держава у Візантії: періоди розвитку, соціально-економічні характеристики. Розвиток феодальних відносин. Державний механізм. Центральне і місцеве управління. Імператорська влада.
2. Джерела та особливості візантійського права. Імператорське законодавство. Еклога. Землеробський закон. Морський закон. Військовий закон. Прохірон. Епанагога. Василіки. Новели. Приватні юридичні збірники. Церковне право. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочин і покарання. Судочинство.
3. Держава і право у південних і західних слов'ян. Розклад первіснообщинного ладу і формування феодальних відносин. Утворення племінних союзів-протодержав. Перше і Друге болгарські царства. “Закон судним людем”. Феодальна держава у сербів, хорватів і словенців. “Законника Стефана Душана”. Ранньофеодальна і станово-представницька монархія в Польщі. “Шляхетська республіка”. Сейм і сеймики. Нешавські статuti. Конституція 1791 р. Виникнення і розвиток Чеської феодальної держави і права.

Тема 8. Феодална держава і право Росії

1. Держава і право Московського князівства на етапі “збирання земель руських”. Соціальна структура і державний механізм Великого князівства Московського. Види і характер феодалної залежності. Джерела права: звичаї, “Руська правда” та її пізніші редакції, візантійські джерела канонічного права, княже законодавство, затвержені народними зборами судебники (Новгород і Псков). Судебник 1497 р. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочин і покарання. Судочинство.
2. Московська держава у період станово-представницької монархії. Зростання прав дворянства. Остаточне закріпачення селянства. Державний механізм Московського царства. Посилення влади монарха. Реформи місцевого управління Реформи місцевого управління. Соборне уложення 1649 р. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочин і покарання. Судочинство.
3. Абсолютна монархія в Росії. Держава і право Російської імперії (друга половина XVII – XVIII ст.). Зміни соціальної структури. Формування імперії. Реформування центрального і місцевого апарату влади. Реформи Петра I. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Кримінальне право. Судоустрій і судочинство.

Тема 9. Держава і право країн Середньовічного Сходу

1. Утворення держави в арабів. Арабський халіфат. Джерела мусульманського права (шаріату). Коран. Правове регулювання майнових та сімейних відносин. Злочини та покарання. Судовий процес у мусульман.
2. Держава і право середньовічного Китаю. Розвиток феодалних відносин. Державно-політична нестабільність. Закон як основне джерело права Китаю. Форми власності. Види договорів. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочини і покарання. Судочинство.
3. Держава і право середньовічної Японії. Утворення феодалного суспільства. Станово-класова структура. Реформи Тайка. Сьогунат. Місцеве управління. Армія. Джерела права. Правове регулювання власності. Шлюбно-сімейні стосунки. Злочини і покарання. Судочинство.

Змістовий модуль 2. Історія держави і права Нового і Новітнього часу

Тема 10. Держава і право Англії у XVII – XIX ст.

1. Буржуазна революція XVII ст. в Англії, її особливості та основні етапи. Довгий парламент. Громадянська війна і проголошення республіки. Протекторат Кромвеля. Реставрація Стюартів. Торі і вігі. Державний переворот (“Славна революція”) 1688 р. та його місце в історії англійської держави.
2. Законодавство англійської революції. Зміни системи права. “Велика демонстрація” 1641 р. “Знаряддя управління” 1653 р. Аграрне і соціальне законодавство.
3. Формування конституційної монархії. “Бредській декларації” 1660 р., “Habeas corpus act” 1679 р., “Білль про права” 1689 р. і “Акт про престолоспадкування” 1701 р. Розвиток конституційної монархії і парламентаризму в XVIII – XIX ст. Створення Кабінету міністрів. Виборчі реформи 1832, 1867, 1884 – 1885 рр. Консерватори і ліберали. Ослаблення королівської влади. Посилення ролі Кабінету.
4. Зміни в праві Англії у XVIII – XIX ст. Джерела права. Цивільне і сімейне право. Формування трудового права як галузі. Кримінальне право і процес.

Тема 11. Держава і право США у XVIII – XIX ст.

1. Війна за незалежність в Північній Америці і утворення США. Особливості американської революції. Декларація незалежності 1776 р.
2. Розробка і прийняття Конституції США. Статті конфедерації 1781 р. Конституція США 1787 р. Білль про права 1791 р.
3. Форма держави США. Формування державного механізму і політичної системи. Конгрес. Президент. Верховний суд США.
4. Боротьба між Північчю і Півднем. Громадянська війна 1851 – 1865 рр. та її наслідки. Поправки до Конституції. “Реконструкція Півдня”.
5. Особливості права США. Джерела та основні правові інститути. Рецепція англійського “загального права”. Цивільне право. Антимонопольне

(антитрестівське) законодавство. Поява трудового та екологічного права як нових галузей права. Сімейне право. Кримінальне право і процес. Стадії кримінального процесу.

Тема 12. Держава і право Франції у XVIII – XIX ст.

1. Революція XVIII ст. у Франції, її причини та основні етапи. Установчі збори. Декларація прав людини і громадянина 1789 р. Конституція 1791 р. Національний Конвент. Ліквідація монархії і проголошення республіки. Якобінська диктатура 1793 р. Революційний уряд якобінської диктатури. Конвент та його комітети: громадського порядку і громадської безпеки. Революційний трибунал. Соціально-економічні заходи якобінців.
2. Контрреволюційний переворот 9 термідора. Конституція 1795 р. Директорія. Державний переворот 18 брюмера Наполеона Бонапарта. Консулат. Імперія Наполеона I. створення централізованого державного апарату. Падіння імперії Наполеона Бонапарта.
3. Право імперії Наполеона Бонапарта. Кодекс Наполеона 1804 р. (Цивільний кодекс). Торговий кодекс 1807 р. Кримінальний кодекс 1810 р. Кримінально-процесуальний кодекс 1808 р.
4. Реставрація Бурбонів. Хартія 1814р. Липнева революція і Хартія 1830 р. Революція 1848 р. Конституція 1848 р. Державний переворот 1851 р. Правління Луї Бонапарта. Конституція 1852 р. Друга імперія. Режим бонапартизму. Пролетарська революція 18 березня 1871 р. і утворення Паризької Комуни. Державний механізм і законодавство Паризької Комуни.
5. Утворення Третьої республіки у Франції. Конституційні закони 1875 р.

Тема 13. Держава і право Німеччини у XIX ст.

1. Розвиток державності Німеччини у першій половині XIX ст. Німецький союз 1815 р. Октройовані конституції німецьких держав. Митний союз 1833 р.
2. Революція 1848 – 1849 рр. Пруська Конституція 1850 р.
3. Об'єднання Німеччини. Північно-німецький союз 1866 р. Імперська Конституція 1871 р. Державний механізм Німецької імперії. Імператор. Канцлер. Рейхстаг і Бундесрат.

4. Право Німецької імперії. Німецьке Цивільне уложення. Торговий кодекс 1897 р. Кримінальне уложення 1870 р. Кримінально-процесуальний кодекс 1877 р. Судова система. Створення прокуратури та адвокатури.

Тема 14. Держава і право Росії (друга половина XIX – початок XXI ст.)

1. Державні реформи в Російській імперії 60 – 80- х років XIX ст. Відміна кріпосного права. Земська, міська, поліцейська, судова, військова, освітня реформи і реформа друку. Контрреформи 1880 – 1890-х рр.
2. Революція 1905 – 1907 рр. Законодавство революції. Зміни державного механізму Російської імперії. Державна Дума. Державна Рада.
3. Держава і право Росії періоду революції 1917 р. та громадянської війни 1918 – 1921 рр. Утворення СРСР. Зміни державного механізму. Правління тимчасового уряду. Перші декрети радянської влади. Конституція РРФСР 1918 р. “Воєнний комунізм”. Судова система і радянське право. Юридичне закріплення утворення СРСР.
4. Конституційний розвиток СРСР. Конституції 1924, 1936, 1977 рр.
5. Розпад СРСР. Державний механізм Російської Федерації за Конституцією 1993 р.

**Тема 15. Розвиток держави і права в країнах Європи,
США і Японії у XX – на початку XXI ст.**

1. Загальні тенденції розвитку держави і права країн Західної Європи, США і Японії у Новітній час. Перехід капіталістичних відносин у фазу монополістичного капіталізму. Зміна функцій та механізмів діяльності держави. Формування соціальної держави і громадянського суспільства. Глобалізація та її вплив на розвиток держави і права. Зміни у джерелах права, розвиток його традиційних і нових галузей.
2. Розвиток держави в США, Англії і Франції у міжвоєнний період (1918 – 1940 рр.). Розвиток державно-монополістичного капіталізму. Посилення органів виконавчої влади. “Новий курс” президента США Т. Рузвельта. Політичні реформи в Англії. Політична нестабільність у Франції і наростання профашистських настроїв. Законодавство уряду Народного фронту 1936 р.

3. Встановлення і функціонування тоталітарних державних режимів в Німеччині, Італії і Японії. Революція в Німеччині в листопаді 1918 р. Веймарська Конституція 1919 р. Встановлення фашистської диктатури. Форма держави в Італії після Першої світової війни. Встановлення фашистської диктатури. Революція Мейцзі 1868 р. в Японії і реформи 70-80-х рр. Конституція 1889 р. Створення колоніальної імперії і встановлення військово-фашистської диктатури в Японії.
4. Розвиток держави в країнах Західної Європи, США і Японії у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Подальше зростання повноважень органів виконавчої влади. Демократизація виборчого права. Зростання бюрократичного апарату. Ослаблення монархії в Англії і зміни у партійно-політичній структурі. Конституційні реформи лейбористських урядів Т. Блера (1997 – 2007 рр.). Організація правоохоронних органів Англії. Франція у Другій світовій війні. Державний механізм за конституціями Четвертої (1946 р.) і П'ятої (1958 р.) республік. Утворення ФРН. Боннська конституція 1949 р. Об'єднання Німеччини. Зміни у політичній системі і формі державного режиму у США. Форма держави в Японії за Конституцією 1947 р.
5. Специфічні особливості розвитку права країн Західної Європи, США і Японії у Новітній час. Розвиток цивільного права і процесу. Договірне право. Гуманізація шлюбно-сімейного законодавства. Розвиток трудового і соціального законодавства. Екологічне право. Зміни у кримінальному праві і процесі.
6. Новітній державно-правовий розвиток країн Центрально – Східної Європи (2 год.). Відновлення державної незалежності Польщі, Чехословаччини та Угорщини у міжвоєнний період. Державність Румунії. Державно-правові наслідки Другої світової війни і формування режимів “народної демократії”. Демократичні революції 1989 – 1990 рр. у країнах Центрально-Східної Європи. Розвиток посттоталітарних держав регіону наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

**СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ ДИСЦИПЛІНИ
(ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН)**

(денна форма навчання)

Теми	<i>Кількість годин</i>			
	Лекції	Семінарські заняття	Самостійна робота	Індив. робота
Змістовий модуль 1. Держава і право Стародавнього часу і Середньовіччя				
Тема 1. Вступна лекція. Предмет, завдання, методологія науки і навчальної дисципліни.	2	–	4	1
Тема 2. Держава і право країн Стародавнього Сходу. Семінарське заняття 1. Основні риси державно-правового розвитку країн Стародавнього Сходу.	2	2	4	–
Тема 3. Держава і право Стародавньої Греції. Семінарське заняття 2. Розвиток державності у Стародавній Греції. Джерела та основні риси давньогрецького права.	2	2	4	–
Тема 4. Держава і право Стародавнього Риму. Семінарське заняття 3-4. Періоди розвитку, джерела та основні інститути римського права	2	4	4	–
Тема 5. Середньовічна держава і право країн Європи. Ранньофеодальний період. Семінарське заняття 5. Держава франків	2	2	4	–
Тема 6. Середньовічна держава і право країн Західної Європи на етапі розвинутого феодалізму. Семінарське заняття 6. Держава і право країн західної Європи на етапі розвинутого феодалізму.	2	2	3	–
Тема 7. Середньовічна держава і право Візантії, південних і західних слов'ян. Семінарське заняття 7. Держава і право Візантії.	2	2	4	1

Історія держави і права зарубіжних країн

Тема 8. Феодална держава і право Росії. Семінарське заняття 8. Право феодалної держави в Росії.	2	2	4	–
Тема 9. Держава і право країн Середньовічного Сходу. Семінарське заняття 9. Особливості розвитку держави і права в країнах Середньовічного Сходу.	2	2	3	–
Змістовий модуль 2. Держава і право Нового і Новітнього часу				
Тема 10. Держава і право Англії у XVII – XIX ст. Семінарське заняття 10. Право Англії революційного періоду.	2	2	4	–
Тема 11. Держава і право США у XVIII – XIX ст. Семінарське заняття 11. Конституційно-правовий розвиток США на етапі формування держави.	2	2	4	–
Тема 12. Держава і право Франції у XVIII – XIX ст. Семінарське заняття 12. Французьке право кінця XVIII – XIX ст.	2	2	3	–
Тема 13. Держава і право Німеччини у XIX ст. Семінарське заняття 13. Політико-правовий розвиток Німеччини на етапі формування єдиної держави.	2	2	3	–
Тема 14. Держава і право Росії (друга половина XIX – початок XXI ст.). Семінарське заняття 14. Державно-правовий розвиток Росії у XX-XXI ст.	2	2	4	1
Тема 15. Розвиток держави і права в країнах Європи, США і Японії у XX – на поч. XXI ст. Семінарське заняття 15. Особливості розвитку права у країнах Європи, США і Японії у XX-XXI ст.	2	2	4	1
Разом	30	30	56	4

Історія держави і права зарубіжних країн

(заочна форма навчання)

Теми	<i>Кількість годин</i>		
	Лекції	Семінарські заняття	Самостій на робота
Тема 1. Вступна лекція. Предмет, завдання, методологія науки і навчальної дисципліни.	2	–	30
Тема 2. Держава і право країн Стародавнього Сходу.			
Тема 3. Держава і право Стародавньої Греції			
Тема 4. Держава і право Стародавнього Риму.			
Тема 5. Середньовічна держава і право країн Європи. Ранньофеодальний період.	–	–	25
Тема 6. Середньовічна держава і право країн Західної Європи на етапі розвинутого феодалізму.			
Тема 7. Середньовічна держава і право Візантії, південних і західних слов'ян.			
Тема 8. Феодальна держава і право Росії.			
Тема 9. Держава і право країн Середньовічного Сходу.	2	2	30
Тема 10. Держава і право Англії у XVII – XIX ст.			
Тема 11. Держава і право США у XVIII – XIX ст.			
Тема 12. Держава і право Франції у XVIII – XIX ст. Семінарське заняття 1. Французьке право кінця XVIII – XIX ст.			
Тема 13. Держава і право Німеччини у XIX ст.	2	2	25
Тема 14. Держава і право Росії (друга половина XIX – початок XXI ст.). Семінарське заняття 2. Державно-правовий розвиток Росії у XX ст.			
Тема 15. Розвиток держави і права в країнах Європи, США і Японії у XX – на поч. XXI ст.			
Разом	6	4	110

ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття – форма аудиторного заняття, що передбачає обговорення попередньо визначеної теми, до якої студенти готують тези виступів на підставі матеріалів лекції та самостійного опрацювання літератури.

Мета семінарського заняття – обговорення та аналіз навчальної і наукової літератури з проблеми, першоджерел, вироблення у студентів досвіду самостійного критичного мислення щодо навчального матеріалу, логічна побудова і систематизація змісту та формування практичних навичок застосування положень, що вивчаються.

На кожному семінарському занятті оцінюється підготовка студентом виконаних завдань, робота з першоджерелами, виступи, активність у дискусії, уміння формулювати і відстоювати власну позицію тощо. Оцінка за роботу на семінарському занятті враховується при виставленні підсумкової оцінки з навчальної дисципліни (заліковий модуль 4).

Основою успішного засвоєння курсу є: систематична самостійна робота з підготовки до семінарських занять, які не повторюють, а доповнюють і поглиблюють теми лекційного курсу; самостійне вивчення питань, не внесених до лекцій та семінарських занять; виконання самостійних завдань.

Що конкретно включає в себе самостійна підготовка до кожного семінару?

При підготовці до семінарських занять студентам насамперед необхідно ознайомитися із змістом відповідних розділів підручників та посібників з історії держави і права зарубіжних країн, першоджерелами (судебники старовини, феодальні хартії, пам'ятки кодифікації, конституції тощо), науковою літературою.

Насамперед необхідно ознайомитися з планом семінару. Далі прочитайте конспект відповідної лекції і матеріал підручників, звертаючи увагу на соціально-економічні відносини даної епохи та суспільства, на соціальні групи та прошарки населення, їх співвідношення та правове становище, значення цих та інших явищ у формуванні держави і права. Після цього, у відповідності до теми, зверніть увагу на формування держави, структуру державного апарату,

питання сутності, типу та форми конкретної держави. Розгляньте утворення правової основи даного суспільства, зміст головних галузей права, розкриваючи сутність і соціальне значення всіх цих державно-правових інститутів.

Надалі у відповідності до плану семінарського заняття вивчіть законодавчий матеріал і рекомендовану літературу. Вірно зорієнтуйте в цьому плані методичні рекомендації та завдання до кожної теми. Вони уточнюють термінологічну базу кожної теми, сутність поставлених питань і проблем, послідовність матеріалу, що розглядається. В них вказані проблемні питання, на які слід звернути особливу увагу.

Для підготовки до семінарських занять необхідно відвести спеціальний зошит. Конспектувати підручник, переписувати законодавчий матеріал повністю не доцільно. Краще скласти розгорнутий план (або тези) відповіді або коротко конспективно сформулювати її. Корисно згрупувати рекомендовані статті першоджерел (кодексів, законодавчих актів), вміти своєчасно на них посылатися при аналізі того чи іншого питання. Для цього слід або коротко викласти в конспекті зміст тієї чи іншої характерної статті збірника законів, або мати записаним її номер, щоб на семінарі зачитати з відповідного збірника. Без посилань на відповідний нормативний матеріал відповідь буде неповною.

Отже, виокремимо рекомендований порядок підготовки студента до семінару:

1. Опрацювання відповідних розділів навчальної літератури (підручників, посібників).

2. Безпосередня робота над першоджерелом (використовуючи хрестоматії, витяги у підручниках, Інтернет): засвоєння фактів, їх аналіз, осмислення, зіставлення. По кожному джерелу бажано складати короткий конспект із зазначенням місця і часу появи документа, його характеристик з конкретними посиланнями на окремі статті закону.

Особливу цінність складають самостійні висновки студента, зроблені ним внаслідок аналізу і зіставлення окремих правових матеріалів, виявлення загальних тенденцій державно-правового розвитку окремих країн.

Велику допомогу у правильному розумінні першоджерел можуть надати записи попередньо прослуханих лекцій і вивчення додаткової літератури, як

загальноісторичної, так й історико-правової, що розширює матеріал окремих розділів підручника (монографії, наукові публікації тощо). При підготовці до всіх семінарських занять необхідно використовувати базовий підручник і основну літературу, зазначену до кожної теми семінару.

Під час відповіді на питання семінару студент повинен обов'язково посилатися на статті першоджерела (пам'ятки права), а при використанні наукових висновків – на монографії та інші публікації. Під час відповіді можна користуватися текстами законів і власними конспектами.

!!! Не допускається використання під час відповіді друкованих текстів навчальної літератури (книжок) або їх копії !!!

При підготовці до занять для засвоєння юридичних термінів також необхідно використовувати довідкову літературу.

Для підготовки до семінару студентів пропонується: тема; план семінару; набір необхідних термінів, які потрібно засвоїти; перелік пам'яток права (документів), тексти яких потрібно опрацювати; комплекс практичних завдань (питання для самоконтролю, творчі завдання, задачі, тестові завдання), рекомендована література.

Питання для самоконтролю дають змогу перевірити отримані знання з теми і самостійно відтворити засвоєні головні проблеми, тенденції та явища.

Завдання “Доповніть речення” дає можливість студенту додатково перевірити власні знання, зокрема успішність засвоєння специфічних для конкретної теми понять і термінів.

Творчі завдання розраховані на вміння студента аналітично підходити до вивчення державного устрою, суспільного ладу чи системи права у певній державі в конкретно визначений період, відтворювати здобуті знання у логічно-схематичній формі, тобто у вигляді схем чи порівняльних таблиць.

При виконанні завдання *“Розв'яжіть задачу”* студенту необхідно опрацювати конкретні статті відповідних пам'яток права або актів чинного законодавства і дати обґрунтований варіант відповіді/розв'язку представленої у задачі ситуації.

Завдання “Дайте відповідь на тестові завдання” спрямоване на перевірку знань студентів з окремих питань, проблем та явищ з конкретної теми

і має за мету підготувати їх до розв'язання підсумкових контрольних чи екзаменаційних завдань.

Перелік додаткових матеріалів до кожного семінарського заняття завершується списком літератури.

Заняття 1

Основні риси державно-правового розвитку країн Стародавнього Сходу

Мета: розглянути особливості державно-правового розвитку країн Стародавнього Сходу.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Соціальна структура давньосхідних суспільств. Особливості давньосхідного рабства.
2. Структура державного механізму давньосхідних держав.
3. Джерела права країн Стародавнього Сходу. Закони царя Хаммурапі як джерело давньосхідного права: а) правове регулювання власності; б) шлюбно-сімейні стосунки; в) злочин і покарання; г) судочинство.
4. Закони Ману як збірник релігійно-етичних і правових норм Стародавньої Індії: а) правове регулювання власності; б) шлюбно-сімейні стосунки; в) злочин і покарання; г) судочинство.

ТЕРМІНИ: ван, варна, веди, джаті (візир), жрецтво, звичай, звичаєве право, ілку, легісти, моногамія, ном, номархи, ордалії, паришад, раджа, рента, таліон, фараон.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Закони Хаммурапі, Закони Ману.

Питання для самоконтролю

1. Які основні фактори формування держави Стародавнього Сходу ?
2. Які спільні риси соціально-економічного укладу давньосхідних держав Ви можете назвати ?
3. Які основні елементи соціальної структури давньосхідного суспільства ?
4. Чи володіли певними правами раби у країнах Стародавнього Сходу ?
5. Які основні риси давньосхідної деспотії ?

6. Яке місце у правовідносинах давньосхідних суспільств займала релігія ?
Здійсніть короткий порівняльний аналіз кожної з держав.
7. Чому, на Вашу думку, саме в Індії склалася найбільш чітка соціальна диференціація суспільства (кастово-варновий поділ) ?
8. Яке місце в державному механізмі давньосхідних держав займала армія ?
Відповідь обґрунтуйте.
9. У якій із розглянутих держав Стародавнього Сходу правове становище жінки було найкращим ?
10. Які основні види договорів практикувалися у державах Стародавнього Сходу ?

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **Назвіть одну з найголовніших причин виникнення перших держав в Азії та Африці:** а) природні умови; б) особливості клімату; в) необхідність виконання робіт, пов'язаних з іригацією; г) усі зазначені.
2. **Влада фараона в Стародавньому Єгипті стримувалась:** а) візиром; б) релігійно-моральними нормами справедливості; в) державою; г) правом.
3. **Як порушувалась кримінальна справа у Стародавньому Єгипті ?:** а) за скаргою потерпілого; б) за показами свідків; в) за рішенням фараонів; г) за рішенням органу судочинства.
4. **У якій державі договір купівлі-продажу могли укладати жінки?:** а) Китай; б) Єгипет; в) Вавилон; г) Індія.
5. **В якій із держав Стародавнього Сходу ідеальним вважався шлюб, коли жінка втрое молодша за чоловіка ?:** а) Китай; б) Вавилон; в) Індія; г) Єгипет.
6. **Що в кримінальному праві Китаю означає п'ятичленна система покарання?:** а) особливий вид покарання; б) п'ять катів беруть участь у покаранні; в) застосування до злочинців одне за одним п'яти видів покарань; г) відрубання руки.
7. **Яка форма рабства переважала в державах Стародавнього Сходу ?:** а) домашня; б) класична; в) військова; г) боргова.

8. Вид власності на землю, особливий для Законів Хаммурапі: а) приватна; б) общинна; в) ілку; г) державна.
9. Яке покарання отримує син за Законами царя Хаммурапі, якщо він вдарить свого батька?: а) відрубання руки; б) відрубання пальців; в) смертна кара; г) штраф.
10. Які з цих термінів є титулами давньосхідних монархів?: а) раджа, нубанду, фараон, ван; б) фараон, патесі-лугаль, сян, раджа; в) фараон, патесі-лугаль, ван, раджа; г) фараон, баїрум, номарх, нубанду.

Заняття 2

Розвиток державності у Стародавній Греції. Джерела та основні риси давньогрецького права

Мета: розглянути особливості розвитку державності і правових систем у ключових містах-полісах Стародавньої Греції.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Особливості соціальної структури і державного механізму Афіньської республіки.
2. Державні реформи в Афінах.
3. Характеристика держави і права Спарти.
4. Джерела та основні риси права давньогрецьких держав. Право Афін: а) правове регулювання власності; б) шлюбно-сімейні стосунки; в) злочин і покарання; г) судочинство.

ТЕРМІНИ: апела, архагети, архонти, атімія, гелієя, герусія, евпатриди, еклесія, ефори, ілоти, метеки, олігархія, остракізм, періеки, Рада 500 (буле), синойкізм, сисахфія, тиранія, фети.

Питання для самоконтролю

1. Які основні фактори формування державності у Стародавній Греції?
2. Які основні елементи соціальної структури давньоафінського суспільства?
3. Які основні риси афінської демократії?

4. Дайте визначення форми державного правління Стародавньої Спарті. Відповідь обґрунтуйте.
5. У чому причини відмінностей форми держави в Афінах і Спарті ? Відповідь обґрунтуйте.
6. Чи володіли певними правами раби у країнах Стародавньої Греції ?
7. Хто з афінських реформаторів увів оплачуваність державної служби ?
8. Яке місце в державному механізмі Стародавніх Афін займала гелієя? Відповідь обґрунтуйте.
9. У якій із розглянутих держав практикувалося виховання підростаючого покоління у спеціальних тренувальних загонах з 7-річного віку ?
10. Чим відрізнялося право власності в Афінах і Спарті ?

Дайте відповідь на тестові завдання

1. Родоплемінна верхівка в Афінах мала назву: а) геомори; б) деміурги; в) евпатриди; г) фети.
2. На чолі виконавчої влади в Спарті стояли: а) ефори; б) герусія; в) архонти; г) геронти.
3. Однією з реформ Клісфена було створено: а) Раду 400; б) ареопаг; в) Раду 500; г) апелу.
4. Як каралася крадіжка овочів за законами Драконта ? : а) смертна кара; б) штраф; в) ув'язнення; г) рабство.
5. Якими способами набувалася власність в Афінах ? : а) первісним і похідним; б) первісним і штучним; в) завоюванням та захопленням; г) приєднанням нічийого.
6. Два види зобов'язання в Афінському праві: а) договірне і літеральне; б) вільне і примусове; в) довготривале і короткострокове; г) завдаток і застава.
7. Яка найсуттєвіша відмінність спартанської держави від афінської ? : а) монархічна влада; б) демократичний устрій; в) держава мала не лише аграрний, а й військовий характер; г) важливі зміни в економіці.
8. Чим пояснювалася подвійна царська влада у Спарті ? : а) об'єднанням двох дорійських племен; б) правлінням двох династій; в) бажанням спартіатів; г) колегіальністю.

9. Який орган влади Спарти міг призупинити будь-яке рішення народних зборів?: а) самі народні збори; б) геронти; в) герусія; г) царі.
10. Яка з галузей права була найбільш розвинена у Спарті?: а) шлюбно-сімейне; б) кримінальне; в) зобов'язальне; г) речове.

Заняття 3-4

Періоди розвитку, джерела та основні інститути римського права

Мета: виявити та охарактеризувати особливості становлення і розвитку державно-правової системи Стародавнього Риму.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Періоди розвитку держави у Стародавньому Римі. Державний механізм царського Риму.
2. Соціальна структура давньоримського суспільства.
3. Державний механізм республіканського Риму. Система магістратів.
4. Зміни у соціальній структурі та державному механізмі Стародавнього Риму у період імперії (принципат і домініат).
5. Причини розпаду Римської імперії.
6. Римське право: основні етапи розвитку та джерела.
7. Закони XII таблиць як джерело давньоримського права: а) правове регулювання власності; б) шлюбно-сімейні стосунки; в) злочин і покарання; г) судочинство.
8. Характеристика розвитку римського права у класичний і посткласичний періоди: а) правове регулювання власності; б) шлюбно-сімейні стосунки; в) злочин і покарання; г) суд і процес.

ТЕРМІНИ: вершники, диктатор, діоцез, екстраординарний процес, інституції, інтерцесії, колонат, легісакційний процес, магістратура, манципація, муніципій, оптимати, патриції, перегрини, плебеї, популяри, пролетарі, сенатус-консульт, сервітут, узуфрукт, формулярний процес, форум.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Закони XII таблиць, Інституції Гая, Звід законів Юстиніана.

Питання для самоконтролю

1. У чому різниця між правовим становищем патриціїв, плебеїв і клієнтів у Стародавньому Римі ?
2. Розкрийте значення посади цензора в політичному та соціально-економічному житті республіканського Риму ?
3. Які принципи діяльності римської магістратури ?
4. Вкажіть періоди розвитку римського права та їх хронологічні рамки ?
5. Які ознаки визначали правоздатність жителя Стародавнього Риму?
6. Які види права були поширеними в Стародавньому Римі?
7. У чому полягала сутність відносин патрон-клієнт у Стародавньому Римі?
8. Які види сервітутів Вам відомі ?
9. Назвіть види цивільного процесу за римським правом.
10. У чому різниця між формами давньоримського шлюбу “сіне ману” та “кум ману”?

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **Які основні характеристики римської магістратури ?:** а) призначуваність, колегіальність; б) оплата за працю, колегіальність; в) виборність, безоплатність; г) відповідальність перед консулами, колегіальність.
2. **Які магістрати були творцями права в Римі ?:** а) консули; б) народні трибуни; в) претори; г) диктатори.
3. **Хто наглядав за порядком у місті Римі, керував поліцією, організовував свята?:** а) квестори; б) едили; в) цензори; г) стратиги.
4. **Який орган влади за Законами XII таблиць міг виносити смертні вироки римським громадянам ?:** а) центуріатні коміції; б) трибутні коміції; в) куріатні коміції; г) ваш варіант відповіді.
5. **У якому році в Римі встановлено республіканську форму правління ?:** а) 509 р. до н. е; б) 510 р. до н. е.; в) 514 р. до н. е; г) 515 р. до н. е;
6. **Вкажіть екстраординарну магістратуру у Стародавньому Римі:** а) едили; б) квестори; в) диктатор; г) консули.
7. **У чому тривалий час полягала обмеженість статусу плебеїв у Стародавньому Римі ?:** а) забороні обіймати військові посади; б) забороні

Історія держави і права зарубіжних країн

займатися політичною діяльністю; в) забороні займатися торгівлею; г) все разом узятє.

8. До якого виду контрактів в римському праві належить договір купівлі-продажу?: а) консенсуальні; б) реальні; в) безіменні; г) вербальні.
9. Який інститут римського приватного права був найбільш розвиненим?: а) інститут права власності; б) інститут шлюбно-сімейного права; в) інститут спадкового права; г) інститут речового права.
10. Хто у Стародавньому Римі мав право “вето” на рішення коміцій?: а) цензори; б) плебейські трибуни; в) претори; г) консули.

Заняття 5

Держава франків

Мета: охарактеризувати особливості державно-правової системи у Франкському королівстві як типовій ранньофеодальній державі.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Причини і особливості виникнення держави у франків.
2. Суспільний і державний лад франків. Реформи Карла Мартелла. Імперія Карла Великого.
3. Джерела права в Державі франків.
4. Характеристика “Салічної правди”: а) правове регулювання власності; б) шлюбно-сімейні стосунки; в) злочин і покарання; г) суд і процес.

ТЕРМІНИ: абат, “варварські правди”, вергельд, віллани, герцог, граф, дипломи, домен, звичаї, імунітетні грамоти, канонічне право, капітуляції, кутюми, літи, манор, марка, ордалії, рахінбург, рецепція правова, секуляризація, співприсяжники, таліон, формули.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: “Салічна правда”, капітулярії франкських королів.

Питання для самоконтролю

1. Що означає термін “середні віки”?
2. Розкрийте походження терміна “феодалізм”.
3. Які особливості феодальної земельної власності?

4. Чи поширеним було рабство в ранньофеодальних суспільствах ? Відповідь обґрунтуйте.
5. Що таке прекарій ? Які його види Вам відомі ?
6. Які функції виконували рахінбурги в Державі франків ?
7. Який правовий статус літів у франкському суспільстві ?
8. Які ознаки ранньофеодального права Вам відомі ?
9. Який основний вид покарання передбачала “Салічна правда” ?
10. Які обтяжуючі обставини злочину передбачала “Салічна правда” ?

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **З чийм іменем пов’язане виникнення Держави франків ?:** а) Хлодвіг I; б) Карл Мартелл; в) Карл Великий; г) Людовік Благочестивий.
2. **За формою “Салічна правда”:** а) конституція; б) збір законів; в) фіксований перелік правових звичаїв; г) кодекс.
3. **Якщо вільна дочка франка виходила заміж за раба, то вона:** а) втрачала частину прав; б) втрачала свободу; в) визволяла чоловіка з рабства; г) не втрачала жодних прав.
4. **Статті “Салічної правди” здебільшого присвячені:** а) злочинам проти короля і країни; б) злочинам проти церкви; в) злочинам рабів проти їх господарів; г) злочинам проти особистості та майна.
5. **Співприсяжники у франків це:** а) очевидці злочину; б) свідки “доброї слави” обвинуваченого; в) присяжні; г) родичі потерпілого.
6. **Головний вид покарання за “Салічною правдою”:** а) страта; б) членушкодження; в) штраф; г) відлучення від церкви.
7. **З чим був пов’язаний договір прекарія в Державі франків?:** а) з передачею землі; б) з передачею селянина феодалу; в) з передачею майна; г) з передачею боргу.
8. **У яких відносинах виникали договори комендації ?:** а) селян з васалами; б) сеньйорів з церквою; в) селян з церквою; г) сеньйорів з васалами.
9. **Хто такий літ ?:** а) неповноправний житель общини франків, який особисто і матеріально залежить від свого господаря; б) неповноправний житель общини франків, який матеріально залежить від свого господаря; в) повноправний

житель общини франків, який особисто і матеріально залежить від свого господаря; г) повноправний житель общини франків.

10. **Королівське володіння в середньовічній Європі мало назву:** а) феоде; б) бенефіцій; в) домен; г) алоде.

Заняття 6

Держава і право країн Західної Європи на етапі розвиненого феодалізму

Мета: Проаналізувати характерні риси розвитку феодальної держави і права у провідних країнах Західної Європи. Ознайомитися з провідними пам'ятками західноєвропейського феодального права.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Формування станово-представницької монархії в Англії. Велика хартія вольностей 1215 р., її зміст та оцінка. Англійський парламент.
2. Особливості князівського абсолютизму в Німеччині. “Золота Булла” 1356 р.: її зміст і значення.
3. “Незавершений” абсолютизм в Англії та “класичний” абсолютизм у Франції: порівняльна характеристика.
4. Джерела права феодальної Європи.
5. “Саксонське зерцало” – пам'ятка феодального права.
6. Характеристика середньовічного кримінального права за збірником “Кароліна”.

ТЕРМІНИ: ассиза, бальяжі, буржуазія, бюргери, Генеральні штати, “дворяни шпаги”, “дворяни мантиї”, джентрі, домен, “загальне право”, інвеститура, інквізиція, канонічне право, князі-курфюрсти, “князі церкви”, ландтаг, магдебурзьке право, мануфактура, міністеріали, Паризький парламент, “право справедливості”, рейхстаг, реформація, рицарство, статутне право, суд присяжних, талья, юстиціарій, шерифи, шеффени, “щитові гроші”.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Велика хартія вольностей 1215 р., “Золота Булла” 1356 р., “Саксонське зерцало”, “Кароліна”.

Питання для самоконтролю

1. Сформулюйте основний принцип феодальної ієрархії в країнах Західної Європи. Чи у всіх країнах його зміст був однаковим ?
2. Яку назву мала процедура передачі феода від сеньйора васалу ?
3. Які обов'язки ніс васал перед сеньйором за нормами феодального права?
4. Хто такий сенешал у Франції періоду сеньйоріальної монархії ?
5. Які функції виконував Паризький парламент ?
6. Яке значення мала “Золота булла” 1356 р. в історії німецької державності ? Відповідь обґрунтуйте.
7. Які привілеї надавала Велика хартія вольностей баронам, церкві і містам ?
8. Вкажіть особливості англійського абсолютизму. Чому його називають незавершеним?
9. Яке значення для розвитку феодального права мали канонічні норми ?
10. Чому у феодальному праві особлива увага приділялася інститутам злочину і покаранням ?

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **Інститут роз'їзних королівських судів оформився:** а) у Франції за реформою Людовика IX в середині XIII ст.; б) в Англії за реформою Генріха II в середині XII ст.; в) в Німеччині за “Золотою буллою” в середині XIV ст.; г) в Англії за Великою хартією 1215 р.
2. **Оберіть вірне твердження відносно “Золотої булли” 1356 р.:** а) закріпила практику, за якої управління Німеччиною знаходилося в руках семи курфюрстів, що мали право суду над імператором та на його усунення; б) започаткувала процес політичного об'єднання Німеччини; в) колегія курфюрстів перетворилась на станово-представницький орган Німеччини; г) означала початок формування держави республіканського типу.
3. **Оберіть вірне твердження стосовно сеньйоріальної монархії:** а) влада короля дуже слабка, існують особливі органи, з якими король повинен радитися; б) влада короля сильна, а інші органи влади виконують дорадчі та виконавчі функції; в) влада короля досить сильна, проте він повинен зважати

- на рішення органів станового представництва; г) влада короля одноосібна, проте зберігають відносну автономію органи місцевого самоуправління.
4. **Оберіть вірне твердження стосовно станово-представницької монархії:** а) влада короля дуже слабка, існують особливі органи, з якими король повинен радитися; б) влада короля сильна, а інші органи влади виконують дорадчі та виконавчі функції; в) влада короля досить сильна, проте він повинен зважати на рішення органів станового представництва; г) влада короля одноосібна, проте зберігають відносну автономію органи місцевого самоуправління.
5. **Оберіть вірну характеристику класичного абсолютизму:** а) глава держави – монарх був виборним; б) вся повнота законодавчої, виконавчої та судової влади зосереджувалася в руках спадкового глави держави – короля; в) глава держави – монарх був правителем, владу якого обмежував парламент; г) реальна повнота влади зосереджувалася в руках ради феодалів.
6. **Джентрі – це:** а) представники місцевого самоврядування в Англії; б) дворяни, що отримували прибутки не від експлуатації селян, а від торгово-підприємницької діяльності; в) радники англійського короля; г) керівники поліції в англійських графствах.
7. **Особливість англійського кримінального права в період Середньовіччя:** а) тричленна класифікація злочинів; б) відсутність досудового розслідування; в) порушення справи здійснювала потерпіла сторона; г) інквізиційний процес.
8. **У середньовічній Франції парламент – це:** а) орган королівської влади; б) вищий суд королівства; в) орган місцевого управління; г) станово-представницький орган влади.
9. **Які три стани увійшли у Генеральні штати ?:** а) феодали, духовенство, васали; б) герцоги, князі, селяни; в) церковнослужителі, залежні селяни, знать; г) духовенство, дворянство, міщани.
10. **Яке важливе рішення було прийняте німецьким Рейхстагом в 1495 р. ?:** а) створено Імперський суд; б) створено таємну раду; в) розпущено ландтаги; г) створено камеральний суд.

Заняття 7

Держава і право Візантії

Мета: розглянути особливості розвитку держави і права Візантійської імперії.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Утворення Візантійської держави. Особливості розвитку феодальних відносин.
2. Державний механізм Візантійської імперії.
3. Джерела і характерні риси візантійського права.
4. Вплив візантійської державності і права на державно-правовий розвиток слов'янських народів.

ТЕРМІНИ: басилевс, боляри, гуситський рух, десятина, дими, діоцези, екзархати, консисторій, кріпацтво, магістр, магнати, патріарх, префект, пронія, регент, секрети, синкліт, стратеги, Тевтонський орден, феми, шляхта.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Звід законів Юстиніана, Еклога, “Законник Стефана Душана”, “Закон судний людем”.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть, чому у західній науковій літературі поширилася назва Східної Римської імперії “Візантія” ?
2. Які причини стійкості Візантії як державного утворення ?
3. Назвіть основну форму феодального землеволодіння у Візантії.
4. Яким було становище рабів у Візантії ?
5. Що являла собою Еклога як пам'ятка візантійського права ?
6. Які підстави розірвання шлюбу за візантійським правом ?
7. Які основні джерела права південних і західних слов'ян Вам відомі ?
8. Які найважливіші види злочинів передбачалися “Законником Стефана Душана”?

9. Яке значення відіграло “німецьке право” у правовій системі середньовічної Польщі? Відповідь обґрунтуйте.
10. Назвіть джерела середньовічного чеського права.

Дайте відповідь на тестові завдання

- 1. У чому полягає специфічна риса розвитку візантійської середньовічної держави ?:** а) сповільнений розвиток товарно-грошових відносин; б) слабкі політичні позиції міст; в) сповільнений характер розкладу рабовласницьких відносин; г) розшарування суспільства.
- 2. Візантійське законодавство розділяло колонів на:** а) вільних і залежних; б) вільних і приписних; в) париків і кріпаків; г) проніаріїв і залежних.
- 3. Які функції виконував консistorій у Візантії ?:** а) керував поточними справами в державі; б) давав поради імператору; в) здійснював військове керівництво; г) відповідав за місцеве управління.
- 4. Хто такі парики ?:** а) залежні селяни, утримувачі державних і приватних земель; б) вільні селяни-общинники; в) служила світська і духовна знать; г) раби.
- 5. Який закон регулював відносини, що склалися в сільських общинах Візантії ?:** а) Землеробський закон; б) Прохірон; в) Еклога; г) Морський закон.
- 6. Проніари у Візантії – це:** а) люди, які збирали з селян податки; б) органи державної влади, які займалися розвитком феодальних відносин; в) візантійський уряд; г) військова організація.
- 7. Перша велика збірка болгарського права мала назву:** а) Законник Стефана Душана; б) Закон судний людем; в) Епанагога; г) Нешавські статuti.
- 8. На верхівці суспільної ієрархії у середньовічній Сербії перебували:** а) проніари; б) властелі; в) боляри; г) шляхта.
- 9. “Посольська хата” – це:** а) болярське помістя у феодальній Болгарії; б) станovo-представницький орган феодальної Сербії; в) нижня палата польського Сейму; г) двір чеського короля.

10. Який правовий акт середньовічного Чеського королівства надавав королю усю повноту влади в державі?: а) Нешавські статuti; б) Оновлений земський статут; в) Статuti Конрада Оттона; г) Земське уложення Королівства Чеського.

Заняття 8

Право феодальної держави в Росії

Мета: охарактеризувати особливості розвитку феодальної держави і права в Росії.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Соціальна структура і державний механізм Московського князівства.
2. Джерела права Великого князівства Московського. Судебник 1497 р.: а) правове регулювання власності; б) шлюбно-сімейні стосунки; в) злочин і покарання; г) суд і процес.
3. Соборне уложення 1649 р.: а) правове регулювання власності; б) шлюбно-сімейні стосунки; в) злочин і покарання; г) суд і процес. Остаточне закріпачення селянства.
4. Законодавство Російської імперії. Реформи Петра I. Правове становище різних верств суспільства.

ТЕРМІНИ: артикул, бояри, дворяни, волостелі, генерал-прокурор, губернії, “губна ізба”, “діти боярські”, думний дяк, “зазивна грамота”, “земська ізба”, Земський Собор, кабала, княжата, крамола, кріпак, “лихі люди”, “люди посадські”, маніфест, обер-прокурор, опольники, опричнина, “погонна грамота”, “поле”, поміщики, приказ, регламенти, Сенат, Синод, срібники, старожилці, статут, “судовий список”, тіуни, “торгова страта”, указ, “урочні літа”, холопи, чолобитна, чорносошні селяни, “Юр’єв день”.

ПАМ’ЯТКИ ПРАВА: Судебник 1497 р., Соборне уложення 1649 р.

Питання для самоконтролю

Історія держави і права зарубіжних країн

1. Чому, на Вашу думку, процес централізації (“збирання руських земель”) очолило саме Московське князівство ?
2. Які характерні риси феодалізму в Росії відповідали аналогічним тенденціям розвитку феодальних держав Західної Європи ?
3. Яке значення терміну “Юр’єв день” ?
4. Назвіть основні соціальні верстви міста у Великому князівстві Московському.
5. Яке значення приказів у державному механізмі Російської держави ?
6. Яке значення мав Судебник 1497 р. для розвитку російського права ? Відповідь обґрунтуйте.
7. Які повноваження мав Земський собор як станово-представницький орган влади у Московській державі ?
8. Що означає термін “губна ізба”?
9. Які причини переходу Росії до форми правління абсолютної монархії ?
10. Які джерела права Російської імперії Вам відомі ? Дайте їх коротку характеристику.

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **Головна причина прийняття Судебника 1497 р.:** а) прагнення централізувати владу; б) остаточне закріпачення селянства; в) зміна державного устрою; г) відзначення правління Івана III.
2. **Назва “посадські люди” у XVII ст. закріпилася за:** а) селянами; б) міським населенням; в) боярами; г) дворянами.
3. **Хто такі у феодальній Росії служилі люди ?:** а) чиновники при царському дворі; б) дворяни, які володіли землею на помісному праві; в) церковні ієрархи; г) міське населення.
4. **Поняття “крамола” у феодальній Росії означало:** а) заколот; б) змову; в) антидержавне діяння; г) розбій.
5. **Для абсолютної монархії в Росії була характерна:** а) відсутність армії, наявність нерозгалуженого центрального апарату; б) наявність сильного, розгалуженого професійного бюрократичного апарату, сильної постійної армії, ліквідація всіх станово-представницьких органів; в) наявність станово-

Історія держави і права зарубіжних країн

- представницьких установ та постійної армії; г) наявність бюрократичного апарату, ліквідація армії.
6. **Хто у Великому князівстві Московському здійснював судові функції ?:** а) Великий князь; б) Боярська дума; в) прикази; г) всі вище названі.
7. **Хто призначав членів Сенату в Росії періоду абсолютизму?:** а) Боярська дума; б) народні збори; в) монарх; г) дворяни.
8. **Перший російський імператор:** а) Іван IV Грозний; б) Олексій Михайлович; в) Петро I; г) Катерина II.
9. **Прикази у феодалній Росії – це:** а) нормативно-правові акти царя; б) монополні органи центрального управління; в) боярські договори; г) адміністративні документи.
10. **Правові акти Російської імперії, що визначали структуру, статус, компетенцію державних органів:** а) регламенти; б) статути; в) маніфести; г) грамоти.

Заняття 9

Право країн середньовічного Сходу

Мета: проаналізувати характерні особливості державно-правових систем країн Середньовічного Сходу.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Арабський халіфат: особливості формування; форма держави; структура державного механізму.
2. Мусульманське право (шаріат): а) джерела; б) правове регулювання майнових відносин; в) шлюбно-сімейні стосунки; г) злочин і покарання; д) суд і процес.
3. Форма держави, джерела та основні інститути права середньовічного Китаю.
4. Основні риси держави і права середньовічної Японії.

ТЕРМІНИ: адат, бакуф, бусі, вакф, візир, ге, дайме, диван, джизі, закят, емір, Іджма, ікта, імам, кадї, канун, кияс, кісас, Коран, лін, люй, лянмін, медресе, мульк, самураї, Сунна, сьогунат, табе, тазір, урф, Фетва, фірман, хадж, халїф, хорадж, цяньмін, шаріат, шурта.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Коран.

Питання для самоконтролю

1. Яке значення ісламу у формуванні арабської державності ? Відповідь обґрунтуйте.
2. Визначте особливості розвитку феодалізму в Арабському халіфаті.
3. Які форми земельної власності в Арабському халіфаті Вам відомі ?
4. Що таке іджма у системі мусульманського права ?
5. Яке правове становище жінки за мусульманським правом ?
6. Які види доказів у судовому процесі передбачав шариат ?
7. У чому полягала сутність інституту обвинувального доносу в середньовічному Китаї ?
8. Які з видів злочинів за старокитайським середньовічним правом засвідчують традиційність китайського середньовічного суспільства ?
9. Визначте особливості форми державного правління сьогунату в середньовічній Японії.
10. Які джерела права феодальної Японії вам відомі ?

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **Шариат – це:** а) назва мусульманського права; б) священна книга ісламу; в) джерело мусульманського права; г) центральний орган правління.
2. **Книга, що складається з оповідань про судження та вчинки пророка Мухамеда:** а) Коран; б) Сунна; в) Іджма; г) Фетва.
3. **Центральні органи влади в Арабському халіфаті:** а) візир, халіф, емір; б) диван військових справ, внутрішніх справ, військової служби; в) диван сімейних справ, військових справ, внутрішніх справ; г) імам, кадї, шейх.
4. **Землі в Арабському халіфаті, передані мечетям, медресе та іншим організаціям на релігійні і добродійні цілі:** а) вакф; б) хіджаз; в) зімма; г) харадж.
5. **Центральні органи державного управління Арабського халіфату:** а) канцелярія еміра; б) дивани; в) колегії шейхів; г) міністеріали.
6. **Перша імператорська династія середньовічного Китаю:** а) Сун; б) Тан; в) Мін; г) Цин.

7. Кримінальні закони ранньофеодального Китаю мали назву: а) люй; б) лін; в) лун; г) ге.
8. Титул “сьогун” буквально означає: а) великий правитель; б) великий полководець; в) великий будівничий; г) великий кормчий.
9. На чолі феодальної ієрархії в Японії перебували: а) дайме; б) самураї; в) табе; г) бусі.
10. Вища судова інстанція ранньофеодальної Японії: а) Державна рада; б) імператор; в) міністр юстиції; г) дайме.

Заняття 10

Право Англії революційного періоду

Мета: розглянути характер, етапи та наслідки англійської революції для розвитку держави і права Англії.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Причини, етапи і особливості Англійської революції XVII ст.
2. Законодавство Англійської революції: а) “Велика ремонстрація” 1641 р.; б) “Навігаційний акт” 1651 р.; в) “Знаряддя управління” 1653 р.; г) Habeas corpus act” 1679 р.
3. Аграрне і соціальне законодавство Англійської революції.
4. “Славна революція” 1688 рр. та її державно-правові наслідки. “Біль про права” 1689 р. “Акт про престолоспадкування” 1701 р.
5. Розвиток конституційної монархії в Англії у XVIII – XIX ст.

ТЕРМІНИ: віги, дигери, джентрі, індепенденти, конституційна монархія, левелери, лендлорди, місдімінор, пресвітеріани, протекторат, пуритани, роялісти, Таємна рада, торі, тризн, фелонія.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: “Знаряддя управління” 1653 р., Habeas Corpus Act 1679 р., Білль про права 1689 р., Акт про престолоспадкування 1701 р.

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **Про що йшлося у “Великій демонстрації” 1641 р.?:** а) зловживання королівської влади; б) повноваження перів; в) зловживання членів парламенту; г) розширення повноважень короля.
2. **Визначте період республіки часів Англійської революції:** а) 1649 – 1658 рр.; б) 1649 – 1653 рр.; в) 1640 – 1649 рр.; г) 1658 – 1660 рр.
3. **Визначте період протекторату Кромвеля часів Англійської революції:** а) 1649 – 1658 рр.; б) 1649 – 1653 рр.; в) 1640 – 1649 рр.; г) 1658 – 1660 рр.
4. **Найвищий орган виконавчої влади індепендентської республіки в Англії:** а) Державна дума; б) Державна рада; в) Державні збори; г) Державне управління.
5. **Хто такі дігери ?:** а) представники бідного селянства і пролетаріату; б) представники дрібного і середнього дворянства, середніх прошарків міської буржуазії; в) ремісники і вільні селяни; г) представники крупної буржуазії і земельної аристократії.
6. **“Білль про права” 1689 р. в Англії передбачав:** а) обмеження королівської влади на користь парламенту; б) обмеження влади Палати Лордів; в) обмеження влади парламенту на користь короля; г) обмеження органів місцевої влади на користь короля.
7. **Яка форма державного правління встановилася в Англії після революції XVII ст.?:** а) парламентська монархія; б) президентська республіка; в) абсолютна монархія; г) індепендентська республіка.
8. **Вкажіть основні тенденції розвитку англійської монархії у XIX ст.:** а) розширення соціального складу парламенту, посилення влади Кабінету міністрів, послаблення реальних повноважень короля; б) розширення повноважень парламенту, послаблення влади Кабінету міністрів і короля; в) послаблення парламенту, розширення влади Кабінету міністрів і короля; г) послаблення влади парламенту і Кабінету міністрів, зміцнення влади короля.
9. **За якою виборчою реформою в Англії ліквідовано “гнилі” містечка:** а) 1832 р.; б) 1830 р.; в) 1830 р.; г) 1885 р.

10. Право спадкування за англійським правом ХІХ ст. наступало з віку: а) 18 років; б) 20 років; в) 21 року; г) 23 років.

Заняття 11

Конституційно-правовий розвиток США на етапі формування держави

Мета: проаналізувати особливості становлення і розвитку держави і права США на етапі формування держави.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Передумови прийняття і зміст Декларації незалежності США.
2. Статті конфедерації 1781 р., їх характеристика.
3. Форма держави у США за Конституцією 1787 р.
4. Білль про права 1791 р., його правова характеристика.
5. Правові наслідки Громадянської війни у США.

ТЕРМІНИ: аболіціонізм, антимонопольне законодавство, аторней, “загальне право”, імпічмент, Конгрес, корпорація, ку-клукс-клан, місдімінор, монополія, Палата представників, правовий дуалізм, резервація, “Реконструкція Півдня”, сегрегація, Сенат, статутне право, судовий конституційний нагляд, траст, федералізм, фелонія, “чорні кодекси”.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Декларація незалежності США, “Статті конфедерації і вічного союзу”, Конституція США, Білль про права 1791 р.

Питання для самоконтролю

1. Який правовий статус мали британські колонії в Північній Америці ?
2. Які причини Американської революції (війни за незалежність) ?
3. Які основні принципи закладені у Конституції США ?
4. Які громадянські права передбачені у Біллі про права 1791 р. ?
5. Які наслідки для державно-правового розвитку США мала громадянська війна?
6. Що таке “чорні кодекси” ? Який їх зміст ?

7. Що таке “Реконструкція Півдня” ?
8. У чому полягає дуалізм правової системи США ? Відповідь обґрунтуйте.
9. Які джерела права притаманні для американської правової системи ?
10. У чому головні відмінності англійської та американської систем права ?

Дайте відповідь на тестові завдання

1. Коли була прийнята “Декларація незалежності США” ? : а) 1776 р.; б) 1787 р.; в) 1754 р.; г) 1815 р.
2. Де і коли був скликаний Перший Міжконтинентальний конгрес? : а) у Вашингтоні 1775 р.; б) у Філадельфії 1774 р.; в) у Річмонді 1787 р.; г) у Лондоні 1836 р.
3. Який конституційний документ безпосередньо передував прийняттю Конституції США? : а) Декларація прав Вірджинії; б) Статті конфедерації і вічного союзу; в) Білль про права; г) Прокламація про звільнення рабів.
4. Кому належить законодавча влада за Конституцією США 1787 р. ? : а) Президенту; б) Конгресу; в) Верховному суду; г) Генеральному аторнею.
5. Кому за Конституцією США надано повноваження глави виконавчої влади? : а) Президенту; б) Голові Верховного суду; в) Сенату; г) Палаті представників.
6. Який зміст Білля про права 1791 р.? : а) права і обов’язки органів виконавчої влади; б) повноваження Конгресу; в) права людини і громадянина; г) розподіл прав і обов’язків між гілками влади.
7. У якому році і за правління якого президента у США була проголошена “Прокламація про звільнення рабів” ? : а) 1776 р., правління Дж. Вашингтона; б) 1809 р., правління Б. Франкліна; в) 1863 р., правління А. Лінкольна; г) 1881 р., правління Дж. Гарфілда.
8. Який із заходів передбачав Закон “Про реконструкцію Півдня” 1867 р.? : а) введення режиму військової окупації у південних штатах; б) у південних штатах скасовано рабство; в) зняття режиму військової окупації у південних штатах; г) у південних штатах відновлено рабство.

9. Хто такий генеральний аторней у США?: а) державний секретар; б) чиновник, який очолює федеральну прокуратуру США; в) головнокомандувач американською армією; г) міністр фінансів.
10. Яка поправка до Конституції відмінила рабство у США?: а) поправка XII, прийнята в 1804 р.; б) поправка XIII, прийнята в 1865 р.; в) поправка XV, прийнята в 1870 р.; г) поправка XVII, прийнята в 1913 р.

Заняття 12

Французьке право кінця XVIII – XIX ст.

Мета: проаналізувати особливості політико-правового розвитку Франції на етапі Великої французької революції та утвердження Французької республіки.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Законодавство першого етапу Французької революції: Декларація прав людини і громадянина 1789 року. Конституція 1791 р., інші закони.
2. Законодавство якобінської диктатури: а) аграрне законодавство; б) Декларація прав людини і громадянина; в) Конституція 1793 р.
3. Конституції 1795 та 1799 років. Консулат.
4. Кодекс Наполеона (Цивільний кодекс) 1804 р.: структура, зміст, характеристика.
5. Особливості розвитку держави у Франції після падіння імперії Наполеона Бонапарта. Конституція Третьої республіки 1875 р.

ТЕРМІНИ: “болото”, жирондисти, кодекс, Комітет громадського порятунку, Комітет громадської безпеки, конкордат, конституційна монархія, консулат, контрибуція, “Липнева монархія”, Національний конвент, права людини і громадянина, Паризька комуна, Просвітництво, фельяни, “цивільна смерть”, якобінці.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Декларація прав людини і громадянина 1789 р., Конституція Франції 1791 р., Цивільний кодекс 1804 р., Конституційний закон “Про організацію державних влад” 1875р.

Питання для самоконтролю

1. Які причини Французької революції ?
2. Які основні положення Декларації прав людини і громадянина 1789 р. ?
3. Яку форму державного правління закріпила Конституція 1791 р. ?
4. На якому етапі революції прийнято декрет “Про ворогів народу” ?
5. Чи вдалося в ході революції ліквідувати залишки феодальних відносин у Франції ? Відповідь обґрунтуйте.
6. Які причини встановлення імперії у Франції ?
7. Яке становище дружини по відношенню до чоловіка закріплено Цивільним кодексом 1804 р. ?
8. Що таке “цивільна смерть” у цивільному законодавстві Франції післяреволюційного періоду ?
9. Які джерела права “кодифікації Наполеона” ?
10. Визначте особливості державного механізму Паризької комуни.

Дайте відповідь на тестові завдання

1. Уніфікованими ідеями Декларації прав людини і громадянина 1789 р. були: а) свобода і право власності; б) право на освіту і свобода віросповідання; в) право на достойну оплату праці і житло; г) право на щастя і соціальну рівність.
2. Коли у Франції була проголошена Перша республіка?: а) 1792 р.; б) 1791 р.; в) 1793 р.; г) 1794 р.
3. Яку з названих структур можна віднести до державного механізму яacobінської диктатури?: а) Національна рада; б) Комітет державної безпеки; в) Державний конвент; г) міжнародний революційний трибунал.
4. Яку форму державного правління передбачала Конституція Франції 1791 року?: а) республіка; б) абсолютна монархія; в) конституційна монархія; г) консулат.
5. Хто очолював виконавчу владу у Франції за Конституцією 1791 р.?: а) король; б) Установчі збори; в) Національні збори; г) Державна рада.

6. **Який орган виконував функції уряду під час якобінської диктатури?:** а) Комітет громадської безпеки; б) Комітет громадського порятунку; в) Комітет внутрішніх справ; г) Комітет революційної диктатури.
7. **Вкажіть наслідки термідоріанського перевороту:** а) падіння якобінської диктатури; б) страта короля; в) встановлення імперії; г) взяття Бастилії.
8. **У Цивільному кодексі 1804 р. приватне право поділялося на:** а) цивільне і публічне; б) публічне і торгове; в) цивільне і торгове; г) приватне і публічне.
9. **Вкажіть, якій сфері правового регулювання приділено найбільше уваги у Кодексі Наполеона 1804 р.?:** а) природні права людини; б) приватна власність; в) шлюбно-сімейні відносини; г) злочини і покарання.
10. **Липнева революція у Франції привела до встановлення:** а) імперії; б) конституційної монархії; в) республіки; г) анархії.

Заняття 13

Політико-правовий розвиток Німеччини на етапі формування єдиної держави

Мета: охарактеризувати основні тенденції і результати розвитку Німецької державності у XIX ст. Проаналізувати особливості правової системи Німецької держави.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Розвиток державності Німеччини у першій половині XIX ст.
2. Значення революції 1848 – 1849 рр. Прусска Конституція 1850 р.
3. Об'єднання Німеччини. Імперська Конституція 1871 р. Державний механізм Німецької імперії.
4. Право Німецької імперії: а) Німецьке цивільне уложення 1896 р.; б) Торговий кодекс 1897 р.; в) Кримінальне уложення 1870 р.; г) Кримінально-процесуальний кодекс 1877 р.; д) судова система.

ТЕРМІНИ: Бундесрат, грюндерство, кайзер, ландтаг, “октройовані” конституції, парантели, партикуляризм, рейхсканцлер, рейхстаг, юнкер.

Питання для самоконтролю

1. Які наслідки для німецької державності мав розпад Священної Римської імперії германської нації ?
2. Які політико-правові наслідки мала революція в Німеччині 1848 – 1849 рр.?
3. Чому серед німецьких держав саме Пруссія очолила процес політичного об'єднання Німеччини ?
4. Які конституційні принципи закріплені в Конституції Німеччини 1871 р. ?
5. Яке місце посідав імперський канцлер у державному механізмі Німецької імперії за Конституцією 1871 р. ? Відповідь обґрунтуйте.
6. Які особливості регулювання права власності за Німецьким цивільним уложенням ?
7. Які юридичні підстави розлучення передбачені Німецьким цивільним уложенням ?
8. Який зміст норм Німецького цивільного уложення, що передбачали права робітників ?
9. Які види кримінальних правопорушень передбачені Кримінальним уложенням 1870 р.?
10. Які судові інстанції існували в суб'єктах Німецької імперії ?

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **Союзна рада Німецької імперії за Конституцією 1871 р. мала назву:** а) Бундестаг; б) Бундесрат; в) Бундесвер; г) Бундесланд.
2. **У Німецькій імперії за Конституцією 1871 р. верховна влада належала:** а) кайзеру; б) канцлеру; в) Рейхстагу; г) Бундесрату.
3. **Яка з монархій не увійшла у 1871 р. до складу Німецької імперії ?:** а) Саксонія; б) Пруссія; в) Австрія; г) Баварія.
4. **Система покарань в Німецькій імперії за Кримінальним уложенням 1870 р. включала:** а) смертну кару, штрафи, ув'язнення, обмеження в

- правах; б) каліцтва, штрафи, кровну помсту, ув'язнення; в) ув'язнення, заслання, кровну помсту, штрафи, побиття; г) смертну кару, заслання, кровну помсту, штрафи, конфіскацію.
5. **Найбільш поширена підстава виникнення зобов'язань за Німецьким цивільним уложенням 1896 р.:** а) розпорядження; б) закон; в) договір; г) делікт.
6. **Законною формою шлюбу за Німецьким цивільним уложенням 1896 р. вважався:** а) цивільний шлюб; б) церковний шлюб; в) громадянський шлюб; г) договірний шлюб.
7. **За формою правління Німецька імперія:** а) абсолютна монархія; б) дуалістична монархія; в) ранньофеодальна монархія; г) конституційна монархія.
8. **Конституція Пруссії 1850 р. прийнята:** а) Національними зборами; б) Рейхстагом; в) Установчими зборами; г) референдумом.
9. **Що таке “октройована конституція”?:** а) конституція, прийнята на референдумі; б) конституція, “дарована” правителями німецьких держав своїм народам; в) конституція, прийнята парламентами німецьких держав; г) конституція, відхилена на референдумі.
10. **Вища судова інституція Німецької імперії за Конституцією 1871 р.:** а) Імперський суд; б) Камеральний суд; в) Земельний суд; г) Федеральний суд.

Заняття 14

Державно-правовий розвиток Росії у ХХ ст.

Мета: проаналізувати характер розвитку держави і права Росії у ХХ ст.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Причини, етапи, характер, законодавство, наслідки революції 1905 – 1907 рр.
2. Право Росії періоду революції 1917 р. Встановлення радянської (більшовицької) влади.
3. Особливості радянського права. Конституція РРФСР 1918 р.
4. Утворення СРСР. Конституції 1924 і 1936 рр. (порівняльна характеристика).
5. Конституція СРСР 1977 р.
6. Форма держави в Росії за Конституцією 1993 р.

ТЕРМІНИ: анексія, більшовизм, “буржуазний націоналізм”, Верховна Рада СРСР, викупні платежі, “відлига”, ВКП(б), “воєнний комунізм”, ВЦВК, громадянська війна, декрети, Державна Дума, Державна Рада, “диктатура пролетаріату”, есери, кадети, каторга, КДБ, комунізм, конфіскація, кріпацтво, МВС, меншовики, мировий суд, нігілізм правовий, НКВС, ОДПУ, “перебудова”, Політбюро ЦК, пролетаріат, Рада Федерації, Ради, Раднарком, РАГС, “революційна доцільність”, революційний трибунал, реквізиція, рекрутська повинність, Російська Федерація, РРФСР, самодержавство, секвестр, СНД, статутні грамоти, СРСР, Тимчасовий уряд, “трійки”, трудова повинність, Федеральні збори, ЦК КПРС, “червоний терор”.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА: Конституція (Основний закон) РРФСР 1918 р., Основний Закон (Конституція) Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1924 р., Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1936 р., Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1977 р.

Питання для самоконтролю

1. Які причини змусили російське самодержавство піти на ліберальні реформи 60 – 80-х років XIX ст. ?
2. Які найбільш суттєві здобутки першої російської революції 1905 – 1907 рр.?
3. Назвіть причини двовладдя в Росії у період з березня – до липня 1917 р. Які органи державної влади його уособлювали ?
4. Наскільки ефективною і новаторською була діяльність Тимчасового уряду у сфері правотворення ? Відповідь обґрунтуйте.
5. У чому проявилася закріплена Конституцією РРФСР 1918 р. класова нерівність в суспільстві ? Наведіть приклади.

6. З якого віку наставала кримінальна відповідальність за “Керівними засадами кримінального права РРФСР” 1919 р. ?
7. Які правові новели були внесені до тексту Конституції СРСР 1936 р. у порівнянні з Конституцією СРСР 1924 р. ?
8. Який статус і можливості надавалися союзним республікам конституціями СРСР ?
9. Які правові рішення органів державної влади СРСР другої пол. 80-х – поч. 90-х років ХХ ст. свідчили про демократизацію політичної системи країни ?
10. Чому, на Вашу думку, Конституція Російської Федерації 1993 р. визначила форму державного правління Росії як президентську республіку ? Відповідь обґрунтуйте.

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **Яка реформа не була проведена в Росії у 60 – 80-х роках ХІХ ст. ?:** а) міська; б) селянська; в) церковна; г) судова.
2. **17 жовтня 1905 р. в Росії прийнято законодавчий акт:** а) “Маніфест про зміну встановлення Державної ради”; б) Указ “Установлення Державної Думи”; в) “Маніфест про вдосконалення державного порядку”; г) “Зведення основних державних законів”.
3. **Після лютневої революції 1917 р. в Росії створено такі види поліції:** а) земська і міська; б) земська і губернська; в) обласна і повітова; г) обласна і міська.
4. **Більшовицький переворот в Росії 1917 р. привів до встановлення:** а) буржуазно-демократичної республіки; б) республіки Рад; в) парламентської республіки; г) конституційної монархії.
5. **Перші нормативні акти радянської влади мали назву:** а) декрети “Про мир” і “Про село”; б) декрети “Про мир” і “Про землю”; в) маніфести “Про війну” і “Про революцію”; г) декрети “Про революцію” і “Про заводи”.
6. **Яке право скасували більшовики в Росії у 1917 р.?:** а) право на освіту; б) право на працю; в) право на приватну власність; г) право на участь у виборах.
7. **Вкажіть найбільш поширену форму законодавчих актів перших років радянської влади в Росії:** а) декларації; б) відозви; в) декрети; г) постанови.

8. Вкажіть, яке із вказаних джерел права перших років існування радянської влади в Росії є зайвим: а) дореволюційне законодавство; б) рішення на основі “революційної доцільності”; в) канонічне право; г) закон радянських органів влади.
9. Нижчою ланкою радянської судової системи за Законом “Про судоустрій союзних і автономних республік” від 16 серпня 1938 р. були: а) окружні суди; б) народні суди; в) спеціальні суди; г) краєві суди.
10. Вищий орган державної влади за Конституцією СРСР 1977 р.: а) ЦВК; б) Верховна Рада; в) РНК; г) Верховний Суд.

Заняття 15

Особливості розвитку права у країнах Західної Європи, США і Японії у ХХ – на поч. ХХІ ст.

Мета: розглянути загальні та специфічні тенденції розвитку держави і права в країнах Європи, США і Японії у ХХ-ХХІ ст.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Зміни у джерелах права країн континентальної та англосаксонської правових систем. Поява нових галузей права.
2. Законодавство “нового курсу” у США.
3. Веймарська Конституція 1919 р.
4. Законодавство та карально-репресивна система фашистських режимів в Німеччині та Італії.
5. Конституційно-правові реформи у Великій Британії.
6. Післявоєнний розвиток Німеччини. Конституція ФРН 1949 р.
7. Державний механізм за конституціями Четвертої (1946 р.) і П’ятої (1958 р.) республік у Франції.
8. Форма держави в Японії за Конституцією 1947 р.
9. Загальні та специфічні особливості розвитку права країн континентальної та англосаксонської правових систем: а) джерела та основні інститути цивільного права; б) шлюбно-сімейне право; в) трудове і соціальне законодавство; г) розвиток екологічного права; д) зміни у кримінальному праві і процесі; е) системи судових і правоохоронних органів.

ТЕРМІНИ: автаркія, анексія, Веймарська республіка, верховенство права, виборче право, гауляйтер, громадянське суспільство, гуманізація права, делеговане законодавство, демократія, дискримінація, домініони, екологічне право, Європейський Союз, захист прав споживачів, капіталізм, конституція, корпорація, лібералізм, “маккартизм”, Народний фронт, народовладдя, нацизм, націоналізація, “новий курс”, парламентаризм, правова держава, протекторат, профспілки, репарація, республіка, сегрегація, соціальна держава, соціалізм, соціальне забезпечення, тоталітаризм, трудове право, урбанізація, фашизм.

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА І ЧИННІ ЗАКОНИ: Основний закон Федеративної Республіки Німеччини 1949 р., Конституція Французької республіки 1958 р., Конституція Японії 1947 р.

Питання для самоконтролю

1. Які причини посилення державного втручання у суспільні відносини в ХХ столітті?
2. Які причини зумовили встановлення у більшості європейських держав антидемократичних режимів у міжвоєнний період ? Відповідь обґрунтуйте.
3. Які основні риси сучасної демократичної держави Ви можете виділити ?
4. У чому проявилось посилення соціальної функції держави у ХХ ст. ?
5. Які зміни у джерелах права капіталістичних країн відбулися у ХХ ст. ?
6. Яка головна тенденція розвитку шлюбно-сімейного права розглянутих країн у ХХ ст.?
7. У чому полягає головний казус визначення форми держави за Веймарською конституцією ?
8. Який вплив на розвиток правової системи Японії у другій половині ХХ ст. мало право країн континентальної та англосаксонської правових систем ? Відповідь обґрунтуйте.

9. Які основні тенденції розвитку державного механізму характерні для усіх розглянутих країн ?
10. Які головні тенденції розвитку кримінального права західноєвропейських країн у ХХ ст. ви можете виділити ?

Дайте відповідь на тестові завдання

1. **Головна особливість “нового курсу” Ф.Д. Рузвельта:** а) державне регулювання фінансових, економічних та соціальних відносин; б) надання виключних прав монополіям; в) відмова від державного втручання у сферу виробництва і торгівлі; г) орієнтація на зовнішню торгівлю з Європою.
2. **У 1964 р. в США прийнято Акт про громадянські права, що:** а) відсторонював негрів від участі у виборах; б) ліквідував дискримінацію негрів у всіх сферах економічного і політичного життя; в) вводив освітній ценз: уміння читати і писати англійською мовою; г) посилив контроль федеральної влади за адміністративною діяльністю штатів.
3. **Основний зміст Акту про народне представництво 1928 р. у Великій Британії:** а) надавав виборчі права чоловікам, що досягли повноліття; б) надавав жінкам рівні з чоловіками виборчі права; в) віковий ценз зменшений з двадцяти до вісімнадцяти років; г) зберіг Палату лордів.
4. **За Конституцією Четвертої республіки у Франції найбільше владних повноважень отримав інститут:** а) Національних зборів; б) президента; в) глави уряду; г) сенату.
5. **У чому відмінність органів державної влади П'ятої республіки у Франції від Четвертої ?:** а) були більш демократичними; б) посилено владу парламенту; в) зменшено повноваження парламенту і розширено права Президента; г) влада в країні передавалась військовим.
6. **Яким чином А. Гітлер прийшов до влади ?:** а) шляхом збройного повстання; б) створивши при виборах до Рейхстагу обстановку терору і залякування, домігся перемоги; в) шляхом пропаганди здобув прихильність більшості населення; г) як харизматичний лідер країни.

7. **Яка з перелічених галузей права сформувалася у ХХ ст.?:** а) кримінальне право; б) адміністративне право; в) екологічне право; г) цивільне право.
8. **Вкажіть найпоширенішу у ХХ ст. форму актів делегованого законодавства:** а) накази міністрів; б) розпорядження президентів; в) постанови судів; г) постанови законодавчих органів.
9. **Основною тенденцією розвитку шлюбно-сімейного права у другій половині ХХ ст. стала його радикальна:** а) бюрократизація; б) гуманізація; в) дискримінація; г) інкорпорація.
10. **За формою державного устрою сучасна Японія:** а) президентська республіка; б) конституційна монархія; в) парламентська республіка; г) абсолютна монархія.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПРАКТИЧНОГО ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ (КПЗ)

Індивідуальна робота студента є формою організації навчального процесу, яка передбачає створення умов для якнайповнішої реалізації творчих можливостей студентів через індивідуально-спрямований розвиток їх здібностей, науково-дослідну роботу і творчу діяльність.

Індивідуальне завдання – форма організації навчання, яка має на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які студенти отримують у процесі навчання, а також застосування цих знань на практиці. Індивідуальні завдання виконують студенти самостійно під керівництвом викладача.

КПЗ виконується самостійно кожним студентом у вигляді дослідження окремих практичних проблем розвитку державно-правових систем країн і регіонів світу на основі самостійного аналізу текстів відповідних пам'яток права та діючих нормативно-правових актів, наукової літератури. КПЗ охоплює всі теми дисципліни.

Історія держави і права зарубіжних країн

Метою виконання КППЗ є оволодіння навиками дослідження основних проблем та джерел розвитку державності і права країн світу, що вивчаються в курсі історії держави і права зарубіжних країн.

Правила обрання варіанту завдань, виконання та захисту результатів КППЗ:

- студент обирає один варіант завдання до кожного залікового модуля із запропонованого списку відповідно до свого порядкового номера у списку студентів групи;
- самовільна зміна номера варіанту і виду завдання чи їх невірне зазначення у робочому зошиті має наслідком незарахування відповідного залікового модуля та недопуск до екзамену;
- студент виконує КППЗ протягом семестру;
- студент зобов'язаний надавати викладачеві звіти про виконання завдань КППЗ згідно визначеного графіку (пункт 5.) та вчасно здати остаточно оформлений робочий зошит КППЗ з усіма виконаними завданнями та захистом результатів їх виконання;
- до структури робочого зошита, який студент здає викладачеві для оцінювання, входять: 1) титульна сторінка (згідно вимог); 2) виконані завдання.

Правила оформлення виконання завдань КППЗ

Виконання завдань КППЗ оформляється набором на комп'ютері згідно стандартних вимог (поля – 2:2:3:1; шрифт Times New Roman 14, звичайний; міжрядковий інтервал – 1,5; абзац – 1,25; вирівнювання тексту за шириною). Номер сторінки – у верхньому правому кутку.

Робочий зошит подається до захисту у роздрукованій формі на стандартних листках формату А4, скріплених в окремому файлі.

Правила виконання завдання до залікового модуля 1

Завдання передбачає самостійний аналіз та оцінку студентом наведеного твердження, ситуації чи проблемного питання. Студент повинен викласти у письмовій формі (у формі твору) власні міркування із зазначеної проблеми.

Мінімальний обсяг тексту твору – 4 повні друковані сторінки формату А4. Максимальний – необмежений.

Наявність у творі частин текстів підручників, а також цитат без відповідного посилання на їх автора є підставою для повернення завдання на доопрацювання.

Правила виконання завдання до залікового модуля 2

Завдання передбачає самостійний аналіз студентом тексту нормативного акта або його конкретної частини (окремих статей чи розділів). На основі проведеного аналізу студент повинен вибрати з тексту акта конкретний випадок реалізації правовідносин та придумати на його основі ситуаційну задачу (казус). В кінці студент повинен подати спосіб юридичного вирішення ситуації з посиланням на конкретну статтю нормативного акта.

Наприклад, якщо у завданні варіанту зазначено “Цивільний кодекс 1804 р. (порядок спадкування)”, студент повинен відшукати відповідну групу статей цієї пам’ятки права, обрати для себе прописаний в них приклад правовідносин та описати їх як імовірну життєву ситуацію.

Приклад

По смерті торговця Жана залишилася дружина. Подружжя не мало дітей. Хто має право першості спадкування майна, залишеного покійним Жаном?

Розв’язок. Згідно статті 723 Цивільного кодексу 1804 р. за відсутності законних спадкоємців (спільних дітей подружжя), а також законно визнаних позашлюбних дітей (стаття 753), право першості на спадкування майна покійного Жана має його вдова.

Завдання передбачає пошук студентом спеціальної літератури до теми. Пошук джерел можна здійснювати у бібліотеках та читальних залах, в книгарнях, у мережі Інтернет.

Обсяг підібраних джерел по кожній темі – не менше 20 позицій.

До переліку повинна входити лише література, видана від 2005 до поточного року включно.

Історія держави і права зарубіжних країн

Можна підбирати літературу українською, російською, а також англійською, французькою та німецькою мовами (за умови їх володіння студентом).

До переліку джерел можуть входити: наукові монографії з проблеми; наукова періодика (статті в наукових журналах і збірниках); публікації документів з проблеми; коментарі до законодавчих актів; публікації у періодичній пресі; мемуарна література; науково-публіцистична література.

Залучення до списку літератури посібників і підручників з “Історії держави і права зарубіжних країн”, інших теоретико-правових та галузевих навчальних дисциплін є недопустимим.

Перелік літератури оформляється на окремій сторінці у порядку видів джерел, поданих вище.

Критерії оцінювання кпіз

Підсумкова оцінка за виконання Кпіз виставляється викладачем за підсумками оцінювання виконання окремих завдань відповідно до графіку здачі залікових модулів з дисципліни.

Напередодні здачі кожного із залікових модулів студент зобов'язаний представити викладачу результати виконання відповідного завдання Кпіз для проміжного оцінювання.

Підсумкова оцінка за виконання Кпіз виставляється викладачем з урахуванням рівня успішності виконання студентом окремих завдань Кпіз.

Позитивна оцінка за виконання Кпіз (від 60 до 100 балів) може бути виставлена лише у випадку, якщо його результати відображають самостійне виконання студентом відповідних завдань та за умови належного оформлення робочого зошита Кпіз.

Варіанти завдань до залікового модуля 1

Поміркуйте над ситуацією та висловіть власну думку з проблеми

Група ПР – 11

1. Як ви вважаєте, чи добре був ознайомлений з життям та звичаями при дворі фараона в Давньому Єгипті автор «Повісті про Сінухета», який писав: «Його величність Сенусерт сидів на троні. Сінухет наблизився до нього та розпростерся перед ним на підлозі. Хвилювання охопило Сінухета. Він не пам'ятав себе від страху, тіло його дрижало, душа пішла від нього, і він не міг відрізнити життя від смерті. Повелів Сінухету фараон встати і сказав «Кажі!»? Відповідь обґрунтуйте.
2. Як ви думаєте, з чим пов'язані інтереси царя Вавилону до корабельної справи та його піклування про купців, що відображено в Законах Хаммурапі: «... Якщо корабельник буде необережний і потопить судно або погубить те, що знаходиться в ньому, то корабельник повинен все відшкодувати». Відповідь обґрунтуйте.
3. Під час правління Хаммурапі ставка податку для вільного населення складала приблизно 10 відсотків прибутку, для залежного населення – 33,3 відсотки. Іноді ця ставка доходила до 50 відсотків. В які роки, на вашу думку, правителі підвищували податок, а в які знижували? Які категорії населення обкладалися підвищеним податком в першу чергу? Відповідь обґрунтуйте.
4. В давньоіндійських Законах Ману говорилося: «Якщо б цар не наказував сильних, вони б спекли слабких як рибу на вертелі». Чи можна вважати цей вислів епіграфом до цих законів? Відповідь обґрунтуйте.
5. Афінський громадянин запропонував конфіскувати землі у аристократів та розподілити їх між бідними. Як би ви відповіли цьому громадянину, опинившись на місці Солона? Відповідь обґрунтуйте.
6. Греки знали, що в багатьох сусідніх державах влада належала одній людині та передавалась у спадок. В одних це викликало жах, у других надію: може, так краще? Хто з афінян і чому так думав? Відповідь обґрунтуйте.
7. Аристотель, роздумуючи про успіхи давньогрецьких тиранів, писав: «Тиран в очах своїх підданих повинен бути не тираном, але домоправителем і царем, не узурпатором, але опікуном; тиран повинен вести скромне життя, не дозволяти собі зайвого, знатних притягати на свою сторону своїм обходженням, а більшістю керувати за допомогою своїх демагогічних

- прийомів». Чи підтверджує ці слова історія тиранії в Давній Греції та діяння окремих історичних осіб? Відповідь обґрунтуйте.
8. Давньогрецький історик Полібій вважав, що саме завдяки своєму державному устрою римляни підкорили світ. Як ви це розумієте? Чи справедливе таке судження? Відповідь обґрунтуйте.
 9. Поміркуйте на тему: «Що у V сторіччі до н.е. могло б вразити грека у системі державного правління Римської республіки?»
 10. Порівняйте повноваження давньоримських посадовців: царя і стратега; царя й імператора; стратега і консула. Критерії для порівняння: а) отримували владу – за спадком або в результаті виборів; б) як приймали рішення – одноставно або колегіально; в) керували довічно або протягом певного терміну; г) їх діяльність контролювалась іншими особами або ні; д) могли передавати свою владу у спадок або ні; е) їхня влада обожествлялася або ні.
 11. Чому в римському домі, на відміну від грецького, не існувало поділу на жіночу та чоловічу половини? Як це пов'язано зі звичаями та побутом римлян? Відповідь обґрунтуйте.
 12. Чому, приїжджаючи до Риму наприкінці I ст. до н.е., іноземець в перший тиждень свого перебування був впевнений, що Рим – це республіка, але, проживши там деякий час, змінював свою думку? Припустіть, де повинен був побувати приїжджий, щоб остаточно переконатися, що Рим – монархія?
 13. Одного разу один з прибічників Цезаря увінчав його голову короною, але Цезар рішуче зняв її з голови. Побачивши це, присутні радісно закричали і зааплодували. Іншого разу друзі Цезаря прикрасили його статую знаками царської почесності, а два трибуни зняли прикраси та заарештували громадян, що вітали Цезаря як царя. Дізнавшись про це, Цезар відсторонив трибунів від посади. Про що свідчать наведені факти?
 14. Читаючи новий закон, людина побачила, що одна з статей цього закону обмежує її права. Дещо подумавши, вона скасувала неугодний їй закон. Хто міг так поступити: раб, стратег, консул, цар, знатний громадянин, селянин? Як кожний з цих людей поведе себе в подібній ситуації: скасує закон; нічого не зможе зробити; не покаже виду, що він незадоволений, але виступить з промовою проти цього закону; буде добиватися скасування закону; вимушений буде підкоритися закону; оскаржить закон і поставить питання про його перегляд на найближчому засіданні?
 15. Які протиріччя закладені в формулах відомих римських юристів: право є наука про добре та справедливе (Цельс); право, яке в кожній державі корисно всім або багатьом (Папініан); не повинен бути обманутий той, хто керується загальним правом (Папініан)? Відповідь обґрунтуйте.

16. Англійський історик А. Тойнбі писав, що V ст. н.е. було епохою, коли “римляни, що ставали варварами, та варвари, що ставали римлянами, в один період застигли, дивлячись один на одного”. Як ви розумієте це висловлювання? Про який період йде мова?
17. Як ви вважаєте, чому у феодальній Європі не прижилося рабство? Відповідь обґрунтуйте.
18. В кожній статті Салічної правди розглядається окремий випадок: хто на кого напав, хто у кого вкрав і т.п. І хоча розміри відшкодування за завданий збиток можуть бути однаковими, статті ніколи не об’єднуються. Як ви думаєте, хто складав цей судбник? Відповідь обґрунтуйте.
19. 25 грудня 800 р. в соборі Св. Петра у Римі проходив різдв’яний молебень, під час якого Папа поклав на голову короля франків Карла корону римських імператорів. Чому Карл Великий прийняв титул імператора? Наведіть від особи самого Карла не менше трьох причин, що спонукали його це зробити.
20. У франкських королів не було постійної резиденції, і вони переїжджали з усім своїм двором з одного помістя (вілли) до іншого, зупиняючись у палацах (пфальцах). Чи можна пояснити ці переїзди господарчими або адміністративними міркуваннями або це була просто примха франкських королів? Відповідь обґрунтуйте.
21. Чому в XI – XIII ст. церква особливо активно виступала проти лицарських турнірів? В 1312 р. король Філіп Красивий спеціальним указом заборонив турніри. Інші світські государі – Генріх II Плантагенет, Людовик Святий – також негативно ставились до турнірів. Чому? Відповідь обґрунтуйте.
22. В Англії при королі Генріху I, молодшому синові Вільгельма Завойовника, для збирання податків було створено Палату шахової дошки. Процедура підрахунку податків нагадувала гру в шахи. На картатій скатерті, якою був накритий стіл, розкладалися монети по окремим статтям надходжень – прибутки від графств, міст, коронних васалів, судові мита, штрафи, прями податки. Подумайте, на яких клітинках шахової дошки знаходилося найбільше монет. Про що це говорить? Що сьогодні нагадує вам про ці клітинки?
23. Які питання могли обговорюватися на «з’їзді» феодалів під час феодальної роздробленості? Які рішення там приймалися? Чи виконувалися ці рішення?
24. Поясніть, що таке «сеньйоріально-васальна драбина». Як це явище вплинуло на характер державної влади?
25. Що означав принцип «васал мого васала – не мій васал» і як він вплинув на політичний розвиток західноєвропейських держав? У якій країні цей принцип не діяв і чому?

26. Проаналізувавши Велику хартію вольностей, виділіть обіцянки короля, що стосуються окремих верств населення (по кожній верстві окремо) та всього населення Англії в цілому. Чи можна вважати цей документ своєрідною англійською конституцією? Відповідь обґрунтуйте.
27. Регламентації підлягали всі сторони життя ремісників. Середньовічний цех, як і будь-яка феодальна корпорація, нав'язував своїм членам однаковий спосіб життя, однаковий стиль поведінки та мислення. Добре це чи погано з точки зору сучасної людини? Як ви вважаєте, чи існують зараз пережитки цехової регламентації? Відповідь обґрунтуйте.
28. Як помінялося поняття злочину від середньовіччя до сучасності? Своєю відповідь підтвердьте уривками з правових документів.
29. Яку роль у феодальному середньовічному суспільстві і державі відігравала церква? Відповідь обґрунтуйте.
30. Визначте, чим відрізнявся порядок судочинства над феодалом, селянином та міщанином у Середні віки? Наведіть приклади із джерел.
31. Порівняйте шлюбно-сімейне право в середньовічній Європі та в Стародавньому Римі? Де, на вашу думку, права жінки захищалися більше і чому?
32. На основі аналізу пам'яток права "Саксонське зерцало" та "Кароліна" охарактеризуйте порядок судочинства в XIII та XVI ст. Чи існували розбіжності? Якщо так, то з чим вони пов'язані?
33. Висловіть своє ставлення до твердження: "Західноєвропейське право в період Середніх віків було кроком назад у порівнянні з римським правом".
34. В чому головні відмінності формаційного та цивілізаційного підходів до періодизації історії держави та права зарубіжних країн? Визначте "плюси" та "мінуси" кожного з них.
35. Що таке "дими" у Візантійській державі? Дайте їх характеристику та поміруйте, з якими сучасними соціальними інститутами їх можна порівняти?
36. Визначте сутність поняття "давньосхідна деспотія". Що це – форма правління чи політичний режим? Відповідь обґрунтуйте.
37. Порівняйте структуру та повноваження органів державної влади у Римській імперії періоду домініату та Візантії. Які спільні і відмінні риси ви бачите?

Група ПР-12

1. Чи можна Закони Хаммурапі вважати кодексом у сучасному розумінні цього слова? Відповідь обґрунтуйте.
2. Чому Польська держава, яка за формою правління була монархією, носила назву “Річ Посполита”, яке перекладалося як “республіка для усіх” ? Чи було це виправдано ? Відповідь обґрунтуйте.
3. Дайте власну відповідь на питання, чому слов’янські країни у середні віки не змогли зберегти власної державності?
4. В чому різниця між правовим становищем патриція, плебея та клієнта ?
5. Виділіть спільні та відмінні риси західноєвропейського та азійського феодалізму.
6. Чому у провідних країнах Стародавнього Сходу склалася форма держави давньосхідна деспотія ? Які фактори цьому сприяли ? Чи могла там сформуватися республіканська форма державного правління ? Відповідь обґрунтуйте.
7. Чому у державах Стародавнього Сходу не було парламентів?
8. Які елементи форми держави, державного механізму країн Стародавнього Сходу збереглися у сучасному типі державності країн світу?
9. Чому право держав Стародавнього Сходу мало консервативний казуальний та формалізований характер? Наведіть конкретні приклади з джерел.
10. Поясніть, у чому різниця між патріархальним та класичним рабством. У яких державах Стародавнього світу переважали кожна із цих форм рабства?
11. Що таке чинш? Як, на вашу думку, вплинуло переведення селян на чинш на їхнє соціальне становище?
12. Яку роль відіграла поява третього стану у еволюції державного ладу західноєвропейських країн? Відповідь обґрунтуйте.
13. Як ви думаєте, хто – духовенство, рицарі або міські багатії та купці – були найпоспідовнішими союзниками короля у боротьбі за об’єднання країни? Свою думку обґрунтуйте.
14. Поясніть, чому в науці прийнято завершувати період Стародавнього часу розпадом Римської імперії? Які соціально-економічні та політико-правові причини цього розраду?
15. Чому у праві країн Стародавнього Сходу абсолютно переважали такі крайні види покарання як смертна кара і каліцтва? Чим це зумовлювалося?
16. Які причини призвели до переходу Римської держави від прогресивної республіканської до консервативної монархічної форми державного правління? Який характер мала імператорська влада Октавіана Августа?

17. Чому система державної влади та система права стародавньої Спарти вважається в науці більш відсталою, ніж аналогічні системи стародавніх Афін ? Чи погоджуєтеся ви з таким твердженням. Відповідь обґрунтуйте.
18. Охарактеризуйте форми шлюбу у праві Стародавнього Риму. Які переваги та недоліки кожного з них. Прихильником якої з цих форм шлюбу ви є і чому?
19. Чи відрізнялося правове становище колонів Стародавнього Риму та феодално-залежних селян в середньовічній Європі? Якщо так, то чим? Якщо ні, то чому?
20. Визначте, які принципи та характерні риси діяльності римської магістратури перейшли у сучасну практику організації та функціонування органів влади демократичних держав світу.
21. Чи згодні ви з твердженням: “У державах Західної Європи періоду Середніх віків утворилися однотипні представницькі органи влади з однаковими повноваженнями, що отримали назву парламенти”. Відповідь обґрунтуйте.
22. Які ознаки дозволили вченим по-різному назвати період абсолютної монархії в Англії, Франції і Німеччині ?
23. Поясніть, чому феодальне право Європи було правом сильного та відрізнялося жорстокістю покарань.
24. На основі чого вчені стверджують, що на феодальне право країн Європи значний вплив мало церковне (канонічне) право?
25. Чому у Салічній правді найбільш поширеним видом покарання є вергельд? Чому не смертна кара чи каліцтва? Що ж змінилося з часів Стародавнього світу?
26. Чому у феодальному праві основна увага приділялася інститутам злочину і покарання?
27. Чому середньовічні міста прагнули здобути окреме “міське право”? У чому були його переваги?
28. Чому правову систему Англії називають “загальним правом”? У чому його сутність?
29. Опишіть соціально-економічне та політико-правове становище європейського феодала, його права та обов’язки.
30. Опишіть соціально-економічне та політико-правове становище європейського селянина епохи феодалізму, його права та обов’язки?
31. Поясніть сутність понять “пронія” і “проніари” у візантійській державно-правовій системі. Які феодальні інститути держав Західної Європи були їхніми аналогами?

32. Чому Візантія та її правова система вважаються носіями римської державно-правової традиції на території Східної Європи, зокрема, серед слов'янських народів?
33. Чому у всіх країнах Західної Європи існували монархії: за допомогою сильної королівської влади було легко утримувати в покорі селян; королю було легше підпорядковувати владу сильних феодалів; королівська влада сприяла розвитку господарства та торгівлі в країні; через відсутність єдності серед різних груп суспільства не склався єдиний громадянський колектив; держави були великими територіальними об'єднаннями, кордони яких нерідко піддавалися змінам. Оберіть відповідь та обґрунтуйте її.
34. Яку роль відіграла абсолютна монархія в розвитку європейських держав? Свою відповідь обґрунтуйте.
35. Світська та духовна влада в середні віки були тісно взаємопов'язані. В чому це виражалось і чому вело до конфлікту між ними?
36. Які сучасні методи розшукової роботи ви б запропонували середньовічним судам?
37. В яких сферах життя Візантії сильніше був вплив християнської релігії, в яких – еллінської культури, в яких – римських традицій? Наведіть конкретні приклади.
38. Чим Візантійська імперія відрізнялась від інших держав середньовічної Європи?

Варіанти завдань до залікового модуля 2

Завдання 1. Складіть ситуаційну задачу (казус) і вкажіть її розв'язок на основі опрацювання тексту юридичного акта (пам'ятки права).

Група ПР – 11

1. Соборне уложення 1649 р.
2. Коран.
3. Судебник 1497 р.
4. Білль про права 1689 р.
5. Цивільний кодекс 1804 р. (способи набуття власності)
6. Статті конфедерації і вічного союзу 1781 р. (повноваження штатів)
7. Конституція США 1787 р. (повноваження Верховного Суду)
8. Конституція Франції 1795 р.
9. Цивільний кодекс 1804 р. (підстави і порядок розлучення)
10. Конституція США 1787 р. (повноваження Конгресу)

11. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (договірні зобов'язання)
12. Цивільний кодекс 1804 р. (способи набуття власності)
13. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (право приватної власності)
14. Декларація прав людини і громадянина 1789 р.
15. Конституція Франції 1791 р.
16. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (підстави розлучення)
17. Конституція США 1787 р. (повноваження Президента)
18. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (обмеження і припинення прав юридичних осіб)
19. Конституція Франції 1793 р.
20. Цивільний кодекс 1804 р. (права батьків над дітьми)
21. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (зобов'язання з деліктів)
22. Цивільний кодекс 1804 р. (умови чинності шлюбу)
23. Білль про права 1791 р. (додаток IV)
24. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (юридичні умови чинності шлюбу)
25. Цивільний кодекс 1804 р. (права дружини в шлюбі)
26. Білль про права 1689 р.
27. Закон судний людем.
28. Соборне уложення 1649 р.
29. Коран.
30. Цивільний кодекс 1804 р. (володіння і користування власністю)
31. Конституція США 1787 р. (повноваження Сенату)
32. Цивільний кодекс 1804 р. (способи набуття власності)
33. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (спадкування за заповітом)
34. Німецький Торговий кодекс 1897 р. (суб'єкти торгово-правових відносин)
35. Цивільний кодекс 1804 р. (порядок спадкування)
36. Білль про права 1791 р. (додаток VI)
37. Цивільний кодекс 1804 р. (умови укладання договору)

Група ПР-12

1. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (договір купівлі-продажу)
2. Цивільний кодекс 1804 р. (зобов'язання з деліктів)
3. Торговий кодекс Франції 1807 р.
4. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (користування чужим майном)
5. Кримінальний кодекс Франції 1810 р.
6. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (права жінки)
7. Конституція Франції 1852 р.
8. Німецький Торговий кодекс 1897 р. (права торгових товариств)

9. Конституція США 1787 р. (права штатів)
10. Пруська конституція 1850 р.
11. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (правоздатність і дієздатність суб'єктів цивільних правовідносин)
12. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (права юридичних осіб)
13. Кримінально-процесуальний кодекс Франції 1808 р.
14. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (обмеження чинності договорів)
15. Законник царя Стефана Душана.
16. Соборне уложення 1649 р.
17. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (договір найму робочої сили)
18. Конституція Другої республіки 1848 р.
19. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (право володіння майном)
20. Статті конфедерації і вічного союзу 1781 р. (повноваження Конгресу)
21. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (порядок оформлення шлюбних відносин)
22. Білль про права 1791 р. (додаток V)
23. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (юридичні умови чинності шлюбу)
24. Цивільний кодекс 1804 р. (порядок спадкування)
25. Цивільний кодекс 1804 р. (виконання договірних зобов'язань)
26. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (права чоловіка)
27. Кримінально-процесуальний кодекс Німеччини 1877 р.
28. Конституція Третьої республіки 1875 р.
29. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (права батьків над дітьми)
30. Декларація прав людини і громадянина 1793 р.
31. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (підстави розлучення)
32. Конституція Франції 1799 р.
33. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (спадкування за законом)
34. Акт про престолоспадкування 1701 р.
35. Цивільний кодекс 1804 р. (умови чинності договору)
36. Німецький Торговий кодекс 1897 р. (укладення торгових угод)
37. Німецьке цивільне уложення 1896 р. (права позашлюбних дітей)
38. Конституція Німецької імперії 1871 р.

Завдання 2. Підберіть літературу до теми (не менше 20 джерел)

Група ПР – 11

1. Розвиток судової та правоохоронної системи Англії у XX – XXI ст.
2. Селянська реформа в Російській імперії XIX ст. Відміна кріпацтва.
3. Адольф Гітлер: ідеолог і лідер націонал-соціалізму.

4. Держава і право Росії періоду революції 1917 р. Ліквідація монархії.
5. Президентська влада у США в XX – XXI ст.
6. Демократичні революції 1989–1990 рр. в країнах Центрально-Східної Європи.
7. Утворення СРСР. Конституція 1924 р.
8. Володимир Ленін: державно-правові погляди і політична діяльність.
9. Державно-правовий розвиток Угорщини та Румунії у посттоталітарний період (1990 – 2011 рр.).
10. СРСР у період брежнєвського “застою”. Конституція СРСР 1977 р.
11. Державно-правовий розвиток Угорщини і Румунії у міжвоєнний період.
12. Інституційна система Європейського Союзу.
13. Більшовицький переворот 1917 р.: державно-правові наслідки.
14. Конституційний розвиток Російської Федерації.
15. Теракти в США 11 вересня 2001 р.: державно-правові наслідки.
16. Борис Єльцин: державно-правові погляди і політична діяльність.
17. Розвиток державності і правової системи Росії за Президентів В. Путіна та А. Медведєва.
18. Держава і право США у період “нового курсу” Ф. Рузвельта.
19. Поширення фашизму як політико-правової ідеології і практики у країнах Європи (20-30-ті роки XX ст.)
20. Фашистський режим в Італії: ідеологія і практика.
21. Особливості функціонування фашистського режиму в Японії.
22. Система судових і правоохоронних органів США у XX – XXI ст.
23. Розвиток трудового права в країнах західної Європи і США у XX ст.
24. Рух за громадянські права в США у XX ст.
25. Проблема прав людини та їх забезпечення в сучасному світі.
26. Революція в Німеччині 1918 р. Веймарська республіка.
27. Державно-правовий розвиток Чехії і Словаччини у посттоталітарний період (1990 – 2011 рр.).
28. Ідеал суспільства і держави в програмі німецьких націонал-соціалістів.
29. Організація, політико-правова ідеологія, діяльність руху опору в країнах Центральної і Східної Європи під час Другої світової війни.
30. Правові основи та політична практика нацистського режиму в Німеччині.
31. Політико-правова ідеологія та практична діяльність опозиційного руху в країнах “народної демократії” у 1950-1980-х рр. (Польща, Чехія, Угорщина).
32. Система репресивних органів нацистської Німеччини.
33. Політико-правові програми і практична діяльність руху опору в країнах Західної Європи під час Другої світової війни.

34. Громадянська війна 1918 – 1921 рр. Утвердження радянської влади.
35. Право СРСР у міжвоєнний період. Структура репресивно-карального апарату.
36. Уінстон Черчілль: державно-правові погляди і політична діяльність.
37. Демократичний опозиційний рух в Польщі у 1970-1980-х рр. “Солідарність”.

Група ПР-12

1. Розвиток державності Великої Британії у першій половині ХХ ст. Парламентські реформи 1911 і 1949 рр., виборче законодавство.
2. Особливості політики урядів М. Тетчер.
3. Реформи конституційної системи Великої Британії урядів Т. Блера.
4. Розвиток судової і правоохоронної системи Франції у ХХ – ХХІ ст.
5. Реформи в Російській імперії 60-80-х років ХІХ ст.
6. Період “перебудови” в СРСР: політико-правовий аналіз.
7. Розвиток судової і правоохоронної системи Німеччини у другій половині ХХ – ХХІ ст.
8. Розвиток німецької державності у післявоєнний період. Об’єднання Німеччини.
9. Політико-правовий розвиток Франції в другій половині ХХ – ХХІ ст.
10. Зміни у державному механізмі США в ХХ ст.
11. Політико-правовий розвиток країн Центрально-Східної Європи у посттоталітарний період (1989-2012 рр.).
12. Іван Павло II: релігійна і політична діяльність.
13. Конституційні реформи уряду Т. Блера у Великій Британії.
14. Право Європейського Союзу.
15. Рух за громадянські права у США в середині ХХ ст.
16. Становлення державного механізму СРСР у міжвоєнний період.
17. Розвиток кримінального права в країнах Західної Європи і США у ХХ – ХХІ ст.
18. Шарль де Голль: державно-правові погляди і політична діяльність.
19. Особливості державно-правового розвитку Японії у післявоєнний період.
20. Державно-правовий розвиток Польщі у посттоталітарний період (1990 – 2011 рр.).
21. Йосип Сталін: державно-правові погляди і політична діяльність.
22. Маргарет Тетчер: державно-правові погляди і політична діяльність.
23. Державно-правовий розвиток Третьої Речі Посполитої (Республіки Польща) у міжвоєнний період.

24. Державно-правовий розвиток Чехословаччини у міжвоєнний період.
25. Правова політика більшовиків у 1917 – 1921 рр. Радянське право.
26. Фашистські режими в країнах Західної Європи у період Другої світової війни.
27. Окупація німецько-фашистськими військами території Східної Європи під час Другої світової війни.
28. Революція в Росії 1905 – 1907 рр.: етапи, законодавство, наслідки.
29. Режими “народної демократії” в країнах Центрально-Східної Європи.
30. Глобалізація та її вплив на розвиток держави і права в сучасному світі.
31. Державний механізм СРСР у післявоєнний період. Політика десталінізації М. Хрущова (“відлига”).
32. Європейський Союз як політико-правовий феномен: історичні етапи формування та проблеми визначення політичного устрою.
33. Британська монархія: історія і сучасність.
34. Правова система США: принципи організації, структура, особливості функціонування.
35. Причини, процес і правові наслідки розпаду СРСР.
36. Розвиток приватного права у країнах Західної Європи і США у XX – XXI ст.
37. Причини поширення і досвід боротьби з міжнародним тероризмом у XX – на поч. XXI ст.
38. Політико-правові особливості функціонування СНД.

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ І ТЕМАТИКА
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ. ОРГАНІЗАЦІЯ І
ПРОВЕДЕННЯ ТРЕНІНГУ**

Методологія процесу навчання та оцінювання знань студента згідно Кредитно-модульної системи організації навчального процесу (КМСОНП)* полягає у його переорієнтації із лекційно-інформативної на **індивідуально-диференційовану, особистісно-орієнтовану форму** та на організацію **самоосвіти студента**.

Усі світові і пропоновані останнім часом національні стандарти в основу навчання ставлять самостійну, творчу роботу особи, яка навчається. На цьому

* “Положення про кредитно-модульну систему організації навчального процесу у Тернопільському національному економічному університеті”. Протокол № 10 від 26.05.2006 р. (www.tneu.edu.ua)

принципі базуються і новітні, включно інформаційні технології навчання. У структурі навчального навантаження студента за системою ECTS самостійна та індивідуальна робота розглядаються як одні з основних компонентів навчальної діяльності студента, що повинні займати значну частину його навчального навантаження.

Самостійна робота є основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від аудиторних навчальних занять, без прямої участі викладача. Творча (евристична), наближена до наукового осмислення і узагальнення робота можлива лише як результат організації самостійного навчання з обов'язковою присутністю в ній цілепокладання та його досягнення за допомогою ефективних технологічних схем самоосвіти. Крім того така робота повинна бути індивідуалізованою з урахуванням рівня творчих можливостей студента, його навчальних здобутків, інтересів, навчальної активності.

Навчальна дисципліна “Історія держави і права зарубіжних країн” є об'ємною і складною за змістом. Без систематичної самостійної роботи з навчальним матеріалом неможливо засвоїти його якісно. Самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від аудиторних занять. Насамперед це актуально для студентів заочної форми навчання, для яких на самостійне опрацювання матеріалу навчальним планом відведено більшість часу. Для студентів денної форми навчання час, відведений для самостійної роботи студента, повинен становити близько 1/4 частини академічного кредиту.

Самостійна робота студентів при вивченні дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн” забезпечена необхідними навчально-методичними засобами: навчальним посібником; конспектами лекцій; методичними рекомендаціями; комплексом тестових завдань і задач для самоконтролю; інтерактивним навчально-методичним комплексом. Студентам рекомендовано для самостійного опрацювання до кожної теми підбірку класичної та найновішої навчальної і наукової літератури, Інтернет-ресурси.

Тематика самостійної роботи студентів

№ п/п	Тематика	К-сть годин
1.	Витоки та джерела давньосхідного права. Закони царя Хаммурапі.	1
2.	Суспільний устрій і правовідносини в Стародавньому Єгипті і Китаї.	1
3.	Суспільний і державний устрій Афінської республіки. Право Афінського полісу.	2
4.	Причини занепаду Римської держави. Роль римських юристів у розвитку права.	2
5.	Станово-представницька і абсолютна монархія в Англії, Франції і Німеччині.	2
6.	Феодальне право, його джерела і види.	2
7.	Судова система феодальної Англії.	2
8.	Судочинство в Середньовічній Німеччині.	2
9.	Утворення і розвиток держави і права Візантійської імперії.	2
10.	Характеристика "Новел" Юстиніана.	1
11.	Феодальна держава Південних і західних слов'ян.	1
12.	Формування централізованої Російської держави. Основні риси права Росії доби абсолютизму.	1
13.	Особливості російського абсолютизму.	1
14.	Утворення та розвиток держави в арабів. Арабський халіфат. Шаріат.	1
15.	Середньовічна держава і право в Японії.	2
16.	Формування конституційної монархії в Англії.	2
17.	Конституція США 1787 р. та Білль про права 1791 р. Державний устрій США.	2
18.	Буржуазна революція XVIII ст. у Франції та її основні етапи.	2
19.	Законодавство Французької революції. Кодекси Наполеона.	1
20.	Друга Імперія у Франції (1852–1870 рр.).	1
21.	Утворення Третьої республіки у Франції. Конституція 1875 р.	1
23.	Об'єднання Німеччини. Імперська Конституція 1871 р. Державний лад Німецької імперії.	1
24.	Буржуазна революція в Японії 1858 р., реставрація Мейцзі і реформи 1870-80-х рр.	1
25.	Трансформація двопартійної системи. Реформи виборчого законодавства Великої Британії.	1
26.	Основні зміни в державному механізмі Великої Британії у XX – на	2

	початку ХХІ ст.	
27.	Зміни у соціальному законодавстві Британії у другій половині ХХ ст. "Тетчеризм".	2
28.	Конституція 1946 р. Державний лад Четвертої республіки. П'ята республіка у Франції.	2
29.	Веймарська Конституція 1919 р. Встановлення фашистської диктатури в Німеччині. Політичний режим та механізми фашистської диктатури.	2
30.	Утворення ФРН. Характеристика Конституції 1949 р. Об'єднання Німеччини.	2
31.	Встановлення фашистської диктатури в Італії. Законодавче закріплення фашистського режиму. Корпоративна система.	2
32.	Зміни в джерелах і системі буржуазного права у ХХ ст. Поява нових галузей права. Оновлення законодавства.	2
33.	Конституція Японії 1946 р. Розвиток державного ладу та партійної системи.	2
34.	Становлення національних держав в Угорщині, Чехословаччині у міжвоєнний період. Відродження Польської держави.	2
35.	Демократичні революції 1989–1990 рр. Демонтаж адміністративно-бюрократичної системи управління. Визначальні тенденції у розвитку держави і права посттоталітарних країн наприкінці ХХ ст.	2
36.	Соціально-економічні та політико-правові аспекти глобалізації.	2

Разом:

56

Організація і проведення тренінгу

Тренінг (англ. *training*) – це запланований процес модифікації (зміни) відношення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду з тим, щоб досягти ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі. Тренінг з дисципліни “Історія держави та права зарубіжних країн” включає поєднання методів колоквиуму та дискусії студентів в академічних групах за участі викладача з метою поглибленого вивчення тем дисципліни, які меншою мірою обговорювалися на семінарських заняттях та винесені як пріоритетні на самостійне опрацювання (див. список вище). Мета тренінгу – систематизація знань студентів з дисципліни з метою підвищення продуктивності підготовки до складання екзамену.

Рекомендований порядок підготовки студента до тренінгу семінару: 1) самостійне опрацювання відповідних розділів навчальної літератури

Історія держави і права зарубіжних країн

(підручників, посібників); 2) безпосередня робота над першоджерелом (використовуючи хрестоматії, витяги у підручниках, Інтернет). Особливу цінність складають самостійні висновки студента, зроблені ним внаслідок аналізу і зіставлення окремих правових матеріалів, виявлення загальних тенденцій державно-правового розвитку окремих країн. Велику допомогу у правильному розумінні першоджерел можуть надати записи попередньо прослуханих лекцій і вивчення додаткової літератури, як загальноісторичної, так й історико-правової, що розширює матеріал окремих розділів підручника (монографії, наукові публікації тощо).

Орієнтовна структура планування тренінгу:

Частина	Завдання	Вправи	Тривалість
Вступна	Створення сприятливого психологічного простору. Вироблення, прийняття засвоєння правил роботи групи. Налагодження прямого та зворотного зв'язків «учасник-група» та «група-учасник». Створення ситуації рефлексії.	Знайомство. Правила. Розминка. Очікування. Вправи на рефлексію. Рухавки.	До 15 хв.
Основна	Оцінка рівня поінформованості щодо проблематики. Актуалізація проблеми та конкретних завдань для її розв'язання. Надання інформації, засвоєння знань. Формування умінь, навичок, розвиток здатностей. Підведення підсумків щодо змісту роботи.	Інтерактивні техніки. Вправи на оцінку групових процесів, стану розвитку групи.	Розраховується як різниця загального часу тренінгу та часу, потрібного для проведення вступної та заключної частин разом.
Заключна	Підведення підсумків щодо процесу роботи. Оцінка отриманого досвіду. Налаштування учасників на атмосферу звичайного життя.	Вправи на рефлексію та відновлення сил учасників. Прощання.	До 15 хв.

Тренінг проводиться наприкінці семестру на окремому занятті. За підсумками тренінгу викладач робить підсумок про рівень засвоєння студентами матеріалу тем дисципліни, винесених на самостійне опрацювання.

**МЕТОДИ НАВЧАННЯ І ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ
ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ**

У навчальному процесі використовуються: лекції (у тому числі з використанням мультимедіа проектора та інших ТЗН); практичні (семінарські) заняття; індивідуальні заняття; групова робота; реферування; методи опитування; поточне і підсумкове тестування; розв'язування задач; робота в мережі Інтернет, виконання творчо-пошукових завдань (КПІЗ).

У процесі вивчення дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн” використовуються такі методи оцінювання навчальної роботи студентів:

- поточне тестування та опитування;
- підсумкове тестування по кожному заліковому модулю;
- виконання ректорської контрольної роботи;
- оцінювання виконання КПІЗ;
- підсумковий письмовий екзамен.

Підсумковий бал за 100 – бальною шкалою з дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн” визначається як середньозважена величина, в залежності питомої ваги кожної складової залікового кредиту.

Заліковий модуль 1	Заліковий модуль 2 (ректорська контрольна робота)	Заліковий модуль 3 (середня усна оцінка та підсумкова оцінка за КПІЗ)	Заліковий модуль 4 (письмовий екзамен)
20 %	20 %	20 %	40 %
Тиждень (10)	Тиждень (17)	Тиждень (17)	

Шкала оцінювання:

За шкалою Університету	За національною шкалою	За шкалою ECTS
90-100	відмінно	A (відмінно)
85-89	добре	B (дуже добре)
75-84		C (добре)
65-74	задовільно	D (задовільно)
60-64		E (достатньо)
35-59	незадовільно	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)
1-34		F (незадовільно з обов'язковим повторним курсом)

Основна

Збірники документів

1. Антология мировой правовой мысли. В 5-ти тт. – Т. 2. Европа: V-XVII вв. – М.: Мысль, 2009.
2. Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу: тематична хрестоматія / В.А. Рубель. – К.: Либідь, 2013.
3. Соборное уложение как памятник русской юриспруденции / Соборное уложение 1649 года. Законодательство царя Алексея Михайловича / сост. В.А. Томсинов. – М.: Зерцало, 2015.
4. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: навчальний посібник / Г.І. Трофанчук. – К.: Юрінком Інтер, 2008.
5. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. У 2-х томах. Т. 1, 2 / за ред. В.Д. Гончаренка. – К.: Ін Юре, 2008.
6. Хрестоматія по всеобщей истории государства и права / под ред. К.И. Батыра и Е.В. Поликарпова. – М.: Юрист, 2013.
7. Хрестоматія по истории государства и права зарубежных стран (Новое и Новейшее время) / сост. Н.А. Крашенинникова. – М.: Зерцало, 2012.
8. Хрестоматія по истории государства и права зарубежных стран. Древность и Средние века / составитель В.А.Томсинов. – М.: Зерцало, 2014.
9. Титов Ю.П. Хрестоматія по истории государства и права России / Ю.П. Титов. – М.: Проспект, 2014.
10. Хрестоматія по истории России / сост. Орлов А., Георгиев Н., Сивохина Т. – М.: Проспект; Велби, 2015.
11. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія / О.О. Шевченко. – К.: Вентурі, 2013.

Підручники і посібники

1. Аргучинцев Г.К. История государства и права славянских народов: курс лекций / Г.К. Аргучинцев. – М.: ИВЦ Минфина, 2013.
2. Бостан Л.М. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Л.М. Бостан, С.К. Бостан; [2-ге видання, перероб. і доп.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2012.
3. Войтович Л.В. Історія Візантії. Вступ до візантистики / [за ред. С.Б. Сорочана і Л.В. Войтовича]. – Львів: Априорі, 2011.
4. Всеобщая история государства и права / под ред. К.Л. Батыра. – М., 2012.
5. Глиняний В.Л. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник / В.Л. Глиняний. – К.: Істина, 2009.
6. Грубінко А.В. Логіка для юристів (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки “Правознавство”) / А.В. Грубінко; 2-ге вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Вид. відділ ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2010. – 62 с.

7. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн / А.В. Грубінко. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
8. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: [навчально-методичний посібник; словник-довідник] / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 124 с.
9. Грубінко А. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А. Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123-127.
10. Грубінко В.В., Грубінко А.В. Стратегії модернізації організації та змісту вищої освіти в контексті реалізації Болонських принципів / В.В. Грубінко, А.В. Грубінко // Вища освіта України – Додаток 3, том III (10) – 2008 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К.: Гнозис, 2008. – С. 91-101.
11. История государства и права зарубежных стран. Учебник для студентов юридических вузов и факультетов. Часть 1 / под ред. Н.А. Крашенинниковой, О.А. Жидкова. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 2008.
12. Макарчук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / В.С. Макарчук – К.: Атіка, 2006.
13. Мориер Р. Местное управление в Англии и Германии / Р. Мориер; [пер. с англ.]; изд. 2. – М.: ЛЕНАНД, 2015.
14. Орленко В.І. Історія держави і права зарубіжних країн: посіб. для підготовки до іспитів / В.І. Орленко, В.В. Орленко; [7-е вид.]. – К.: Ін Юре, 2015.
15. Пост А.Г. Зачатки государственных и правовых отношений: История семейного, государственного, наследственного, уголовного, имущественного права. История сословных различий и суда / А.Г. Пост; [пер. с нем.]; изд. 2. – М.: Ленанд, 2015.
16. Попова А.В. История государства и права зарубежных стран: краткий курс лекций / А.В. Попона; [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Юрайт, 2011.
17. Римське право: підручник / О.А. Підпригора, Є.А. Харитонов; [3-тє вид.] – К.: Юрінком Інтер, 2013.2
18. Страхов М.М. История государства и права зарубежных стран / М.М. Страхов. – Х.: Право, 2003.
19. Сучасна правова енциклопедія / О.В. Хайчук, О.Л. Копиленко, В.С. Ковальський та ін.; за заг. ред. О.В. Зайчука; [2-ге вид.]. – К.: Юрінком Інтер, 2013.
20. Тищик Б.Й. Держава і право Стародавнього Риму: навч. пос. / Б.Й. Тищик. – Львів: Вид-во ЛДУ, 2007.
21. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу: навчальний посібник / Б.Й. Тищик. – Львів: Світ, 2001.
22. Томсинов В.А. История государства и права зарубежных стран. Древность и средние века / В.А. Томсинов. – М.: Зерцало, 2011.
23. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник / Г.І. Трофанчук; [2-ге вид.]. – К.: Юрінком Інтер, 2013.
24. Хома П.М. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник / П.М. Хома. – К.: Каравела; Львів: Новий Світ-2000; Магнолія плюс, 2015.
25. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник для студентів юридичних вузів та факультетів / О.О. Шевченко. – К.: Вентурі, 2008.

26. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн: навчальний посібник / С.І. Шимон; [видання 2-ге, без змін]. – К.: КНЕУ, 2006.

Додаткова

1. Аннерс Э. История европейского права / Э. Аннерс; [отв. ред. В.Н. Шенаев]. – М.: Наука, 1994.
2. Бармак М.В. Державна служба в Російській імперії: правові основи формування та функціонування корпусу цивільних службовців (XVIII – перша половина XIX ст.): монографія / М.В. Бармак. – Тернопіль: Астон, 2006.
3. Батыр К.И. История государства и права Франции периода буржуазной революции 1789-1794 г. / К.И. Батыр. – М., 2004.
4. Бельсон Я.М. История государства и права США / Я.М. Бельсон, К.Е. Ливанцев. – Ленинград: Изд-во Лен. ун-та, 2005.
5. Бирюков М.М. Европейское право / М.М. Бирюков. – М.: Омега-Л, 2006.
6. Бойко А.И. Римское и современное уголовное право / А.И. Бойко. – СПб.: Юрид. Центр Пресс, 2013.
7. Борисюк В.И. Политические институты США / В.И. Борисюк и др. – М., 2008.
8. Будкін В. Передумови і результати трансформації правової системи у постсоціалістичних державах (на прикладі Чехії і Словаччини) / В. Будкін // Право України. – 2002. – № 5. – С. 76-82.
9. Віднянський С.В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С.В. Віднянський, А.Ю. Мартинов. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська Академія”, 2011.
10. Галанза П.Н. Государство и право Древнего Рима / П.Н. Галанза. – М., 2009.
11. Грубінко А. Українсько-британські відносини 1991–2004. – Тернопіль: Видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – 336 с.
12. Грубінко А. Українсько-британські двосторонні відносини у 1991 – 2000 роках: становлення стратегічного партнерства // Наук. зап. Терн. держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер.: Історія / За заг. ред. проф. М.М. Алексієвця. – Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. – Вип. 4. – С. 337-343.
13. Грубінко А. Українсько-британські відносини на рубежі XX і XXI століть в контексті формування нового геополітичного простору // Наук. зап. Терн. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер.: Історія / За заг. ред. проф. М.М. Алексієвця. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – Вип. 3. – С. 147-156.
14. Грубінко А. Події Президентських виборів в Україні у 2004 році на сторінках провідної британської преси // Наук. зап. Терн. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер.: Історія / За заг. ред. проф. М.М. Алексієвця. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – Вип. 1. – С. 280-288.
15. Грубінко А. Політика Великої Британії щодо України у першій половині 1990-х в контексті геополітичних трансформацій на пострадянському просторі // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Зб. наук. стат. – Чернівці: Рута, 2006. – Т. 12-13. – С. 172-177.
16. Грубінко А. Євроінтеграція України: позиція Великої Британії (історичний дискурс проблеми) // Історичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 56-65.

17. Грубінко А. Україна і Велика Британія: пріоритетні напрями військово-політичного співробітництва (1991–2004) // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. Історичні науки. – 2006. – № 17 (112). – С. 40-51.
18. Грубінко А. Європейська політика Великої Британії та Україна у вимірах сучасності: засадничі підходи та пріоритети співпраці // Мандрівець. – 2006. – № 5. – С. 10-17.
19. Грубінко А. Українсько-британські відносини у 1991–2000 роках: здобутки, проблеми і перспективи // Студ. наук. вісник Терн. держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. – 2003. – Вип. 6. – С. 150-154.
20. Грубінко А. Економічна співпраця України та Великої Британії: досвід 90-х // Студ. наук. вісник Терн. держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. – 2004. – Вип. 9. – С. 88-96.
21. Грубінко А. Українсько-британське співробітництво в сфері безпеки та оборони (1991–2004) // Магістр. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – Вип. 1. – С. 43-51.
22. Грубінко А. Україна і Велика Британія: особливості політичних міждержавних відносин у 1991–2004 рр. // Шевченківська весна: Мат. Міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, присв. 15-й річниці незалежності України. – Вип. IV: у 3-х част. – Ч. 3. Історія / За заг. ред. проф. В.Ф. Колесника. – К.: Логос, 2006. – С. 376-379.
23. 13. Грубінко А. Україна і Велика Британія: становлення і розвиток політичних відносин (1991–2004 рр.) // Тез. 59 Міжн. конф. молодих вчених „Каразінські читання” (14 квітня 2006 р.). – Харків: ХНУ ім. В. Каразіна, 2006 р. http://www-history.univer.kharkov.ua/sno/sno_konf_files/sno_konf_59/grubinko.htm
24. Грубінко А. Україна і Велика Британія: пріоритети міждержавних відносин на початку ХХІ століття // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин: Статті і матеріали. – Випуск 2 / Під ред. М.С. Бур'яна та І.В. Грицьких. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – С. 62-64.
25. Грубінко А. ЄС і українсько-британські відносини на рубежі ХХ і ХХІ століть // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: Тез. доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспірантів і молодих науковців, Луцьк, 18-19 травня 2006 р.: У 2-х т. / Уклад. В.Й. Лажнік, С.Ф. Федонюк. – Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – Т.1. – С. 80-83.
26. Грубінко А. Європейська політика Великої Британії та Україна у вимірах сучасності // На перехрестях світової науки. Мат. III Міжн. наук. конф. „Вікно в європейську науку”, присв. 140-річчю від дня народження Р.Ф. Кайндля. Чернівці, 20-21 травня 2006 р. – Чернівці: Прут, 2006. – С. 215-218.
27. Дейвіс Н. Європа: Історія / Н. Дейвіс; [пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко]. – К.: Основи, 2012.
28. Дмитренко В. Октавіан Август. Народження Римської імперії / В. Дмитренко. – Львів: Кальварія, 2011.
29. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюрозель; [пер. з франц.]. – К.: Основи, 2012.
30. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002.

31. Золоева Л. Мировая культура: Древняя Греция, Древний Рим / Л. Золоева, А. Порьяз. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005.
32. Эпоха Возрождения: Европа, Азия, Африка. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2013.
33. Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002): навчальний посібник / О.П. Іваницька. – Вінниця, 2011.
34. Исаев И.А. История государства и права России / И.А. Исаев. – М., 2004.
35. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.) Курс лекцій: навч. посібник / Яровий В.І., Рудяков П.М., Шумило В.П. та ін. – К.: “Либідь”, 2003.
36. История Древнего мира. Древний Восток. Индия, Китай, страны Юго-Восточной Азии / А.Н. Бадак, И.Е. Войнич, Н.М. Волчек и др. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000.
37. История Древнего мира. Древний Восток. Египет, Шумер, Вавилон, Западная Азия / А.Н. Бадак, И.Е. Войнич, Н.М. Волчек и др. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000.
38. История Древней Греции: учеб. / Ю.В. Андреев, Г.А. Комеленко, В.И. Кузищин, Л.П. Маринович; [под ред. В.И. Кузищина]; 3-е изд., перед. и доп. – М.: Высшая школа, 2003.
39. История Древнего Рима / под ред. В.И. Кузищина. – М.: Высш. шк., 2006.
40. История средних веков: учебник. В 2 т. Т.1. / под ред. С.П. Карпова. – М.: Изд-во МГУ; ИНФРА-М, 2011.
41. История средних веков: В 2 т. Т.2: Раннее новое время: учебник / под ред. С.П. Карпова. – М.: Изд-во МГУ; ИНФРА-М, 2013.
42. История средних веков: Европа и Азия / авт.Н. Бадак, И.Е. Войнич, Н.М. Волчек и др. – Мн.: Харвест, 2012.
43. История человечества. Том. VII. XX век / под ред. С. Гопала и С. Тихвинского. – М.: ИД Магистр-Пресс, 2005.
44. История человечества. Том. VIII. Россия / под ред. А.Н. Сахарова. – М.: ИД Магистр-Пресс, 2003.
45. Камінський С.А. Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів, 1505 – 1795. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура / А.С. Камінський; [пер. з пол. Я. Стріхи]. – К.: Наш час, 2011. – 263 с.
46. Крижанівський В.Л. Історія Стародавнього Світу / В.Л. Крижанівський. – К., 2012.
47. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення, історія, розпад / А. Каппелер; [пер. з англ. Х. Назаркевич]. – Львів: Вид-во УКУ, 2005.
48. Ковалев А.М. Современное состояние Конституции V республики во Франции (проблемы реформы конституции) / А.М. Ковалев // Государство и право. – 2007. – № 4. – С. 100-102.
49. Колодко Г.В. Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн / Г.В. Колодко; [ред. О.М. Кошик]; пер. з пол. О.М. Палій. – К.: Основні цінності, 2012. – 244 с.
50. Консерватизм: Антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Простір, Смолоскип, 2008. – 788 с.
51. Копійка В.В. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко; за ред. Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2012.

52. Корелин М.С. Падение культурного миросозерцания: Культурный кризис в Римской империи / М.С. Корелин; [изд. 3]. – М.: Ленанд, 2016.
53. Короткий оксфордський політичний словник / пер. з англ. – К.: Основи, 2006.
54. Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу: навч. посіб. / О.П. Крижанівський. – К.: Либідь, 2006.
55. Куценко О. Докази і доказування у праві середніх віків (феодалному праві) / О. Куценко // Вісник Прокуратури України. – 2012. – № 4. – С. 182-188.
56. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людської спільноти / В. Мак-Ніл; [пер. з англ.]; 2-ге вид., випр.]. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 960 с.
57. Макарчук В.С. Основи римського приватного права: навчальний посібник / В.С. Макарчук. – 2-ге вид., доповн. – К.: Атіка, 2008.
58. Мартинов А.Ю. Об'єднана Німеччина: від “Боннської” до “Берлінської” республіки (1990-2005) / А.Ю. Мартинов. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2006.
59. Марченко В.В. Еволюція органів виконавчої влади Франції / В.В. Марченко // Збірник наукових праць ХДАДТУ. Серія “Економіка і право”. – Х.: ХДАДТУ, 2009. – № 1. – С. 122-127.
60. Мижучев П.Г. История великой американской демократии / П.Г. Мижучев; [изд. 2.]. – М.: Ленанд, 2015.
61. Патрушев А.И. Германия в XX веке / А.И. Патрушев. – М.: Дрофа, 2004.
62. Підпригора О.А. Основи римського приватного права: підручник / О.А. Підпригора. – К.: Ін Юре, 2007.
63. Польша в XX веке. Очерки политической истории / отв. ред. А.Ф. Носкова. – М.: Индрик, 2012.
64. Рубель В.А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність / В.А. Рубель. – К.: Аквілон-Прес, 2007.
65. Толкачова Н. Звичаєве право: навч. посібник / Н. Толкачова. – К., 2005.
66. Тревельян Дж.м. История Англии от Чосера до королевы Виктории / пер. с англ. А.А. Крушинской, К.Н. Татариновой. – Смоленск: Русич, 2013.

Рекомендовані Інтернет-ресурси

За вказаними адресами Інтернет-сайтів можна знайти безкоштовні ресурси юридичної підручкової та наукової літератури, хрестоматії, статті, довідники з усіх тем історії держави і права зарубіжних країн. Зважаючи на невичерпність електронних ресурсів, у списку подані найбільш популярні в Україні україномовні та російськомовні Інтернет-сайти вказаного змісту.

1. <http://pravoznaves.com.ua> Електронна бібліотека юрид. літератури
2. <http://pravo.biz.ua> Електронна юридична бібліотека
3. <http://ukrkniga.org.ua> Електронний ресурс українських книг

5. http://uris.org.ua	История государства и права
6. http://www.many-books.org	Большая универсальная библиотека
7. http://jurisprudence.com.ua	Юридичний портал
8. http://adhdportal.com	Електронна бібліотека книг
9. ebooktime.net	Книжки для студентів
10. http://pravodom.com	Інформаційно-правовий портал
11. http://mlib.org.ua/	М-Lib – мега бібліотека
12. www.student-lib.com	Електронна студентська бібліотека
13. http://the-law.at.ua	Студентський юридичний портал України
15. http://library.net.ua	Електронний каталог наукової літератури
16. http://www.elibron.com	Книги різних мов в електронному вигляді
17. http://pravoznawec.com.ua	Бібліотека підручничкової літератури
18. http://zakonoposlusnik.narod.ru	Юридична бібліотека
19. http://www.justinian.com.ua	Вид-во “Юстиніан”. “Юридичний журнал”
20. http://www.lawukraine.com	Каталог українських правових ресурсів
21. http://www.lawyer.org.ua	Юриспруденція on-line. Інтернет-видання.
22. http://www.kr.ua-ru.net	Студентська електронна бібліотека
23. http://www.pravoteka.ru	“Правотека”
24. http://www.inpos.com.ua	Підручники в електронному форматі
26. http://elibrary.ru	Наукова електронна бібліотека
27. http://www.pravo.vuzlib.net	Юридична література
29. http://elib.org.ua	Цифрова бібліотека України
30. http://www.librar.org.ua	Електронна бібліотека

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Предмет і завдання історії держави і права зарубіжних країн.
2. Типова соціальна структура давньосхідних суспільств.
3. Поняття східної деспотії, її основні риси та особливості.
4. Типова структура державного механізму давньосхідних держав.
5. Джерела (форми) та основні риси права давньосхідних держав.
6. Правове регулювання власності за давньосхідним правом (За Законами

- Хаммурапі та Законами Ману).
7. Заснування і розвиток Афінської держави: реформи Тезея і Солона.
 8. Реформи Клісфена і Перікла як завершення будівництва Афінського демократичного поліса.
 9. Державний механізм Старод. Афін у класичний період (V-IV ст. до н.е.).
 10. Соціальна структура і державний механізм Спарти.
 11. Загальна характеристика права Спарти. Закони Лікурга.
 12. Державний механізм Стародавнього Риму в період республіки.
 13. Система магістратів республіканського Риму.
 14. Державний механізм Стародавнього Риму в період імперії.
 15. Римське право: основні етапи розвитку та джерела.
 16. Право власності за Законами XII таблиць.
 17. Основні форми шлюбу за римським правом. Правове становище сторін подружжя і дітей.
 18. Право власності у римському праві класичного періоду.
 19. Форми судового процесу у римському праві.
 20. Види злочинів і покарань у римському праві.
 21. Характеристика ранньофеодальної держави (на прикладі Держави франків).
 22. Джерела середньовічного права ранньофеодального періоду. “Салічна правда”.
 23. Велика Хартія Вольностей 1215 р. та її значення для розвитку англійського парламентаризму.
 24. Характеристика французького, німецького та англійського феодального абсолютизму: порівняльна характеристика.
 25. Джерела (форми) феодального права.
 26. Право власності на землю як головна форма власності періоду феодалізму. Форми васалітету-сюзеренітету в країнах Західної Європи.
 27. Особливості середньовічного кримінального права.
 28. “Золота булла” 1356 р.: зміст і значення для розвитку німецької державності.
 29. “Саксонське зеркало”: зміст, структура, значення для розвитку феодального права.

30. Соціальна структура і державний механізм Візантії.
31. Джерела візантійського права. Особливості права власності.
32. Соціальна структура Московського князівства. Правове становище селянства.
33. Особливості права Московського князівства за Судебником 1497 року.
34. Державний механізм московської держави періоду станово-представницької монархії.
35. Особливості права Московської держави за Соборним уложенням 1649 року.
36. Соціальна структура і державний механізм Росії у період абсолютної монархії.
37. Джерела (форми) та основні інститути права Російської імперії.
38. Джерела та основні риси мусульманського права.
39. Причини, передумови та етапи Англійської революції.
40. Аграрне, торговельне та соціальне законодавство Англійської революції.
41. Конституційне законодавство Англійської революції: Велика ремонстрація 1641 р., Акт про проголошення республіки 1649 р., “Знаряддя управління” 1653 р.
42. Державний механізм протекторату О. Кромвеля.
43. Юридичне оформлення конституційної монархії в Англії: Habeas Corpus Act 1679 р., Білль про права 1689 р., Акт про престолоспадкування 1701 р.
44. Основні тенденції розвитку конституційної монархії і парламентаризму в Англії у XVIII – XIX ст.
45. Війна за незалежність і утворення США. Декларація незалежності 1776 р.
46. Основні принципи організації державного механізму США за Конституцією 1787 р. Білль про права 1791 р.
47. Державно-правові наслідки громадянської війни у США. Расова дискримінація.
48. Джерела (форми) права США. “Дуалізм” правової системи.
49. Причини Французької революції. Законодавство першого і другого етапів революції.
50. Державний механізм і законодавство якобінської диктатури.
51. Термідоріанська республіка, консульство та імперія у Франції. Конституції

1795 і 1799 рр.

52. Цивільний кодекс Франції 1804 р. (Кодекс Наполеона): джерела формування, структура, основні інститути приватного права.
53. Державний механізм і законодавство Паризької комуни 1871 р. Державний механізм Третьої республіки у Франції за Конституційними законами 1875 р.
54. Політико-правові передумови об'єднання Німеччини. Форма держави за Конституцією 1871 р.
55. Німецьке цивільне уложення 1896 р: джерела формування, структура, суб'єкти цивільних правовідносин, зобов'язальне право.
56. Право власності, сімейне право і спадкування за Німецьким цивільним уложенням 1896 р.
57. Юридичне забезпечення, особливості і наслідки селянської реформи в Росії у ХІХ ст.
58. Державно-правові наслідки реформ в Росії ХІХ ст.
59. Причини, етапи, законодавство першої Російської революції 1905 – 1907 рр.
60. Встановлення радянської влади в Росії. Конституція РРФСР 1918 р.
61. Джерела радянського права. Цивільне і кримінальне право радянської Росії на початку 1920 – х років.
62. Утворення СРСР. Конституція 1924 р.
63. Юридичне закріплення радянського ладу у Конституції СРСР 1936 р.
64. Система судових та правоохоронних органів в СРСР в др. пол. 1920-х – у 1930-х рр.
65. Принципи організації радянської держави за Конституцією 1977 р.
66. Особливості розвитку держави в Росії після ліквідації СРСР. Конституція Російської Федерації 1993 р.
67. Держава Японії в ХХ ст. Конституція 1947 р.
68. Визначальні тенденції розвитку держави в країнах Зах. Європи, США і Японії у ХХ-ХХІ ст.
69. Загальна характеристика змін у праві в країнах Західної Європи, США і Японії у ХХ-ХХІ ст.
70. Законодавче забезпечення “нового курсу” Ф. Рузвельта.

71. Веймарська конституція 1919 р.: передумови прийняття, державний механізм, значення для розвитку німецької державності.
72. Законодавство нацистського режиму (Третього Рейху) в Німеччині. Державний апарат фашистської Німеччини.
73. Юридичне закріплення та особливості організації фашистського режиму в Італії.
74. Державний механізм Франції за Конституціями Четвертої і П'ятої республік.
75. Розвиток державності Німеччини після Другої світової війни. Конституція ФРН 1949 р.
76. Зміни в державному механізмі США у другій половині ХХ – на поч. ХХІ ст. Поправки до конституції.
77. Обмеження демократичних прав у США в середині ХХ ст. Законодавство про громадянські права 1960 – 1970-х рр., демократизація виборчої системи.
78. Трансформації державного механізму Великої Британії в другій половині ХХ – на поч. ХХІ ст. Конституційні реформи лейбористських урядів (1997 – 2007 рр.).
79. Система судових та правоохоронних органів США.
80. Особливості розвитку цивільного права і процесу в країнах Західної Європи і США у ХХ-ХХІ ст.
81. Особливості розвитку шлюбно-сімейного права в країнах Зах. Європи і США у ХХ-ХХІ ст.
82. Розвиток трудового права та соціального законодавства в країнах Західної Європи і США у ХХ-ХХІ ст.
83. Формування законодавства про охорону навколишнього (природного) середовища як нової галузі права в країнах Західної Європи і США у ХХ ст.
84. Зміни в джерелах (формах) права Англії у ХХ ст. Розвиток інституту права власності. Кримінальне право і процес.
85. Зміни у джерелах права США у ХХ ст. Розвиток корпоративного права. Кримінальне право і процес.
86. Головні тенденції розвитку права Японії в другій половині ХХ ст.

87. Відновлення і розвиток польської державності у міжвоєнний період (1919 – 1939 рр.).
88. Політико-правова сутність режимів “народної демократії” в країнах Центрально-Східної Європи.
89. Причини, передумови, механізми та політико-правові наслідки демократичних революцій кінця 1980-х рр. в країнах Центрально-Східної Європи.
90. Головні тенденції розвитку держави і права посттоталітарних країн Центрально-Східної Європи у 1990-х рр. – на поч. XXI ст.

Для нотаток

Для нотаток

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Словник-довідник

(навчально-методичний посібник)

Видавництво

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

46027, Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, тел. 43-57-97

Свідоцтво про державну реєстрацію ТР № 241 від 18.11.97

Підписано до друку

Формат 60x90 1/16. Ум. друк. арк. 4,9. Папір офсетний. друк Rezo.

Замовлення № 47 від 6.12.2015 р. Наклад 100 прим.